

Zempléni Múzsza

társadalom-
tudományi
és kulturális
folyóirat

XVII. évfolyam
1. szám

2017
tavasz

2017 tavasz

Zempléni Múzsza

zemlenimuzsa.hu

9 771585 718000

17001

400 Ft

Máger Ágnes: Változatok egy témára I.

LÁTÓTÉR

HOPPÁL MIHÁLY:
Etnopolitika, lokális
hagyomány és nemzetépítés
5

KISS LÁSZLÓ:
Almási Balogh Pál,
a méltatlanul elfeledett
orvos-polihisztor
11

PÁL MÓNIKA:
Közösségek és kultúra a
Diósgyőr–vasgyári
kolóniában, 1884–1945
19

KURUCZ ÁDÁM:
Horthy Miklós
Zemplénben, 1922–1923
27

**BOLVÁRI–TAKÁCS
GÁBOR:**
Jánosi Ferenc hitvallásai
34

HARASZTI GÁBOR:
A Tájak–Korok–Múzeumok
mozgalom négy évtizede
43

• • •

*Lapszámunkat a 2016.
évi Miskolci Téli Tárlat
alkotásaival illusztráltuk. A
címlapon: Fejér Ernő A nagy
Kanonizátor című műve
látható.*

LÁTÓMEZŐ

HAJDÚ ILDIKÓ:
Kiállítások láncolata:
a miskolci Téli Tárlat
46

LAPIS JÓZSEF
verse
65

DERES KORNÉLIA
verse
66

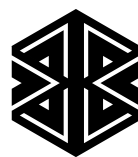
SOMOSKŐI BEÁTA
versei
67

LUKÁCS FLÓRA
versei
70

NAGY BALÁZS PÉTER
versei
72

MISLAI ATTILA
versei
74

VASS NORBERT:
Birsillat
76

LÁTÓSZÖG

TÓTH ATTILÁNÉ:
Egyén – csoport –
társadalom. Megfontolások
Rushkoff és Gladwell
nyomán

79

PAPP DÉNES:
Kultusz történet és gyöngy-
halászat. A Móricz-életmű
prügyi vonatkozásai
83

MÁRIÁS JÓZSEF:
Nemzet a csillagokban.
Bertha Zoltán könyvének
margójára
86

RÉMI TÜNDE:
A néptáncutató Maác
László emlékezete
92

Polcra való
(könyvajánlók)
96

Zempléni Múzsza

t á r s a d a l o m t u d o m á n y i é s k u l t u r á l i s f o l y ó i r a t

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor alapító főszerkesztő (btg@zemplenimuzsa.hu)

Bordás István lapigazgató (bordas@zemplenimuzsa.hu)

Barna Péter irodalmi szerkesztő (barnapeter@zemplenimuzsa.hu)

Haffner Anikó olvasószerkesztő

Baráth Béla Levente, Egey Emese,

Takács Ádám, Ugrai János szerkesztőségi tagok

Tanácsadó Testület

Balászi Károly, Dobrik István, Fehér József, Földy-Molnár Lilla,

Hoppál Mihály, Jósvainé Dankó Katalin, Koncz Gábor (elnök),

Lapis József, Marczi Mariann, Nyiri Péter, Orosz István,

Pocsainé Eperjesi Eszter, Stumpf István, Tamás Edit

Logó: Csetneki József

Arculat és tördelés: Tellingner András

Szakmai partner:

Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága

Állandó támogatók:

Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk, a szerkesztőség tagjainak fenti e-mail címlein,

illetve a szerkesztőség címén: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: www.zemplenimuzsa.hu; www.facebook.com/zemplenimuzsa

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Lapunk a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben megvásárolható az *Inmedio* és

Relay hirlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen. Felelős vezető: Kapusi József

HOPPÁL Mihály

Etnopolitika, lokális hagyomány és nemzetépítés

Etnográfiai háttér

Az etnográfia, mint a kultúra tudománya minőségi adatokkal járulhat hozzá egy korszerű etnopolitikai stratégia kialakításához. A néprajz nem a statisztikai adatok számosságával operál, hanem a közvetlen személyes interjú technikával, amely minőségi adatfeltárást tesz lehetővé. Ezt, ha kiegészítjük az antropológiai résztvevő megfigyelés módszerével, akkor a problémakezelés új lehetőségei nyílnak meg a kutatók előtt, a leírás pedig sokkal pontosabb lesz. Mindezekből következik, hogy az etnográfiai-antropológiai közelítés a társadalomtudományokban egy korábban negligált dimenziót tud a figyelem reflektorfényébe állítani, s ebben a megvilágításban a más perspektívákból észlelt jelenségek (adatok, események, alakzatok, struktúrák) egészen más képet mutatnak, új értelmezésre szorulnak, más értelmet kapnak.

Megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben a néprajz eredményeit nem vették figyelembe sem a társadalomtudományokban, sem a gyakorlati politikában. Ennek egyik oka természetesen a tudományszak visszahúzó, magát a politikától távortartó jellegéből adódik, abból az előfeltevésekből, hogy diszciplínánk történeti jellege eleve kizárja a mindennapi politikai gyakorlatban való részvételt. A történeti szemlélet önmagában még nem kell, hogy egyúttal múltba fordulást is jelentsen, de ez volt a kényelmesebb álláspont. Különösen olyan évtizedek után, amelyek során a néprajzosok szeme láttára tették tönkre a parasztság munkaerőkölcsét a kolhozosítás erőltetésével, majd amikor végre a falusi lakosság elfogadta a megváltoztathatatlanul ítélt helyzetet és kezdte jól működtetni a szövetkezeteket (és kiegészítésképpen a háztáji gazdaságokat), akkor ezt a rendszert is szétverték a hozzá nem értés bajnokai félreértett politikai céloktól vezéreltetve. Ha csak részben hallgattak volna az illetékesek az etnográfusokra, illetve ha egyáltalán megkérdézték volna őket, akkor talán sok mindent el lehetett volna kerülni.

Egyszerű szavakkal mondván: a kulturális háttér megismerése elengedhetetlen minden politikai döntéshozatal előtt, vagy legalább törekedni kell rá. Mert legyenek bármily magas szintűek az ideológiai elvek, a mindennapi életet a falvak (de a városok) talajszint valóságában más törvények működtetik. Bármennyire is furcsán hangzik, de a hiedelmek rendszere az egyik olyan belső reguláló rendszer, amely ugyan nem látványos, de mégis hatékonyan irányítja a mindennapi élet eseményeit. Még a hetvenes évek közepén egy igazi interdiszciplináris konferencia előadásai/tanulmányai bizonyították e tézis igazságát. A társadalmi kommunikáció kutatói ráéreztek már akkor arra, hogy a hiedelmek, a nyelvhasználat, az értékrend, a társadalmi tudat különféle ideologikus elemei milyen jó hatásokkal működtetik, egyszerűen befolyásolják a közösségek életét. Egyrészt a tömegek ösztönösen a közös, kulturálisan beidegződött értékrend nyomására cselekszenek, mivel a dolgokról nem tudásuk, hanem csak

hiedelmek vannak, másrészt az elit tagjai pedig tudatosan manipulálják a tömegeket a közös kulturális háttérre való állandó hivatkozással.

Mindezekből az következik, hogy a néprajz a kis közösségek, a lokális hagyományok elemzése során nyert eredményekkel tud hozzájárulni egy valós etnopolitikai stratégiát kialakító munkához.

A lokális hagyományokról

A hagyományról, vagyis a kulturális folyamatosságról szólva megállapítható, hogy az állandóan visszatérő ismétlődés az egyik legfontosabb mechanizmus a kultúrában. Létezik egy igen erős tendencia, amely a régi minták fenntartását, újratermelését segíti elő. A hagyomány nem más, mint a kultúra jellegzetes mintáinak és értékeinek a továbbadása (a latin *tradere* az *átadást* jelenti) a nemzedékek között. Más meghatározás szerint a hagyomány a közösség kulturális memóriája, egy olyan emlékeztár, amely a közösség önazonosításához szükséges információkat tárolja. Ez az információ éppen a kultúra újratermeléséhez, az azonosító minták létrehozásához szükséges.

Korábban a kulturális változások szerepét és jelentőségét mértéktelenül túlhangsúlyozták, de mára az úgynevezett „forradalmi változások”-ról kiderült, hogy alig hoztak többet az évszázados kultúrák emlékeinek esztelen elpusztításánál. Mégis az eredeti „népi” rendszer, mint egész, túlélte a messianisztikus újat akarást, és a diktátorok bukása után tovább építkezik a régi hagyományok romjain. Sőt, sok esetben az új „társadalmi” rendszer azon bukik meg, hogy a deklarációkban megjelenő új, s így a régi szempontjából idegen elemeket nem lehet vegyíteni illetve egybeépíteni a régi szerkezettel. Mindazonáltal a kulturális folyamatosság egy olyan szintetikus jelenség, amely hajlékony és adaptív folyamat. A hagyomány ebben a folyamatban az identitás folyamatos fenntartásának eszköze.

S ezen a ponton válik jelentőssé a lokalitás. Ugyanis a helyi hagyományokhoz mindig erős identitásérzés társul. A helyi kultúrák – s a nemzeti kultúrák globális nézőpontból végző soron szintén lokális kultúráknak tekinthetők – sikeresen kidolgozták a lakóhelyhez, a közvetlen környezethez tartozás érzését. Ez a lokális identitás jelenti elsősorban a környezet tiszteletét, az ahhoz való közvetlen függő-óvó ragaszkodást (sokszor ez mítoszok, helyi mondák, természeti védőszellemek formájában fejeződik ki). Ebben a kontextusban a hagyomány az önazonosság-tudat folyamatos újratermelését jelenti, az azonosulás jelképes fogódzóinak megkeresését az emlékezés számára. A hagyomány szimbolikus aspektusa nyilvánvaló mind a közember számára, aki öntudatlanul létrehozza identitásának hagyományok adta jelképeit, mind pedig a kutató néprajzos/antropológus számára.

Nem véletlen, hogy az identitás fogalma előtérbe került a múlt század utolsó évtizedeiben, mert ez a fogalom éppen a helyi kulturális örökség, a lokális tradíció továbbadásán alapul, mert a helyi hagyományok mindig erős érzelmi azonosulást jelentenek. Különösen fontos ez a szempont a kisebbségi politikában.¹

Az értékek, az életmódok, a mítoszok, a hiedelmek, a hitek és a nyelvek, egyszóval a hagyományok különbözőségének elismerése adja a kulturális pluralizmus alapját. Csak a lokális hagyományok létének elismerése biztosíthatja a kulturális folyamatosságot.

A helyi közösségek évszázados létükkel bizonyították képességüket, hogy alkalmazkodni tudnak környezetükhöz mind ökológiai, mind pedig társadalmi értelemben, vagyis hogy a szomszédos népcsoportok képesek egymás mellett élni, megőrizve sajátos kulturális arculatukat. Nincs szükség tehát világmegváltó, s közben hagyományokat romboló tervekre. Szükség van viszont a hagyományok szavának meghallására, amely a folyamatosság továbbépítésére int. Szükség van, sőt égetően van szükség a régi értékek, hitek és erkölcsök megbecsülésére,

mert ezek nélkül úgy tűnik, nem lehet semmi újat felépíteni. A hagyományok adta beidegződések erősebbek az új akarásánál – többek között erre mutatnak rá a néprajzi és az antropológiai kutatások a világ egymástól igen távol eső vidékein.

Arra is tanítanak az etnológiai kutatások, hogy a lokális hagyományok gazdag tudásanyagot halmoztak fel a történelem folyamán, amely tudás mindig a közösség túlélését szolgálta az adott társadalmi és természeti környezetben. Vétek volna ezt a tudásanyagot nem felhasználni egy válságokkal terhes időben. A lokális életmódminták a nemzeti kultúra egészén belül, mint kulturális paradigmák, mint választási lehetőségek szerepelhetnek, s jelentőségük éppen abban áll, hogy kipróbált megoldásokként jöhetnek szóba. Egy rugalmas kulturális rendszer csak akkor képes sikerrel szembenézni a gazdasági, társadalmi, politikai kihívásokkal, ha rendelkezik a megoldások gazdag választékával, a gyors reagálás lehetőségeinek tárházával.

A lokális hagyományokból felépülő nemzeti örökség csak akkor marad fenn, ha állandóan újraterejtjük. Vagyis a hagyomány-alapú társadalom a helyi kulturális értékek megbecsülésére épül, s a kisközösségek belső kezdeményező erejére épít, ezáltal újra meg újra feltölti a közösség alkotókedvét. A hagyományok ébrentartása ily módon az önbecsülés, az egészséges lokális identitás forrása lesz, a tradíció ily módon összeköti a múltat és a jövőt.

A regionalitás értékei

A közelmúlt évtizedek számtalan példát mutattak arra, hogy a lokális hagyományok felértékelődésével egyfajta etnocentrikus közbeszéd is megerősödött. Nem a politikai túlzásokra kell itt elsősorban gondolni, amely a köznép tömegeire nem jellemző, hanem ami az általam jobban ismert falusi lakosságot nagyon is jellemzi az egészséges lokálpatriotizmus, és összetartozás-tudat, amely nélkül nem működik egészségesen egyetlen közösség sem. A lokális közösségek szélesebb körben történő összefogása az alapja a regionális együttműködésnek, amely a kibővült Európa közösségi együttműködésének is szerkezeti tartópillére. Visszaemlékszem, hogy már a 80-as években részt vettem egyszer Észak-Olaszországban egy régiók Európájának szentelt konferencián, s látom, hogy az akkori álmok, tervek mára már valósággá váltak, tehát a regionalitás tudatának erősítését kell kitűzni, ami csak erős lokális tudaton, a kis közösségek önkéntes együttműködésén alapulhat. A közös munkát azonban csak a közös értékrend alapján lehet elképzelni.

Ezért teljesen téves elképzelés az, hogy nincs szükség a kisebbség védelmére – éppen ellenkezőleg, erre égetően szükség van mind a határokon belül, mind pedig a határokon túl élő magyarok körében. Az egyik érv az, hogy éppen a kis közösségek és csakis azok, amelyek még őrzik és őrizni tudják a hagyományos értékrendet (munkaerőkölcset, közösségi tudatot, identitást). A helyi közösség még átlátható, működtethető emberi kapcsolatrendszerrel és érdekhálózattal rendelkezik, a nagyvárosi már nem. A régiók Európája tehát a lokális érdekek, értékek, mítoszok, legendák, ízek, színek, szimbólumok, nyelvek világa lesz. Ezt tagadni nemcsak dőreség lenne, de egyben annak tagadása is, hogy ma még elnyomott, el nem ismert kisebbségek (a különféle vendégmunkás bevándorlók Nyugat-Európában, a románok, a koszovói albánok, a csecsenek) éppen közösségi létformájuk építő elemeit nem használhatják az identitás-építés/erősítés során. Ilyen diszkriminálásra pedig nincs szükség, különösen elítélendő, ha a nyomás a többségi népcsoport felől vagy éppen általuk történik.

Mindezekből, a fentebb említett megfontolásokból következik, hogy több kutatás, konkrét elemzés szükségeltetik a lokalitás-regionalitás problémahálózatának vizsgálatára. Ez természetesen célzott finanszírozást jelent olyan kutatócsoportok számára, amelyek egy-egy táji-történeti népcsoport (regionális közösség) hagyományait vizsgálják.

A hagyományok (identitások, beidegződések, jelképek, előítéletek, értékek stb.) sokkal szívósabbak, mint azt gondolnánk. Akár több évtizedes lappangás után a Szovjetunió köztársaságaiban élő kis népek képesek voltak új életre kelni és önálló országokat alapítani. Jó példák továbbá a baszk, az ír, a skót, a számi (lapp), a csecsen, az észak-amerikai indián (és sok más) etnikai újjászületés ténye. Ezeket a mozgalmakat nem elnyomni, hanem segíteni kell, hogy békésen kibontakozhassanak, elsősorban a kultúra területén, hogy aztán a fegyverekre sor ne kerülhessen. A kultúra, a nyelv, a hagyományok, egyszóval a szimbolikus szféra kiteljesedésének támogatása sok esetben még a gazdaság támogatásánál is fontosabb!

Több ízben vettem részt olyan UNESCO konferencián, amelynek témája a *cultural diversity*, vagyis a különböző kultúrák egymás melletti békés együttélése volt. Ez a jövő, erre kell törekedni – állapították meg a résztvevők, de erre csak akkor van lehetőség, ha minden kisebbségnek van lehetősége saját kulturális önállóságra, egyfajta kulturális önkormányzatra. A kulturális imperializmus a globalizmus technikája, amelyből a kivezető út a lokális/regionális kulturális autonómia megvalósítása lehet. Ez pedig a multikulturális együttélés modellje kell, hogy legyen, amelyet annak idején szülővárosomban Kassán, de Pozsonyban, Szabadkán és Szászrégenben is, kitűnően megvalósítottak a 20. század első felében ősaink azáltal, hogy több nyelven beszéltek és békésen éltek egymás mellett a különféle nemzetiségű polgárok.

A hagyomány-alapú társadalom

Még 1988-ban tartottunk egy nemzetközi konferenciát itt Budapesten a hagyományról. A szimpózium anyagát, amelyen örmény, magyar, orosz, francia, amerikai, japán és holland kutatók vettek részt, néhány évvel később László Ervin, aki maga is részt vett a tanácskozáson, jelentette meg világhírű folyóiratában, a *World Futures* 34. évfolyamának különszámaként,² vagyis a világ jövőjével foglalkozó folyóirat közölte a hagyományról szóló eszme-futtatásokat. Talán több mint jelképes, hogy a világ jövőjében már akkor jó néhányan fontos szerepet tulajdonítottak a hagyományok megtartásának.

László Ervin, aki a fenntartható fejlődés elméletének egyik kidolgozója volt, a konferencián a fejlődés kulturális dimenziójáról és a kultúrát meghatározó tudati mezők/térképek (*cognitive map*) jelentőségéről szolt.³ Vitányi Iván *Hagyomány és modernitás* című dolgozatában Gadamert idézte, mondván, hogy „a hagyomány megőrzi a korábbi korok racionális tudásanyagát, amelyet a korábbi nemzedékek felhalmoztak”, vagyis ilyen értelemben a hagyományt nem kell szembeállítani a racionalizmussal, ami igen gyakran a régi, az idejé múlt el-törlését szorgalmazta. Nem véletlen, hogy eszme-futtatása végén éppen Bartókra hivatkozott, mint aki össze tudta egyeztetni az ősit és a modernet, s a kettőből alkotott időtállót.⁴

A magyar szerzők közül kiemelkedően eredetiek az etológus Csányi Vilmos gondolatai, aki „a kultúra evolúciója”-nak replikatív modelljét és annak működését vázolta fel megalapítva, hogy az utánzó ismétlés mechanizmusa alakította ki az emberi közösségekben az együttműködés mechanizmusait, amelyek lényegében a megszerzett tudások ismétlődő átadásán alapultak.⁵ Voigt Vilmos és jómagam a kulturális tradíciók szemiotikai modellezését vázoltuk föl dolgozatainkban. A kulturális hagyománynak különösen azt az aspektusát tartjuk fontosnak, amelyet korábban meglehetősen elhanyagoltak, nevezetesen, hogy a kulturális folyamatokban egyszerre két mechanizmus működik egy időben. Az egyik az ún. innovatív vagy revolucionista hatás, amely az új és még újabb elemek beépítését, a rendszer megújítását szolgálja és szorgalmazza – ez az, amit a 20. században annyira túlhangsúlyoztak Keleten és Nyugaton, a kommunizmus és a kapitalizmus ideológusai egyaránt. Míg a másik mechanizmus a rendszer, a kultúra folyamatosságát kívánja biztosítani, vagyis a hagyományok lehetőleg zavartalan átadásán és annak továbbvitelén munkálkodik. Ennek érdekében használunk

többféle jelrendszert, többféle kódot és kódolást, szimbólumokat, nyelveket és gesztusokat, éneket és táncot, ételeket és ünnepi étkezéseket. Mindezek együttesen biztosíthatják a közösség számára fontos információk, a közösségre jellemző ismertetőjegyek biztonságos (gyakran túlbiztosított) átvitelét.⁶ Miért van erre szükség? Azért, mert csak így biztosítható, hogy a közösség tagjai hosszú távon is megőrizték az önazonosításhoz szükséges tudás legfontosabb elemeit, megőrizték identitásukat. Azt mondhatjuk, hogy ez a „multikodalitás” adja a kultúrák csodálatos rugalmasságát, azt az alkalmazkodóképességet, amely nélkül nincs túlélés. A két mechanizmus, az új elemek beépítése és a régi struktúrák megőrzése, egyensúlya illetve koronként változó dinamikája az, ami a hagyomány működésének legfontosabb jellemzője. Amikor az egyiket a másik rovására túl- vagy visszafejlesztik, akkor megbomlik az egészséges egyensúly és a kultúra megmerevedik, vagy éppen ellenkezőleg elemeire esik szét és elveszti folyamatosságát, pedig éppen a folyamatosság biztosítása az, ami a tradíció egyik legfontosabb funkciója.

Különösen így van ez ma, a globalizáció korában, vagyis a posztmodern korban, ahogy jellemezni szokták a mai világot. A globális egységülés korában, mintegy annak ellensúlyozására, felértékelődnek a lokális hagyományok.⁷ A helyi kulturális értékek szerepe megnőtt a közelmúlt évtizedekben, mert a közösségek ráébredtek arra, hogy a helyi szinten felmerülő problémák megoldását hiába várják a távoli, országos szintű intézményektől.⁸ A globális vállalatok a kizsákmányolásban, a gyors építésben és rombolásban érdekeltek, s aztán hamarosan továbbállnak, s nem érdekli őket a helyben maradó identitás válsága, se a visszamaradó környezetszennyezés. A korábban összetartó kis közösség szétesik, a világméretű migráció pedig teljessé teszi az identitásvesztés folyamatát.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a világ uniformizálódásának idején, a farmerdivat és a baseball egyensapka korában, a McDonald's ételek íztelensége és a Coca-kolonizáció nyomásával egyidőben sohasem álmódott reneszánsza kezd kibontakozni az etnikus tudatosságnak. Legyen az ideológiai vagy fogyasztási internacionalizmus idején a lokális kultúra jegyei, mint etnikus jelképek kerülnek felmutatásra,⁹ hogy ezáltal megerősítsék a kulturálisan (történetileg, nyelvileg, vérségileg) összetartozó csoportok identitását.

Különösen, akkor lesz/lehet fontos az identitás megerősítése, ha a csoport a kisebbségi lét szorításában éli mindennapjait. Ilyenkor minden apró gesztusnak, szólásnak, nyelvi fordulatnak, dallamnak, színnek, jelnek, viseletdarabnak, ünnepnek, ételnek jelképes értelmet tulajdonítanak. A hagyomány az ellenállást erősíti, és az ellenállás a hagyományt élteti, abból meríti szimbolikus fegyverkészletét. Ezért nem volt véletlen Jancsó Miklós filmjeinek, különösen a *Szegénylegényeknek* a kiálló sikere a hatvanas években, mert tele voltak olyan utalásokkal, jelképekkel, dallamokkal, amelyeknek „nemzeti” tartalmát az akkori rezsim elnyomta, elfeledni akarta, sőt parancsolta! De hogy egy másik példát mondjak, ugyanez történt a szibériai sámánsággal, hiszen ahogy lehetőség volt rá, azonnal színre léptek a sámánok, és manapság a függetlenségi törekvések egyik ideológiai alapja a belsőázsiai-szibériai népek orosz ellenes kulturális küzdelmében. És a példákat lehetne folytatni a lappok és a jakutok, vagy Japánban az ainuk, Kínában az ujgurok kulturális köntösben zajló függetlenségi törekvéseiről. Ezek a példák utazásaim és a terepmunkám élményeiből valók!

A globális világrend egyik leggyakrabban hangoztatott szlogenje, hogy új társadalmat kell felépíteni (mennyire ismerős ez az „új világ” jelszó!), egy új információn alapuló, az információk szabad áramlását biztosító társadalmat. Ennek mai változata a tudás-alapú-társadalom gondolata (*knowledge based society* – mondják angolul, a nyelvi imperializmus világnyelvéen). Ez az elképzelt szép új világ azonban utópia, hogy ne mondjuk hazugság! Egyszerűen azért, mert az információ nem teríthető egyenlően, a tudás egyformán nem elosztható. Már tech-

nikailag sem, mert nincs a világon mindenhol villanyáram, tehát a számítógépek nem jutnak el mindenkihez egyformán. Sőt az is kiderült, hogy nem is ez a cél, hiszen az információ, a tudás hatalom.

Ezzel szemben viszont a hagyományok egyenlően eloszthatók, illetve csak közösen megélhetőek. Mindenki annyit vesz belőle, amennyit akar, és mégsem fogy el! Minél többet veszünk belőle, annál inkább erősítjük közösségépítő erejét! A helyi tudás tárházából mindenki meríthet, a gyógynövények ismeretét mindenki megtanulhatja, a táncban mindenki részt vehet, a közös dalolásban mindenki énekelhet, a lakodalom és a temetés rituális idejét mindenki átélheti, az ünnepi ételekből is mindenki ehet, a rászorulat segítő közös munkában, vagy szertartáson mindenkinek lehet valamilyen szerepe. Minél többet használjuk és minél többen használják a hagyományokat, annál fényesebben ragyog.

Hasonló következtetésre jutott Kossuth Lajos is egy 1833-ból fennmaradt írásában, amelyben az állampolgári jogok kiterjesztéséről és a szabadság lényegéről írt: „A szabadság olly kimeríthetetlen kincs, melly azáltal, hogy véle többen osztoznak, sem fogy, sem gyengül, sőt nő, sőt erősödik... Olly kincset osztani meg tíz millió polgártársainkkal, melly a megosztás által nem fogy, csak az irigység ellenkezhetik...”¹⁰

A hagyomány-alapú társadalom az egyenlőségen alapuló közösség építésstratégiai modellje, amelyben a hagyomány egy lokális közösség bizalmi tőkéje. A hagyomány a közösség önmegtartó ereje, ami nélkülözhetetlen a jövőben, és ami fontos szerepet tölt be közösségformáló, kohéziós öntudatosító hatásával. A hagyomány-alapú társadalom, olyan értékvilágot, életminőségelvet közvetít, amelyben nem a materiális elemeknek, hanem a szellemi javaknak van inkább jelentősége, ez pedig erkölcsi rendet képes teremteni. Ezt a tudatos hagyományörzést lokális szinten a jövőtervezők stratégiájává tenni, mégpedig a fenntartható hagyomány és hagyományokat megújító aktivitásokkal, amelyek szerves részét képezik a helyi gazdasági adottságok fejlesztésének és megerősítésének. Ez a jövő útja, nem a jelmondatok, hanem az értékmegőrző és teremtő cselekvés szintjén.¹¹

Jegyzetek

- 1 Glatz Ferenc: Magyarság, kisebbségpolitika és Európa. = Ezredforduló, 2010. 1. szám, 3–9. o.
- 2 Hoppál Mihály (ed.): On Tradition. Special Issue of World Futures 34. 1992. No. 3–4.
- 3 László Ervin: Culture and Development. = World Futures, 34. 1992. No. 3–4. 225–230. o.
- 4 Vitányi Iván: Tradition and Modernity. = World Futures, 34. 1992. No. 3–4. 253–255. o.
- 5 Csányi Vilmos: The Evolution of Culture. = World Futures, 34. 1992. No. 3–4. 215–223. o.
- 6 Voigt Vilmos: Tradition Toward the Future. = World Futures, 34. 1992. No. 3–4. 257–261. o.; Hoppál Mihály: Cultural Tradition as Sign Process. = World Futures, 34. 1992. No. 3–4. 201–208. o.
- 7 Siikala, Anna-Leena: Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak – Az identitás keresése. = EFI Communicationes, No. 6. 2001.
- 8 Hoppál Mihály: Local Cultures in a Global World. = EFI Communicationes, No. 8. 1999.
- 9 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Magyarság-szimbólumok. Európai Folklor Intézet, Budapest, 1999.
- 10 Idézi: Zétényi Zsolt (szerk.): Magyar alkotmányossági kiskaté. Magyarországért Kulturális Egyesület, Budapest, 2011. 8. o.
- 11 További felhasznált irodalom: Hoppál Mihály (ed.): Sustainable Heritage. European Folklore Institute, Budapest, 2010; Sohookana-Asunmaa, Tytti: How can the Finno-Ugric peoples benefit from the European organizations? In: Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Eds.: Nurk, A. et alii. 2000. 189–196. o.

KISS László

Almási Balogh Pál, a méltatlanul elfeledett orvos-polihisztor

A magyar irodalomkritikai gondolkodás fejlődését taglaló irodalomtörténész „nagy műveltségű orvos-polihisztornak” nevezi Almási Balogh Pált (1794–1867).¹ „Sokoldalú tudós volt” – írják róla az 50000 tételes könyvtárát bemutató kötet szerzői.² Viszont hiába keressük a róla szóló fejezetet a reformkor akadémikus orvosait felsorakoztató, orvosok és orvostörténészek által írt *Híres magyar orvosok* sorozat első kötetében.³ Éppen ők vonnák kétségbe Almási Balogh Pál „tudós” voltát? Tekintsük talán a filológusok (bölcsesek, nyelvészek) túlzásának a polihisztori minősítést? Úgy érezzük, Almási Balogh Pál halálának 150. évfordulója jó alkalom arra, hogy megpróbáljunk újabb, eddig nem, vagy kevésbé ismert adatok közreadásával választ adni a feltett kérdésekre.

Almási Balogh Pál életútja a Borsod megyei Nagybarcától a földi maradványainak helyét adó budapesti Kálvin téri református templom kriptájáig Nagy Károly ózdi helytörténész könyvéből közismert.⁴ A sárospataki református kollégium, majd a pesti orvosi kar végzettségét, a németországi tanulmányútja tapasztalataival gazdagodott orvosdoktor magyarról munkái alapján már 1831-ben levelező, majd 1835-ben rendes tagjává választotta a Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia). A kezdetben tiltott, később megtúrt homeopátia (hasonszenvészet) híveként lett Pest-Buda keresett gyakorló orvosa. Kezelte Széchenyit és Kossuthot is, így nem meglepő, hogy e nevek által (is) fémjelzett reformkori kezdeményezésekből (Iparegyesület, Angol-Magyar Kereskedelmi Intézet, Állatkinzás Elleni Egyelet, orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései stb.) aktívan kivette részét.

Az embriológia magyar úttörője

Nagy Károly nem volt orvos és nem lehetett járatos a reformkori orvosi latin nyelvben sem. Ennek tudható be, hogy könyvében nem méltatta külön fejezetben Balogh Pál orvosi értekezését. Holott éppen ezen értekezés okán érdemli ki Balogh leginkább a „tudós” minősítést.

Az egyetemi doktori cím elnyerésének a 16. századtól kezdve követelménye az „avatási értekezés” (dissertatio inauguralis) megírása és kinyomtatása. E szokást átvette a Nagyszombatban (Trnava, Szlovákia) 1769-ben felállított, majd Budára, illetve Pestre áthelyezett orvosi kar is. Mivel a tanítás nyelve a latin volt, az értekezések is e nyelven készültek; csak 1822-től jelennek meg magyar (esetleg német) nyelvű disszertációk is.⁵

Az 1817 és 1822 között a pesti orvosi karon tanuló Balogh Pál 1823 januárjában nyomtatta ki a pesti Trattner nyomdában szokatlanul terjedelmes, 115 oldalas disszertációját. Általában ezt tekintik Balogh első, nyomtatásban megjelent művének, ám ez csak részben, az önálló megjelenést tekintve igaz. Balogh ugyanis már medikusként munkatársa az 1817-től megjelenő *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóiratnak. Az évente 12 kötetben megjelenő kiad-

vány 1819. évi II. kötetében olvasható a még csak B. P. szignót használó Balogh tizenhat oldalas tanulmánya. *A Kép-írásról, annak gyakorlásáról, és betséről* c. dolgozatában a 25 éves orvos nemzeti képtár felállítását javasolja.⁶ Disszertációja megjelenése idején neve tehát már ismert volt és valószínűleg számos pesti/Pest megyei személyiséggel lehetett kapcsolatban. Erre utal az a tény, hogy amíg medikustársai többnyire egy személynek (szülőnek, pártfogónak) ajánlották munkájukat – Bugát Pál 1818-ban Kiss Sándor táblabírónak, Schedel (Toldy) Ferenc 1829-ben Lenhossék Mihály országos főorvosnak – Balogh négy személyt tart az ajánlásra érdemesnek. Bárczay Pál Pest vármegyei alispán, Pázmány Károly főszolgabíró, Szathmáry Mihály táblabíró ma már alig emlegetett nevek, ám az elsőként szereplő Péchy Imre alnádor nemcsak közéleti rangja miatt érdemel figyelmet. A jogi végzettségű Péchy Imre (1753–1841), 1813-tól alnádor (a pesti királyi táblánál a nádor helyettese), majd 1824-től a hétszemélyes tábla bírója, az 1825–27-es, Akadémia-alapításról is híres „diéta” követe, 1830-ban a munkáját megkezdő Akadémia Igazgató Tanácsának lesz a tagja. E ténynek majd Balogh akadémiai pályafutásának kezdeténél (1831) lesz jelentősége.

Visszatérve „az agyvelő fejlődéséről (evolúciójáról) és életműködéséről” írt disszertációra, már maga a témaválasztás Balogh „nagy műveltségére” utal. A 19. század elején futótűzként terjed Európában Franz Joseph Gall (1758–1828) Bécsben kidolgozott koponyatana (kranioszkópia, kraniológia, cranium = koponya), amelyet később frenológiának neveznek el. A „tan” lényege: a koponya külső formája és az ember észbeli és erkölcsi (lelki) tulajdonságai között kapcsolat áll fenn. Gall úgy vélte, hogy a lelki tulajdonságok az agykéreg bizonyos helyein lokalizálódnak és e helyek felett a koponyacsonton „dudor” keletkezik. Hamarosan divat és kedvenc időtöltés lett egymás koponyájának kölcsönös tapogatása.⁷

A vallás alapjaiba ütköző – a lelki tulajdonságokat anyaghoz, agyhoz kötő – tana miatt Bécsből elüldözött Gall Párizsban telepedett le és kutatásait Johann Kaspar Spurzheim (1776–1832) segítségével folytatta. Közösen adták ki francia nyelven többkötetes munkájukat kutatásaik eredményeiről. A gúny, csúfolódás és heves kritika ellenére Gall mégsem tekinthető sarlatánnak. Koponyatana ugyanis az emberi agyra irányította a kutatók figyelmét is, jelezve az ún. agyi lokalizáció lehetőségét, illetve az agyműködés kialakulásának evolúciós szemléletét.

E szemlélet alkalmazását az agyra (idegrendszerre) az ún. epigenetikus elmélet térhódítása tette lehetővé. A tojásban a csirke kifejlődését nyomon követve Kaspar Fridrich Wolf (1733–1794) megújította az ókorban már felvetett epigenézis gondolatát: a szervek az embrióban lépésről lépésre, meghatározott sorrendben és bonctani felépítésük fokozatos bonyolultabbá válása során fejlődnek ki.⁸ Ez szembefordulás volt az ún. preformációs elmélettel, amely szerint a csírasejtben pici alakban, „preformálva” ugyan, de már valamennyi szerv megtalálható. Ezen elmélet szélsőséges változata szerint Ádám és Éva ivarsejtjeiben már ott volt az összes eljövendő nemzedék egymásba ültetett csírája. Wolf elmélete tekinthető az 1828-ban majd az emlősökre jellemző petesejt felfedezésével megszülető embriológia (magzattan) kezdetének. Az evolúciós, epigenetikus szemléletet az agyra a heidelbergi J. Friedrich Tiedemann (1781–1861) alkalmazta 1816-ban megjelent *Anatomie und Bildungsgeschichte des Gehirns im Foetus des Menschen...* azaz „az emberi magzat agyának bonctana és fejlődéstana” című munkájában.

E rövid tudománytörténeti összefoglalóra azért volt szükség, hogy tudatosítsuk Balogh disszertációjának tudományos értékét. Amelyet sajnos csak külföldön ismertek fel – lásd a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent recenzió (Kivonás) lábjegyzetét. Fontos lenne ezért, pótolva közel kétszáz esztendő mulasztást, magyar nyelvre lefordítani Balogh 1823-ban kiadott disszertációját. E fordítás hiányában most csak a fentebb említett és egy francia lapban megjelent recenzió alapján ismertetjük a disszertáció legfontosabb tételeit.

Balogh munkájának első része a „Metamorphosis Cerebri”, azaz az agyvelői rendszer kialakulása. Megoszlottak a vélemények arról, hogy mi alakul ki először: a „trispianicus érzőin” (a korabeli magyar nyelvben az ín alatt ideg értendő – KL) vagy az „agy és hátgerintzvelő”. Balogh alsóbb rendű állatokon „az insectumokon s crustáceakon” (azaz rovarokon és rákokon – KL) tett „önnön észrevételei szerint” úgy véli, hogy legelőször a „hátgerintzvelő” alakul ki. Eltekintünk az idegrendszer fejlődésének további Balogh általi leírásától – megértéséhez már bizonyos szaktudásra van szükség – csupán konklúzióját ismertetjük: „... a foetus (magzat – KL) az életben első periódusától fogva, teljes megnövéséig, a kifejtődésnek mind azon léptőjén általmegy, a melyeket az alsóbb és felsőbb klasszisú állatok mutatnak...”⁹ Ma ezt a Johann Friedrich Meckel (1781–1833) által megfogalmazott Meckel-tételként, illetve Haeckel-féle biogenetikai alaptörvényként ismerjük: „A magzati fejlődés a törzsfajlás rövid megismétlése”.

Balogh disszertációjának második része, a „de vita cerebri”, az agyvelő „életével”, működésével foglalkozik. Leszögezi, hogy „az emberi agyvelő eleje” (a homlok [frontális] lebeny – KL) „sokkal jobban ki van fejtdözve mint minden más állatké”.¹⁰ A disszertációt „a Gall agyvelő tudományának rövid méltatása” zárja. Figyelemre méltó az értekezés 151. oldalán kezdődő „Fontes” (Források) című fejezete, amely latin, német és francia nyelvű munkákat sorol fel, köztük a már szóba került Meckel 1812-es kőrbontan kézikönyvét, illetve Gall-Spurzheim négykötetes munkáját.

Nem tudjuk, milyen úton-módon jutott el Balogh disszertációja Párizsba. A *Tudományos Gyűjteményben* „kivont”, báró Ferussac „egyetemes bulletin”-jében megjelent ismertetése ugyanis e sorokkal kezdődik: „Sajnáljuk, hogy ezen értekezés oly későn érkeze hozzánk, mivel megérdemli, hogy megismeressék: magában foglalja ez mind azt, a mi mondatott a Érzőidegrendszernek kifejtődéséről, s ezen rendszernek életéről, azon időszakig, melyben a Szerző írt”.¹¹

Közismert és leírása könnyen hozzáférhető¹² – ezért részletesen nem foglalkozunk vele – Baloghnak két évvel a disszertáció megjelenése után tett németországi útja. Útinaplójából kiderül, hogy a meglátogatott híres orvosok, természetbúvárok némelyikét meg is ajándékozta disszertációja egy-egy példányával. Jénában, a német természetbúvárok és orvosok vándorgyűlési mozgalomát 1822-ban elindító Lorenz Oken (1779–1851) „disszertációmát szívesen vette”.¹³ Nagy nem említi, Korbuly viszont igen, Weimarban, a német költőfejedelmek és jeles természetbúvárnak, Goethének ajándékozott értekezést: „Dissertationmmal udvaroltam neki, melyet szívesen fogadott... s azonnal el kezdte nézegetni”.¹⁴ Berlinben viszont a kor „orvosfejedelme”, Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836) dicsérei meg Baloghot: „Sie sind der Verfasser Dissertation de evolutione etc. Sie haben sich dadurch der gelehrten Welt vortheilhaft bekannt gemacht”. Nagy Károly fordításában: „Ön a „Fejlődés disszertáció”-jának szerzője, Ön ezáltal a tudós világot juttatta előnyökhöz”.¹⁵ Bár Balogh nem említi, de valószínűsíthető, hogy Frankfurtban megajándékozta Samuel Thomas von Soemmeringet (1755–1830) is, aki megmutatta vendégének gazdag anatómiai múzeumát. „Sokáig beszélünk a Gall tudományáról is, melynek ő nem egészen jó barátja, noha a Craniológiát becsüli, de nem az agyvelő funcioiról való tanításait Gallnak”.¹⁶ Heidelbergben nem találkozott a magzati agy fejlődéséről tanulmányt írt Tiedemannal, találkozott viszont „az igen okos” Max. Joseph Chelius (1794–1876) sebészprofesszorral, akivel mindenféleképpől sokáig beszélgetett.¹⁷ Chelius neve később ismertté válik Magyarországon is, hiszen 1822-ben kiadott *Handbuch der Chirurgie* c. munkáját Bugát Pál és két diákja, Smalkovics Mihály és Kun Tamás *Sebészség* címmel lefordítja magyarra (megjelent négy kötetben, 1836–44 között).

Részben az út során elajándékozott példányok alapján készülhettek el azok a recenziók, amelyek a *Hufeland Bibliothek der praktischen Heilkunde* 4. számában már 1824-ben (tehát még a német út előtt!), az Oken által 1816-tól kiadott *Isis* című enciklopédikus folyóirat 3. füzetében, 1826-ban, illetve a kor híres orvosi lapjában a *Medicinisch Chirurgische Zeitung* 29. pótkötetében jelentek meg Innsbruckban.

A „senki sem próféta saját hazájában” mondás Baloghra is érvényes. Nincs tudomásunk róla, hogy foglalkozott volna valaki disszertációjával – kivéve a fentebb elemzett 1826-ban megjelent „kivonást”. Tíz évvel Balogh disszertációjának megjelenése után, 1833-ban és már magyar nyelven – de latin címmel is: *Fragmenta anthropognostica* – adta ki „Emberesmertető töredékét” a pesti orvosi karon Patzek Károly (1807–1876). Disszertációjában kitér a Gall-féle kraniológia, „koponyatudomány” ismertetésére is, nem hivatkozik azonban Baloghnak e tant már tíz évvel korábban bemutatott értekezésére. Patzek művével elkezdődik a magyar kraniológiai kutatás.¹⁸ Patzek valószínűleg felhasználta a pesti orvosi kar professzorának, Bugát Pálnak koponyagyűjteményét.

Németországi útjáról hazatérve, Balogh gyakorló orvos lett Pesten, de érdeklődése az agy működése, illetve az agynak helyet adó koponya iránt megmaradt. Már 1825-ben terjedelmes recenzióban ismerteti E. M. Bailly-nak, egy évvel korábban, Párizsban kiadott könyvét. A recenzió *Az Isten és az erkölcsi szabadság lételének megmutatása a Gall tudományából vett okokkal* címmel jelent meg a *Tudományos Gyűjtemény* V. füzetében.¹⁹ 1829-ben pedig egy francia lap nyomán közli a *Doctor Gall* c. írását a *Felső Magyar Országgi Minerva* hasábjain.²⁰ Az írás a Párizsban élő, még hetven éves korában is érdekes, anekdotákkal fűszerezett előadásokat tartó Gall-t mutatja be. Nem tudjuk, szó szerinti fordításról van-e szó, mindenesetre alkalmas Balogh stílusának érzékeltetésére a németországi tömlöcök foglyainak koponyáit vizsgáló Gallról szóló anekdota: „Egy nap észrevesz egy embert, kinél a tolvajságra való hajlandóságnak, és a komédiásságra való minéműségeknek orgánjai igen ki voltak fejtődzve: „Hogy lophatott Kegyed? – így szól ehhez az emberhez – hiszem mint Színjászó szerencsét tehetett volna”. A szerencsétlen elhalaványodva, bámulva tekint reá s nem tudá, miként magyarázza ki ezen beszédet. Ő valóban Komédiás volt; mind eddig eltitkolá azt, s a fogházban még senki se tudta”.²¹ A Gall életútját, életművét a legújabb ismeretek fényében bemutató dolgozat nem említi Balogh egyetlen Gall-lal is foglalkozó írását.²²

Ismerve a disszertációjára adott pozitív külhoni reakciókat, hajlamát a kutatásra, kiváló nyelvtudását (latin, német, francia, angol) felmerülhet a kérdés: miért nem lett Baloghból egyetemi tanár Pesten (esetleg Bécsben)? Nos, az egyik ok valószínűleg református vallása lehetett – a pesti, bécsi katolikus egyetemeken nem lett volna esélye egy-egy tanári állásra kiírt pályázaton. 1831 után pedig egyenesen persona non grata lett a pesti orvosi karon. Az ehhez vezető történések sorozatát ma „Conversations-lexikon-pör” néven tartjuk számon – korabeli dokumentumai megtalálhatóak a *Tollbarcok* című kötetben.²³ A Balogh nevét országosan híressé/hírhedtté tevő „pör” kulcsszava egyezik Balogh orvosi értekezésének kulcsszavával: „agyvelő”.

Balogh és Bugát „pennaharca” az „agyvelő” körül

Közismert, hogy a Magyar Tudós Társaság megalapításának egyik döntő eseménye Széchenyi István gróf felajánlása volt. Erre Pozsonyban az országgyűlésen került sor 1825. november 3-án. A németországi tanulmányútjáról hazatérő Balogh Pál pár nappal később érkezett meg Pozsonyba a közeli Bécsből. Több mint tíz napot időzött a koronázó városban. Többször részt vett a diéta ülésein, így bizonyára értesült a november harmadikán zajlott eseményről. Ekkor még nem sejtette, hogy a munkáját majd érdemben csak 1830-ban „a magyar nyelvnek min-

den tudományban és szép művészségben gyarapítására felállított Nemzeti Tudós Társaság” már 1831-ben levelező taggá választja őt. A tagságot „a magyar nyelv és literatura elősegítése tekintetéből” végzett tevékenysége alapján nyerte el.

A tagok kiválasztásában az Igazgató Tanácsot – amelynek tagja volt az a Péchy Imre is, kinek 1823-ban Balogh a disszertációját ajánlotta – az a „tekintet” vezette, hogy „rendes taggá, tudományáról s különösen magyar nyelven kiadott munkái által esmeretes író lehet”.²⁴ Ezért történhetett meg, hogy a német egészségnevelő könyvek fordítója, Horvát József rendes tag lett a természettudományi osztályban,²⁵ viszont a maga korában híres, ötkötetes latin nyelvű orvosi élettan, a *Physiologia Medicinalis* szerzője, Lenhossék Mihály még csak a levelezői tagságig sem juthatott el – nem magyar nyelven vált „esmeretes” íróvá!²⁶ Balogh viszont a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent kitűnő tanulmányai, könyvismertetései, németországi útinaplója alapján már igencsak „esmeretes” író volt. Sőt, jelent meg már magyar nyelvű könyve is, amely homeopatai szempontokból szól a kávéról, mint orvosságról.²⁷

Baloghra azonban nemcsak a Tudós Társaság figyelt fel, hanem Wigand Ottó pesti könyvkereskedő is. A Göttingenben született Otto Wigand (1795–1870) aki előbb Kassán, majd 1827-ben Pesten alapított „könyvkereskedést” (kiadót), jól ismerte kollégája, a lipcsei F. A. Brockhaus által kiadott és már hét kiadást megért *Conversations Lexikon*t. 1830 elején elhatározta, hogy kiadja ennek magyar változatát. Munkatársnak kérte fel Kisfaludy Károlyt is, a fiatal romantikus íróknak – Vörösmarty, Bajza, Schedel (Toldy) – fórumot adó *Auróra* szépirodalmi zsebkönyv kiadóját, az ún. Auróra-kör vezérét. Az akkor már nagybeteg – 1830. nov. 21-én elhunyt – irodalmi vezér a feltétellel vállalta a közreműködést „ha Vörösmarty, Schedel és Bajza is ott lesznek”.²⁸ Wigand – Döbrenteire hivatkozva – Schedelt nem kívánta munkatársnak. Mindketten, Döbrentei Gábor és az orvosdoktor Schedel (később Toldy) Ferenc is az „Akadémia” titkára szeretett volna lenni – innen örökös rivalizálásuk egyik forrása. Wigand egy hónap múltán megjelenteti „írói” névsorát – egyetlen Auróra-kör tag sem szerepel köztük. A névsor mellett nyilvánosságra hozta *A tudományok és mesterségek közönséges tára* címmel tervezett lexikon „planumát” és három „próbalapját” – ezek közt az „Agyvelő” szócikket, amelynek szerzője Balogh Pál volt. A szócikk teljes terjedelmében olvasható az Almási Balogh Pál halálának 125. évfordulója alkalmából kiadott kötetben.²⁹

A már korábban is háborgó Auróra-kör és szimpatizánsai ekkor indítják meg „pennaharcukat”, amelyet az utókor „a Conversations-lexikon-pör” néven ismer. Wigand tervezett lexikonjának ugyanis *Conversations-Lexikon* (Társalkodási Tár) lett volna az alcíme. A „pör” prominens képviselője két orvosdoktor lett: Balogh Pál, Pest keresett gyakorló orvosa és Bugát Pál, az egyetem orvosi karának professzora. Balogh 36, Bugát 37 éves, mindketten ugyanazon orvosi kar végzettjei, Bugát már az Akadémia rendes tagja, Balogh a levelező tagság várományosa. Mindketten „esmeretes” magyar írók – Balogh 1831 előtti irodalmi terméséről már szóltunk –, Bugát elsősorban mint fordító jeleskedik. 1828-ban két kötetben kiadja a német A. F. Hempel könyvét *Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai* címmel és sokan neki tulajdonították Hahnemann *Organon*-ának magyarítását is, 1830-ban.³⁰

Bugát, akinek Hempel-fordításáról Vörösmarty azt írta a *Tudományos Gyűjteményben*, hogy „a nyelvre s literatúrára befolyása lehet”,³¹ e „befolyást” abban látja, hogy az utána következő szerzők kötelesek az általa javasolt műszavakkal élni. A Wigand által terjesztett próbalapon viszont látnia kell, hogy Balogh a „cerebrum”-ot nem „agy”-nak, hanem „agyvelő”-nek fordítja. A téma annál inkább is megragadta Bugátot, hiszen annak idején, 1818-ban inaugurális disszertációját „de Enkephalítide”, azaz az agyvelőgyulladásról készítette.³² Attól tartva tehát, hogy a leendő lexikon bonctani szócikkeiben hasonló, a Bugát-féle ajánlásokat mellőző szavak fordulnak majd elő, tollat ragad és a *Tudományos Gyűjteményben* „Igazítás”-t

tesz közzé. Mivel az „Igazítás-t” egy közelmúltban megjelent tanulmány részletesen ismertette,³³ mi most csak arra utalunk, miben látja Bugát a Baloghtól elvárható „igazítás” lényegét: „... kérjük ki egymás tanácsát, fogjunk kezét, ha valami jót fedezett föl közülünk valamelyik fogadjuk azt el háládatossággal, pártfogoljuk, terjesszük azt...”³⁴

Balogh joggal kérdezhetette: s e „közülünk valamelyik” miért csak Bugát lehet? Nem meglepő tehát, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* következő kötetében közzéteszi terjedelmes „Vissza-Igazítás” c. tanulmányát. A Bugát által hibáknak tekintett tételekből kiindulva, a „Vissza-Igazítás” tulajdonképpen az orvosi nyelvújítás szabályait adja közzé (a továbbiakban csak a hivatkozott oldal számát adjuk meg):

– szórővidítés (agyvelő/agy): „A nyelv tökéletesítése nem abban áll, hogy a szavakat minden ok nélkül, s szabad kény szerint megkurtítsuk, hanem abban, hogy azzal gondolatainkat, s érzéseinket kimerítőleg, csinosan és a mennyire lehet praecise kitehessük” (119. o.);

– az „orchis” nem tökzacskót, hanem tökgolyót jelent: „Nagy hiba az is, mikor valakinek pusztá auctoritásán építvén, elfogadunk, s mestermívi szóvá magasztalunk valamely szót a nélkül, hogy annak aetimológiáját, s észokát sejszük” (120. o.);

– idegen szavak használata: „Egy mívelt és tudományos méltóságra emelkedett nyelv sincsen, melly magában mindent feltaláljon, mert az esmereteknek minéműsége és mennyisége, minden Nemzetnél különböző, s ennél fogva sokféle képű lévén, csaknem lehetetlen, hogy egyik a másikatól valamely idegen szót s kifejezést által ne vegyen” (121. o.).

S mivel Bugát kiemelten hivatkozik a „bonctudományában” megadott irány – azaz a latin/görög terminusok magyarítása – követésére, Balogh így vág vissza: „...én azt tartom, hogy a teljes purizmusra való törekedés olly nyavalya, melly végre szógyártás dühévé válik, s tulságokra kapja az embert.” (127. o.) Majd pár sorral alább így oktatja ki a kritikát nehezen elviselő Bugátot: „A kik szógyártásra szentelék idejüket s elméjüket, szükség, hogy csinálmányaikat teljes szerénységgel közöljék, s készen legyenek reá, hogy azokat a Publikum kéméletlenül megbírálja, és azokat vagy kedvében veszi, vagy feledékenységre kárhoztatja; de haragra ne lobbanjanak azért, ha valaki azokat el nem fogadja” (128. o.). Balogh azon állítását, hogy Bugát az anatómiát túlzott purizmusra való törekvésével annyira „elnehezíté, hogy... százszor könnyebben meglehet tanulni a német, vagy akármely idegen nyelv segédelmével” (124. o.), alátámasztja egy kevésbé ismert tény: Hempel említett német nyelvű könyvét Saphir Zsigmond orvosdoktor 1831-ben latinra (!) fordítva adta ki Pesten.³⁵ S talán az is Balogh igazát támogatja, hogy a pesti orvosi karon 1830/31 és 1847/48 között csak Hempel *Anfangsgründe der Anatomie* c. német nyelvű munkája tartozik a „köteles orvosi tankönyvek” közé³⁶ – a Bugát-féle magyar változata nem!

Balogh a dolgozatát felhívással zárja: „Hazámfiak! Literatúránk baráti és művelői; hagyjuk el egyszer valahára ... (a) philologiai csatázásokat. Az előmenetel nem az új szavak koholásában áll... hanem a szép és komoly tudományoknak szorgalmatos művelésében. Míg mi egymást örökké leczkézzük, grammatizáljuk, egymásnak szemére nyelvtudatlanságot lobbantunk, addig más Nemzetek, a tudományoknak roppant mezején, új meg új elfoglalásokat tesznek, s bennünket mindég messzebb hagynak” (128. o.).

Az idézett felhívás ellenére volt még egy pengeváltás, sőt Bugát barátja, Vörösmarty még egy gúnyversben is támadta a „balog” Baloghot. A vitába a két főszereplőn kívül többen is bekapcsolódtak mind a két táborból. Bajza a *Felső Magyar Országai Minerva* hasábjain „figyelmezteti” Wigandot: „ez ügy... a nemzetnek ügye”, mivel a lexikon „fejledező literatúrában hatalmas pót-léka a tudományok azon ágainak, melyekben még kimerítő munkák nincsenek”... ezért „javallanám, ha a főszerkesztés inkább több férfiakra bíztnék”.³⁷ Bajza egyébként hosszú levelekben tudósítja a nyugat-európai tanulmányúton lévő barátját, Schedelt – ő is találkozik Goethével – a

„pör” aktuális történéseiről. 1830. június 19-én pl. ezt írja: „Bugát recenziója az agyvelőről, mint recenzió semmit sem ér... Bugát felelt Balognak (*sic!*) általad dicsért válaszára (vagy inkább Vörösmarty, én, Stettner és Károly feleltünk, mert Bugátnak egy csepp polémiai tehetsége sincs, s nélkülünk Balog (*sic!*) által agyonverettet volna – de ez titok maradjon, a legnagyobb titok) s Balog (*sic!*) egészen tönkre van téve, s még Széchenyi is, kinek Balog (*sic!*) házidoktora, azt mondta, hogy Balog (*sic!*) rettentően megjárta a Bugáttal való veszekedéssel...”³⁸

Rövidre zárva a történetet: az Auróra-kör kritikái, Bajza „figyelmeztetése” ellenére 1831-ben Wigand megindítja *Közhasznu Esmeretek* Tára címen a pört kiváltó lexikont. Ez volt az első betűrendes magyar lexikon, a korábbiak „szakrendesek” voltak, pl. Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaedia*-ja.³⁹ A lexikon címlapja nem tüntet fel (fő)szerkesztőt, a szócikk tartalmáért a szócikk írója felel. Balogh Pál nemcsak orvosi szócikkek „írója”, az ábrán szereplő kötetben pl. a „Mész (Mészföld)” szerzője a 105–106 oldalakon. A teljesség kedvéért jegyezzük meg: munkatársa volt a lexikonnak Balogh bátyja, a szintén sárospataki diák Almási Balogh Sámuel (1786–1867) lelkész is – ő elsősorban filozófiai témájú szócikkeket dolgozott fel (a most emlegetett kötetben pl. a „Metaphysica” szócikk szerzője A. B. S. szignóval). A lexikonnak 12 kötete jelent meg, az utolsó 1834-ben. 1844-ben Heckenast olcsó kiadásban újra kiadta, ami jelzi, hogy Bajzáék aggodalma ellenére jó, megbízható lexikon lett belőle.

Az Auróra-kör tagjai azonban nem így látták: a külföldi útjáról hazatért Schedel az 1831-ben induló *Orvosi Tár* hasábjain – szerkesztője Bugát és Schedel – „jelentést” tesz a *Közhasznu Esmeretek* Táráról. Természetesen kifogásolva, hogy a lexikon „írója”, Balogh Pál, nem a Bugát által ajánlott szavakat használja.

Balogh a „pörben” mellette állók által alapított *Sas* című folyóiratban reagált: „A közhasznu esmeretek tárának olly sokszor feszeg tett, mérgesen feszegetett plánuma az, hogy belőle minden míveltségre just tartó ember, a közönséges társalkodási körben előforduló tudományos dolgokról, rövid, de a mennyire lehet kielégítő esmereteket meríthessen. Ezen cél elérésére elmulthatatlanul szükség, hogy az olly nyelven legyen készülve, mellyet mindenki azonnal érthessen, mert nincsen mindennek ideje, módja és készülete arra, hogy a neologus urak koholmányain studirozzon, azokat találgassa... Egy illy munkát, tehát, a prof. Bugát szerencsétlen nyelvével előnteni megbocsáthatatlan vétek volna...”⁴⁰

S mi volt a Conversations-lexikon-pör legfőbb hozadéka a magyar orvosi nyelv számára? Talán az, amit a kiváló orvostörténész, Magyary-Kossa így fogalmazott meg közel száz év elteltével: „Annyi bizonyos, hogy Bugát fáradhatatlan agitációjának volt egy igen értékes eredménye, az tudniillik, hogy mindenkinek lelkében gyökeret vert a meggyőződés, hogy magyar nyelven is, tudományos formában ki lehet fejezni bármilyen ismeretet. Megszületett a nyelv iránti bizalom”.⁴¹

Jegyzetek

- 1 Fenyő István: Az irodalom reszpublikájáért. Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817–1830. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 83. o.
- 2 Monok István – Buda Attila: A magyar bibliofília képeskönyve. Korona Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2006. 190. o.
- 3 Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. (Első kötet), Galenus Kiadó, Budapest, 2000.
- 4 Nagy Károly: Dr. Almási Balogh Pál életútja 1794–1867. Nagybarca-Ózd, 1992.
- 5 Dörnyei Sándor: Régi magyar orvostudományi értekezések 1772–1849. Első kötet. Borda Antikvárium, Budapest, 1998. 20. o.

6 Fenyő István, i. m. 83. o.

7 Heinz Schott: A medicina krónikája. Officina Nova, Budapest, 1993. 252–253. o.

8 Uo. 233. o.

9 Defermon: Kivonás A „Buletin Universel des Sciences et de l’industrie, Publié sous la Direction de le baron de Ferussac” című folyó írás 1825–diki Octoberi Füzetéből, az Orvosi Tudományok szakaszából. = Tudományos Gyűjtemény, 1826, VI. kötet, 116–120. (idézte: 119. o.).

10 Defermon, i.m. 120. o.

11 Defermon, i.m. 116. o.

12 Nagy Károly, i. m. 27–43.; Korbuly György: Almási Balog Pál „Némethoni napló”-ja 1825-ből. = Gyógyászat, 78. évf. 1938. 227–228, 240–242, 252–258. o.

13 Nagy Károly, i. m. 36. o.

14 Korbuly György, i. m. 242. o.

15 Nagy Károly i. m. 38. o.

16 Korbuly György, i. m. 256. o.

17 Nagy Károly, i. m. 41. o.

18 Bugyi Balázs: A hazai antropológia néhány korai írása. = Comm. Hist. Artis Med. (Orvostörténeti Közlemények), 1979. 87–88. kötet, 261–268. (idézte: 265. o.).

19 B. P.: L’existence de Dieu... Par E. M. Bailly. Paris, Delaunay, 1824. in 8. = Tudományos Gyűjtemény, 1825, V. füzet, 96–118. o.

20 A. Balogh Pál: Doctor Gall. (Petit Courier des Dames. Fevrier 1828. l. 52.) = Felső Magyar Országi Minerva, 1829. október, 785–788. o.

21 Uo. 788. o.

22 Walsz Róbert: A phrenologia, a cerebralis lokalizáció elvetélt kalandja (Franz Joseph Gall: 1758–1828). = Orvosi Hetilap, 139. évf. 1998. 3025–3031. o.

23 Szalai Mária (szerk.): Tollharcok. Irodalmi és színházi viták 1830–1847. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 7–124. o.

24 Juhász István (szerk.): Tudományos Gyűjtemény 1817–1841. Második kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 245–246. o.

25 Kiss László: Horvát József (1794–1849), az első vidéki orvos akadémikus hozzájárulása a Tudós Társaság nyelv-művelő céljának eléréséhez. = Magyar Orvosi Nyelv, XIV. évf. 2014. 87–90. (idézte: 87. o.).

26 Kiss László: Kísérlet az id. Lenhossék Mihály körüli rejtélyek feloldására – születésének 225. évfordulóján. = Orvosi Hetilap, 139. évf. 1998. 311–313. o. (idézte: 311. o.)

27 A(lmási) B(alogh) P(ál): A kávé munkálatjai Hahnemann... után. Buda, 1829.

28 Szalai Mária, i. m. 9. o.

29 Nagy Károly, i. m. 111. o.

30 Kiss László: Ki volt Hahnemann Organon-jának első „magyarítója”? = Orvosi Hetilap, 131. évf. 1990. 2552–2253. o.

31 Batári Gyula: A „Tudományos Gyűjtemény” orvosi vonatkozásai. = Comm. Hist. Artis Med. (Orvostörténeti Közlemények) 1975. 75–76. kötet, 85–98. o. (idézte: 93–94. o.).

32 Dörnyei Sándor, i. m. 106. o.

33 Minya Károly: Orvos nyelvészek vagy nyelvész orvosok? Almási Balogh Pál vitája Bugát Pállal. = Magyar Orvosi Nyelv, XIV. évf. 2014. 44–49. o. (idézte: 45. o.)

34 Bugát Pál: Igazítás. = Tudományos Gyűjtemény. 1830. 2. kötet, 119–123. o. (idézte: 123. o.)

35 Györy Tibor: Magyarország Orvosi Bibliográfiája 1472–1899. Athenaeum, Budapest, 1900. 2. o.

36 Hógyes Endre: Emlékkönyv a budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1896. 117. o.

37 Szalai Mária, i. m. 11, 12, 15. o.

38 Szalai Mária, i. m. 72–73. o.

39 N. L. (Négyesy László): Enciklopédia. A Pallas Nagy Lexikona. VI. kötet, Budapest, 1894. 150. o.

40 A. Balogh Pál: Némely észrevételek dr Schedel jelentésére a közhasznú esmeretek tárarúl. = Sas, 1831. IV. kötet, 136–146 (idézte: 136. o.)

41 Magyary-Kossa Gyula: Bugát Pál és a magyar orvosi nyelv. = Orvosi Hetilap, 71. évf. 1927. 389–392. o. (idézte: 390. o.)

PÁL Mónika

Közösségek és kultúra a Diósgyőr-vasgyári kolóniában, 1884–1945

Miskolc a 20. századi köztudatban iparvárosként volt ismert és sokáig az ország második legnagyobb helységéként tartották számon. Ma már a vas- és gépipar, a bányászat a múlté. Történelmi visszatekintésben Miskolc, mint kereskedőváros, Európa legidősebb települései közé tartozik, a középkorban Nagy Lajos király emelte városi rangra, és kedvenc vadászkasztélyaként látogatta Diósgyőr várát. Az iparvárossá fejlődés kiindulópontja is a Bükk-hegység, valamint annak Fazola Henrik által felfedezett érlelőhelyei, bányái voltak. Mária Teréziának az 1770 júliusában a pozsonyi magyar kamarához intézett leirata tekinthető az első diósgyőri vasgyár alapító okiratának. „Kincstárunk hasznát és édes magyar hazánk javát vasbánya kiaknázásával óhajtjuk előmozdítani, ezért elhatároztuk, hogy a bőséges faanyaggal rendelkező diósgyőri kamarai uradalom területén vasgyár létesíttessék.”¹ Miskolc tehát mindig szoros kapcsolatban állt Diósgyőrrel, a középkorban a király várlátogatásai, a későbbiekben a vasipar kapcsán. A vasgyár annyira meghatározta a város fejlődését, hogy a szocializmus idején „acélváros” néven emlegették. A fejlődéssel együtt az 1770-es évektől kezdve nőtt a munkástelepülések létszáma, ahol gyarmatok, kolóniák, mai szóval lakótelepek épültek.

A *kolónia* fogalma az 1890-es években került szóhasználatba, a munkáslakóházak, „munkáscolóniák” kifejezésekkel együtt, a munkás lakótelepek elnevezésére. Ma a leromlott állapotú, egykori telepek elnevezésére használják. A munkások között ez az elnevezés a kezdeti időszakban sem volt kedvelt, a szociális alapon juttatott bérlakásokat jelentette, és a szegénységet, az alacsonyabb társadalmi rétegek lakhatását juttatta eszükbe. Az ott élők a házak lakóértékétől függően inkább más szavakkal helyettesítették ezt a kifejezést, mint például telep, barakk, falu. Megkülönböztették a munkásfalut és a földműves falut.

A bányász települések Észak-Magyarországon, a Magyar Királyi Vas- és Acélgvár kiszolgálására létesült bányák környékén alakultak ki. Mivel elsősorban a vasgyárat szolgálták ki, így annak megszűnése a települések elnéptelenedését, elszegényedését okozta. Ezért a vasgyári kolónia mai képe nem egyedi eset Miskolcon. A percesi kolónia és Lyukóvölgy még azok a városrészek, amelyek szintén a megszűnt ipar áldozatai. Perces téglaházak kolóniája és bányász kultúrája egykor a vasgyári kultúra részét képezte. Mára Miskolc kritikus pontja, ahol a közbiztonság és a halmozottan hátrányos helyzetű családok állandó feladatot adnak a szociális intézményeknek és a rendvédelmi szerveknek egyaránt.

A munkásságot származás alapján két csoportba sorolhatjuk: telepített és nem telepített munkásságra. „Két egymástól élesen elkülönülő és különböző régi, (...) egyetlen érintkezési pontja a munkahely.”² A Miskolc városrészeit érintő munkáskolóniák lakossága telepített munkásokból állt. A vasgyártás kezdeteit tekintve az 1700-as években kezdődött a betelepítés stájer munkásokkal. Így jött létre a vasgyár elődjét jelentő Alsó- és Felsőhámor. A kiegészítés

után épült vasgyár munkásainak egy része a háromi vasműben dolgozó kohászokból, és azok leszármazottjaiból tevődött össze. Amikor az új gyár építését megkezdték, ezen a vidéken a vasgyártásnak, a vasérc bányászatnak már közel száz esztendőös hagyománya volt. Ez a hagyomány nem múlt el nyomtalanul, meghatározta az új gyár kohászainak kultúráját, szociális ellátórendszerét is. A vashámorokban és a bányákban különböző nemzetiségű, vallásukat tekintve protestáns és római katolikus munkások dolgoztak. Az idők során, a történelem viharait és több, a gyárat fenyegető válságot túlélve olyan erős közösséggé formálódtak, amely kulturálisan és szociálisan is összetartó, fejlődő közösségnek volt mondható és megalapozta több, még ma is működő kulturális közösség munkáját.

A kulturális fejlődés kezdetei a 19. század végétől az első világháborúig

A kiegyezés utáni időszak az egész országban a gazdasági fejlődést jelentette. Az ipari átalakulás lendületét elősegítették ásványi és természeti kincseink is. Kiépült a vasúthálózat, gyárak, hidak létesültek. Ebben az időszakban készült el Budapest legtöbb épülete, köztük a színházak, amelyeknek nagy szerepük volt a magyar nyelv és kultúra terjesztésében.

Nem véletlen tehát, ha a vasgyári vezetők, tisztviselők társas összejöveteleik alkalmával lehetőséget kerestek a gyár környékén megvalósítható kulturális életre. A művelődés kezdeteit 1884-től számíthatjuk, amikor a vasgyári tisztviselők egy esti mulatság alkalmával („diósgyőri vasgyári tisztviselők szombaton estve nagyobb szabású táncvigalmat és társas összejövetelt rendeztek a gyár igazgatósági épületében”) felvetették a dalegylet létrehozásának lehetőségét.³

A vasgyári művelődés elindítói tehát a *dalestélyek* voltak. Az első ilyen alkalmat 1885 szilveszter este rendezték. Két dal hangzott el: *A virágnak megtiltani nem lehet* és a *Hajós dal*, majd az *Angolosan* című vígjátékot adták elő. Ez az alkalom hagyománnyá vált, és szilveszteri szórakozás lévén, elengedhetetlen műsorszámait a vígjátékok lettek. A közönség igénye több hasonló kulturális esemény iránt is megmutatkozott, így az év más időszakaiban is rendszeressé váltak a dal-, illetve táncestélyek, valamint a később szintén hagyományossá váló, Ládi-erdőben tartott majális. A szervező a Diósgyőri Magyar Királyi Vas- és Aczélgyári Alkalmazottak (tisztviselők) Dalegylete, a karmester Szebeni József, a jelenetek rendezője Merregalli (Ehrenreich) Ede volt. 1886-tól Técsei (Teutchl) Ferenc vette át a dalegylet elnökségét és 1893-ban kezdeményezésére megalakult a *Jószerencse dalkör*, amely később Jószerencse Dal- és Önképzőkörre bővült. Ezzel Técsei bevonta a műkedvelő előadásokba a munkásokat is. A dalkör célja „a dal művelése, a társasélet fejlesztése és a magyar nemzetiség eszméjének terjesztése” volt.⁴ Próbáit eleinte a gyár területén, a bádogosműhely egyik helyiségében tartotta. Karmesterük szintén Szebeni József volt. Első nyilvános fellépésükre 1893-ban a Ládi-erdőben rendezett majális keretében került sor. Alakulása után egy évvel a Jószerencse dalkör csatlakozott az Országos Magyar Daláregyesülethez.

A kulturális tevékenységek intézmények létrehozását kívánták. A színjátszás rövid idő alatt olyan méreteket öltött, hogy már nem csak színpadra, de nagyobb befogadó helyre is igény mutatkozott. A közösségi térnek számító első ilyen színpaddal ellátott terem 1888-tól az elemi iskola nagyterme volt, majd néhány évig az elemi leányiskola díszterme adott helyet a színháznak. A megnövekedett közönség létszámának a leghosszabb ideig az 1895-ben létesült *Munkáséletterem* felelt meg, amely a kolónián kívül lakó munkások kulturált étkezésének biztosítására szolgáló favázas, egysortéglás kialakítású épület volt. 3000 fő befogadását tette lehetővé, így az étkezés mellett a kultúra, a szórakozás központjává is vált. A népnyelv a mérete miatt „hodálynak”, és „lovardának” nevezte, amely kívülről közel sem volt méltó az előadások magas színvonalához, de tágas belső tere volt.⁵

1896-ban a Jószerencse *könyvtárát* létesített tagjai számára. E célból jótékonyági bált is rendeztek. Az első vasgyári munkáskönyvtár egy szekrény könyvet tartalmazott, amelyet a Magyar Király Kávéházban helyeztek el. Az első könyvtáros Krámer Vilmos volt. Minden önképzőkori tag tagja lehetett a könyvtárnak és ingyenesen kölcsönözhetett. A könyvtár első önálló helyét 1901-ben rendezték be.⁶

1898-ban megalakult az *Ipari munkások képzésére szervezett bizottság*. Helyi tanítók és orvosok tartottak előadásokat, felolvasásokat a munkásoknak, akik családotól részt vehettek ezeken az eseményeken. Az előadások színesebbé, érdekesebbé tételére a Jószerencse tagjai fellépésekkel készültek. Így váltak e vasárnapi alkalmak a Munkáséteremben a kulturális élet aktív színterévé.

A munkások kulturális közösségének fejlődését a gyár anyagi támogatása is elősegítette. 1906-ban a technika új vívmányaként elérhetővé vált számukra egy kinematográf megvásárlása. A Munkáséteremben immár *mozgóképvetítésekre* is lehetőség nyílt (ez lett később a Vasgyári Kultur Mozgó). 1910-ben a Jószerencse az önszegélyezést is fontosnak tartva „fiókegyletet” hozott létre. Senger Gusztáv, a Miskolci Nemzeti Színház karnagya 1911-ben Diósgyőr-vasgyárban telepedett le, s megvalva a színházról a tisztviselők zenekarát, a Vasgyári Zenekart vezette, majd 1912-től a Jószerencse dalárdáját is.

A kulturális élet kiteljesedését az I. világháború egy időre visszavetette. A Jószerencse tagjai közül sokakat besoroztak. Előadásaik bevételeit leginkább karitatív célokra ajánlották fel. Olyan összefogást kezdeményeztek, amelynek eredményeképpen még a szegénység ellenére is tudtak bevételeket produkálni. A fiókegyletnek is fontos szerep jutott ebben a nehéz időszakban. Az önszegélyezésből, az előadások bevételeiből hozták haza a fogságból több vasgyári család férfi tagjait, és segítették az árvaságra, özvegyeségre jutottakat.

A világháború éveit, az élelmiszerhiány az elszegényedés időszakát eredményezték a vasgyáriaknak. Megoldást kerestek az élelmiszer helyi biztosítására és *Kiskert Egyesületet* hoztak létre. 250 tagot számláltak az első évben, a cél a tagok kiskerthez juttatása volt. A kertek megmunkálásával zöldséget, gyümölcsöt tudtak maguknak termelni. Négy év múlva már 3500-an voltak és 155 kiskerttel rendelkeztek. Baromfit, nyulat, kecskét, sertést is tenyésztettek az egyesület területén. Árucarnokok épültek Miskolcon, Diósgyőrben és a Vasgyárban, a beadott terményfeleslegék árusítására. A vasgyári árucarnok épülete ma is áll az Ógyár-téren, élelmiszerbolt működik benne. Ekkor vették tervbe a Lyukó menti terület bérbevételét, további családokat kiskerthez juttatva.⁷

1918-ban létrejött a *Diósgyőri Munkásotthon Bizottság*, amely önkéntes adományokat gyűjtött a munkásotthon javára. Két évvel később megvásárolták az Andrassy u. 13. szám alatti földszintes házat. Itt volt a szervezeti élet központja, majd a könyvtár is ebben az épületben kapott helyet. A Tanácsköztársaság idején előtérbe kerültek a mozgalmi dalok, megalakult a Vasas Dalárda.

Közösségi élet az 1920–40-es években

Az 1920-as évben a gyár dolgozóinak létszáma az előző évhez képest négyezer fővel kevesebb volt, de egy nagy megrendelésnek köszönhetően ismét szükségessé vált a munkásfelvétel. A törzsmunkásság helyben akart letelepedni, ezért tárgyalásokat kezdtek saját tulajdonú házak építésének engedélyezésére. Téglaért és faanyagért önként túlórárt ígértek a gyár vezetésének. Az építkezés azonban csak a 30-as években kezdődött meg. Ebben az időben épültek Újdiósgyőr komfortos családi háza (ezek ma már nincsenek meg, helyükön lakótelep áll). A húszas években a kultúrát a *Központi kultúrbizottság* irányítása alá vonták. „A diósgyőri m. kir.

vas és aczelgyár főnökségének felszólítására a kultúrbizottság f. évi március hó 15-én délelőtt 11 órakor a munkáséteremben a helybeli összes kultúr- és társadalmi egyesületek bevonásával hazafias nemzeti ünnepélyt rendez.⁸

Ezt követően a hasonló felhívások kötelező együttműködéssel jártak az egyesületek számára. A szakszervezet is erőre kapott. A Vas- és Fémmunkások Országos Szövetsége vasgyári csoportja 1922-ben a munkások oktatását tűzte ki célul. „Meg kell kezdeni a szakszervezeti élet kiépítését (...) Nevelni, oktatni kell a munkásságot, mert az intelligens, tanult munkások tömörülése fontosabb, mint a tanulatlanok nagy számának tömörülése...”⁹ A politikai harc azonban a művelődést is átszötte. A Tanácsköztársaság bukása után a baloldali ideológiák terjedését igyekeztek megakadályozni, így nem adtak engedélyt a munkások oktatására. A szakszervezetek az életkörülmények javításáért is felemelték a hangjukat. A rohamos áremelkedések ezt indokolták is. A vasgyári munkások órabéremelést követeltek. A fémmunkás csoportnak nem engedélyezték a gyülekezést a munkások védelmében sem, így a hangulat elkéseredetté vált. A *munkásotthon* lett a mozgalmi élet központja. Itt jöttek össze a kultúrának hódolva, majd lehetőséget találva az aktuális problémáik megtárgyalására. A rendőrség azonban mindig ellenőrizte a nagyobb tömegeket vonzó rendezvényeket, és ha neki nem tetsző szónoklatokat tapasztalt, betiltotta a rendezvényt. A húszas évek első felében egyre nagyobb méreteket öltött az infláció, a munkanélküliség. A trianoni béke miatt az országon kívül rekedt vasútvonalaink, bányáink nehéz helyzetbe hozták a vasipart. Egyetlen vasércbánya maradt az országban, a rudabányai, amely nem tudta elég nyersanyaggal ellátni az ózdi és a diósgyőri vasgyárakat. A vasút fejlesztése is leállt, és a hajógyártás sem igényelt célt.

Mindezek ellenére a közösségi élet újabb tényezőkkel gyarapodott. A húszas évektől a kulturális élet mellett a sportélet is sikeres volt. A *Diósgyőri Vasas Testgyakorlók Köre* sikeres futballcsapatot tudhatott magáénak. 1924-re a *cserkészmozgalom* is elérte a vasgyári oktatási intézményeket. A gyár vezetősége, a tanonciskola és az elemi iskola tanárai, igazgatói jó lehetőséget láttak a fiatalok nevelésére a cserkészlet keretei között. 1924 decemberében megalakult a 750.sz. Nagy Lajos király cserkészcsapat. A gyár anyagilag olyan jelentős támogatást biztosított a cserkészlet fejlődésére, hogy az ország legnagyobb csapatai közé emelkedett. Négyszáz főt is számláló tagsága több rajban működött. A vasgyári fiatalok a cserkészlet több ágában jeleskedtek, volt vízi raj, repülő raj, regös raj. Kiválóan teljesítettek a színjátszásban és a képzőművészetben is. A csapat munkája összefonódott a gyár, az iskola történelmi események által formált munkájával, s több szálon kapcsolódik a Miskolc mai kulturális életében ismert közösségekhez.

1930-ban az Országos Magyar Dalosszövetség XII. kerülete dalos versenyt rendezett Miskolcon. A versenyen közel kétezer magyar „dalos” énekelt. A kerület elnöke Balázs Győző, a Lévai József Református Gimnázium tanára volt. Sok olyan Diósgyőr-vasgyári diákot indított útjára, akik a Sárospataki Kollégiumban tanultak tovább.¹⁰ Ebben az évben alakult Klemenik József vezetésével a Vasgyári Citerakör és Zenekar, de működött már a Diósgyőr Vasgyári Keresztény-szocialista Szakszervezeti Dalárda is. Az egyházak énekkarai, a római katolikus Palestrina vegyes kar és a református vegyes kar is képviseltették magukat több nyilvános hangversenyen, ahol kórusműveket adtak elő. 1934-ben több mint kétezer „dalos” felvonulásával rendezték meg a munkásdalárdák ünnepét.

A harmincas években újabb építkezések terjesztették ki a kolónia határait, Újdiósgyőr környékén. Megépült a Keresztény-szocialista Munkásotthon is, amelyet a nép csak keresztény otthonként tartott számon, és a Vasas és Fémmunkás otthon, valamint a Munkáséterem mellett, a kulturális élet, a mozi másik központjává vált.

1939-ben az első nagyobb vasgyári esemény a Jószerencse Dal-és Önképző kör jótékony estje volt a vasgyári kultúrházban. Az est bevételét – az első bécsi döntés következménye-

ként – a felvidéki szegény munkáscsaládok támogatására gyűjtötték. A *Himnusz* és a hazafias érzelmű dalok mellett, a *János vitéz* daljátékot adták elő, három felvonásban. Ezt a műsort tervezték bemutatni a felszabadult felvidéki városokban is, tizenkét jótékony célú előadással. Ebben az évben a Magyar Dalos Egyesületek Országos Szövetsége tagegyesületeihez felhívást intézett: „E magyar történelmi sorsforduló és örömnép alkalmából a magyar dal ünnepét kívánjuk Kassán megrendezni...”¹¹ A vasgyári dalárdákat a Tisztviselők Dalegylete és a Palestrina Vegyeskar képviselte. „Volt valami meleg rokonszenv Kassa város közönsége lelkében, amivel a miskolci és környéki dalárdákat ünnepelte. Szilágyi Levente kerületi karnagyunkat s kiváló országos nevű dalárdáját, a Diósgyőrvasgyári Tiszti dalkört, Philippy Vilmos elsőrendű kedves Palestrináját alig engedte le a pódiumról a fölviharzó taps”¹² Emléklül Kassa város bronz plakettjét, valamint egy értékes serleget kaptak.

1940-ben átadták a *Vas- és Fémmunkások Munkásotthonát*, a volt földszintes ház helyén új, egyszintes épület várta a munkásokat. Ez az épület a mai Bartók Béla Művelődési Ház. A kulturális élet újabb színfoltját Szilágyi–Huszka *Erzsébet* című három felvonásos operettje jelentette, amelyet ez év őszén adtak elő a Jószerencse Dal- és Önképzőkör műkedvelői. Az önképzőkör nagy sikereket ért el prózai és énekes darabjaival, a legnagyobbak az operettekhez fűződtek.¹³

A Turán Irodalmi és Közművelődési Egyesület programjába vette a szabadegyetemi előadások szervezését is. Ezeket az előadásokat a Munkáséteremben tartották, több meghívott előadóval, valamint a helyi dalkörök szereplésével színesítve. Az elveszített magyar területek visszacsatolásának kérdése napi szinten foglalkoztatta a munkásságot. Az erdélyi népi irodalom kedvelt olvasmánnyá vált.

1941-ben Magyarország belépett a második világháborúba, amely a Vasgyárat sújtó bombázások által hatalmas pusztítást végzett a kolóniában. A nehéz időkben az operett előadások, a folyamatosan működő könyvtár, valamint az újonnan alakuló szakosztályok nyújtottak kapcsolódást. 1942-ben a Jószerencse Dal- és Önképzőkör fotószakosztályt létesített a Diósgyőr-vasgyár területén élő amatőr fényképészek számára, abban a reményben, hogy a fotókiállítások majd tömegeket vonzanak. A következő évben a Jószerencse 50 éves jubileumára már országos színes fénykép kiállítási pályázatot hirdettek. 1943-ban a Jószerencse, az Országos Szociálpolitikai Intézet társrendezésében, „Munkáspihenő” néven műsoros estek szervezését kezdte meg. Ezek az alkalmak a Gyáriparosok Országos Szövetsége támogatásával neves színészeket hoztak a Vasgyárba az Operaház színpadáról.

Az előadókészség fejlesztésének jó eszköze volt az irodalmi kör, amelynek beszélgetéseire időnként vendég előadókat hívtak. Sokan segítették a vasgyári kulturális egyesületek munkáját. Így jutottak a vasgyárba, már több száz előfizetőhöz, főként munkásokhoz és művezetőkhöz, a népi írók könyvei. „Mindinkább nyilvánvaló lett, hogy az irodalomnál többről van szó, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséért küzdő szellemi mozgalomról.”¹⁴

A háborús körülmények, a félelem, a szegénység olyan irányba terelték a kulturális érdeklődést, amely ismét teret engedett a politikai érdekeknek. Az 1943-as balatonszárszói Magyar Élet Táborban 18 vasgyári résztvevő és felszólaló is volt. A Jószerencse Dal- és Önképzőkör 50. jubileumi évében a közgyűlés Korán Imre mérnököt választotta elnöknek, aki a jubileumi ünnepségen, közszóntójában, a következőket mondta: „A Jószerencse Dal- és Önképzőkörnek igen nagy szerepe volt abban, hogy az ötven évvel ezelőtti kevert nemzetiségű ipartelep nyelvében és lelkületében magyar lett. Ennél több eredményt egy magyar kulturegyesület fel sem mutathatna”¹⁵ Egy évvel később szintén Korán Imre vázolta fel a vasgyári és percesi kulturális egyesületek összeolvadásának lehetőségét. Az alakuló közgyűlés időpontját 1944 januárjára tervezte. A fúzió végül meghiúsult, mert sokkal súlyosabb gondokkal kellett szembenézni: a németek megszállták a gyárat.

Vallási közösségek és templomok a vasgyári kolóniában

A vasgyári kolónia lakossága többféle etnikumból tevődött össze. Hitük gyakorlása hozzátartozott erkölcsi normáikhoz. A gyár nemcsak a kultúra és a szabadidős sporttevékenységek terén, de felekezetek szerint is igyekezett megteremteni a körülményeket a közösségek valósággyakorlásához. A keresztény hit hozzátartozott a jó erkölcsű együttéléshez és viselkedési normát adott a kolónia lakosságának.

A munkások a gyár állandó termeléséhez igazodó, beosztott munkaidőben, éjjel-nappal váltott műszakban dolgoztak, ami nem tette lehetővé a szabad vasárnapok és ünnepnapok rendszerességét. A gyár vezetése tisztában volt a valláserkölcsi normák erejével, ezért is támogatta a hitközösségek templomainak építését és működésüket. Olyan közösségeket formáltak, amelyek a helyi kultúrából is kivették a részüket, így nemcsak a templomok falain belül, de azon kívül is jelen voltak. A római katolikus egyházközség *Palestrina vegyeskara* rendszeres résztvevője volt a dalos ünnepeknek, a kulturális eseményeknek. A *református vegyeskar* ritikábban volt hallható nyilvánosan, de a jelentősebb eseményeken szintén megjelent. A *Tiszti dalárda* karnagya, Szebenyi József, katolikus kántortanító volt. Vagyis az egyház nyilvánosan, a zenén át került be a közösségek életébe.

A háborúk alatt a karitatív egyházi közösségek, valamint a református házi lelki gondozás tevékenysége is jelentős volt. A gyár, az üzemegységek vezetői elől jártak a hitbeli erkölcsiség terén. Erre mindenképpen szükség volt, mert a kolóniában kialakult együttélés egyik feltétele a gyári, valamint a kolónia lakosságára vonatkozó szabályok betartása volt. A szabályzat vonatkozott az együttélés minden normájára, a deviáns viselkedések elutasítására, a higiénia betartására.¹⁶

A munkások templomai több évtizeden át épültek, a gyár és a gyülekezet tagjainak jelentős támogatásával. Elsőként, 1905–1908 között, a *római katolikus templom* készült el, a lakótelep legmagasabb pontján, központi helyen, Szvetlik Mátyás tervei alapján, román stílusban. Vörös színű, iszapolt nyers téglafal felületét szürke beton műkövekkel tették változatosabbá. Ebből készült a két rózsablak is, amelyek szűrt fényt bocsátanak a belsejébe. A katolikus hívek biztosították a gyár vezetését, hogy önkéntes adófizetéssel képesek fenntartani a templomot. Ma is a lakótelep egyik legszebb épülete. A templom bádogos- és vasmunkái, az ajtók asztalosmunkái mind a gyár üzemében készültek. A toronyban négy harangot helyeztek el Szent Lajos, Szent István, Szent László és Szent Imre emlékére, amelyek a soproni Seltenhoffer-cég öntőműhelyében készültek.¹⁷

Az evangélikus és a református közösségek eleinte a diósgyőri egyházközségek templomaiban gyakorolták hitüket, ugyanúgy, ahogyan a katolikusok is. Majd a katolikus templom építése után, imaterem céljára, a leányiskola dísztermét kapták használatra.

A *Diósgyőr–Vasgyári Református Gyülekezet* 1908-ban alapította presbitériumát. A telepre költözés kezdetétől a diósgyőri gyülekezetben volt lehetőségük hitüket gyakorolni. A távoltság és az egyre növekvő létszám indokolta, hogy fiókegyházközséget alapítsanak. A szervező munkában nagy szerepe volt Zsíros Lajos gondnoknak és Csekme Károly presbiternek, akik 600 lelket számláló közösséget építettek. 1913-ban váltak önálló anyaegyházközséggé, majd később ismét egyesültek és lelkeszeik felváltva szolgáltak mindkét gyülekezetben. A reformátusok már az első világháború előtt elkezdtek gyűjteni a templomra, de a pénzt elvitte az infláció. Végül 1928 októberében került sor a református templom felszentelésére, amelyet 1932-ben gyülekezeti házzal egészítettek ki. Vasárnapi iskolák, nőegylet, bibliakörök, énekkar, *Református Élet* címmel gyülekezeti lap szolgálták a lelki fejlődést. A templomépítő lelkesként emlegetett Nádházy Bertalant – és a mellette szolgáló Koncz Sándor és Ruszkay

Gyula segédlelkészeket – jó emlékezetében őrzi a gyülekezet.¹⁸ Volt is okuk az öröme, hiszen páratlan összefogás által vált valóra, hogy a templom felépült. „Az egész templomépítés 200.000.P-be került, ebből kb. 80.000 P-t a gyülekezet fizetett ki. Ez azt jelentette, hogy a gyülekezet minden tagja több mint egyhavi fizetését adta a templomépítésre. A többi pénz, adományokból és kölcsönadományokból folyt be (...) a gyár kb.70.000 P-s kölcsönadományjal járult a templomépítéshez.”¹⁹ A templom előterében két régi síremlékmásolatot őriznek a falba építve, amelyeket 1941-ben helyeztek el, mert a Miskolczi István sírtáblájában lévő címermódosításból származtatják egyházközségük címerét. A modern, holland stílusú templom magas, bolthajtásos mennyezetű, a boltozaton háromsoros ablakokkal. A szószék és a padok gazdag faragásokkal, a címerben is megjelenő szőlőfürtökkel vannak díszítve, a szószék jobb és bal oldalán egy-egy faragott egyház címer látható. Az orgonakarzaton a Rieger orgonagyár 1928-ban épített orgonája található. Az építést követő években négy harang volt hallható, amelyekből 1943-ban egyet elvittek.

Az *evangélikus templom* építését az Evangélikus Nőegylet kezdeményezte. Alapkövét 1935-ben helyezték el. Sándy Gyula tervei alapján, felsőmagyarországi reneszánsz stílusban épült bástya formával, vörös téglából, illeszkedve a lakótelep többi épületéhez. Az építés anyagi körülményei itt sem voltak könnyűek. Az erre szánt összeget az Evangélikus Nőegylet országos jótékonyági szereplésével, valamint a vasgyári hívek adományaiból gyűjtötte. Az építkezés közben azonban a pénzt kezelő bank tönkrement. A gyár itt is kivette a részét a támogatásból, téglával, fa, vas, bádóg és egyéb kellékanyagokkal segítette a mielőbbi befejezést.²⁰

*

A miskolci Diósgyőr-vasgyári kolónia közösségi és vallási élete a tárgyalt időszakban jól prosperáló, a gyár és a munkásság egymásra utaltságát jelképező és kifejező tendenciákat tükröz. Az 1945 utáni, gyökeresen átalakult társadalmi-politikai rendszerben a fejlődés eredményei alapvetően lelki hatásokban, rejtett modellekben és a tárgyi feltételekben éltek tovább.²¹

Jegyzetek

- 1 Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1770–1919. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 12. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003. 16. o.
- 2 R. Nagy József: Boldog téglafalak között. Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon. Miskolci Galéria, Miskolc, 2010. 82.o.
- 3 Kováts György: A diósgyőr-vasgyári művelődés története (1885–1965). Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 11. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2002. 8. o.
- 4 Uo. 21. o.
- 5 Olajos Csaba: A Diósgyőr-vasgyári kolónia, Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 4. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1998. 112. o.
- 6 Kováts György, i. m. 98. o.
- 7 A Kiskert Egyesület életéből. Kohászati Múzeum Történeti Dokumentumok Gyűjteménye 72.4.612. Idézi: Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1920–2005. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 13. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2006. 370 o.
- 8 Kováts György, i. m. 120. o.
- 9 Reisinger Ferenc felszólalása 1922. jan. 22-én. Idézi: Kováts György, i. m. 120.o.
- 10 Balázs Győző nevént Miskolcon a Református Líceum őrzi.
- 11 Kováts György, i. m. 168. o.
- 12 Balázs Győzőt idézi a Magyar Jövő 1939. június 27-i számából Kováts György, i. m. 168–169. o.
- 13 Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1920–2005, i. m. 41. o.
- 14 Korán Imre: Az idő sodrásában. Életút-tanulmány. Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete, Budapest, 1989. 39. o.

15 Kováts György, i. m. 178. o.

16 Központi Kohászati Múzeum Adattárából idézi: Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1770–1919, i. m. 250. o.

17 Kocsis István káplán 1910-es írását idézi: Kováts László: A Diósgyőr Vasgyári Római Katolikus Templom. Diósgyőr-Vasgyári Egyházközség, Miskolc, 1997. 53 o.

18 Koncz Sándor: Nádházy Bertalan emlékezete = Kultúra és Közösség, 12. évf. 1985. 5. szám, 74–86. o.

19 Ruzskay Gyula: Második lelkészképesítő vizsgái dolgozat. SRK Tudományos Gyűjtemények Adattára, 1950. 31. o.

20 Olajos Csaba, i. m. 182. o.

21 További felhasznált irodalom: Baán István emlékkönyv. A Diósgyőri Vas- és Acélgvár (LKM) története 1944–1988. Szerkesztette: Dobrossy István. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 10. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2001; Balázs József: Egyházak és iskolák Diósgyőrben. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 3. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1998; Dobák Judit: Életmód a Diósgyőr-vasgyári kolóniában. Néprajzi-antropológiai tanulmány. Debreceni Egyetem BTK, 2008; Gergely Ferenc: A magyar cserkészlet története 1910–1948. Göncöl Kiadó, Budapest, 1989; Kiszely Gyula: A Diósgyőri Magyar Állami Vas- és Acélgvár története 1867–1945. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 1. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1997; Kolumbán Zoltán: A percesi reformátusság múltjából = Lelkészegyesület, 61. évf. új folyam, 2015. 4. szám; Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Főszerkesztő: Pintér István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983; Sziklavári János – Kiss László – Jung János – Sélei István: A diósgyőri acélgvártás története a folytacélgvártás bevezetésétől napjainkig. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 15. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2004.

Varga Éva: Nyári vázlatok II.

KURUCZ Ádám

Horthy Miklós Zemplénben, 1922–1923

Vitézi telekátadások Sátoraljaújhelyben,
Tállyán és Sárospatakon

1920. augusztus 20-án nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója hosszas előkészítő munka után felhívással fordult az ország földbirtokosaihoz, hogy a világháború hőseinek létesítendő vitézi telkek céljára ingyenes adományként földterületeket bocsássanak rendelkezésére.¹ Augusztus 29-én a *Budapesti Közlöny*ben megjelent a 6650/1920. ME. számú rendelet, amely részletesen szabályozta az adományozandó vitézi telkek jogviszonyát és meghatározta az eljáró szervek tevékenységi körét.² A rendelet kimondta, hogy „A vitézi telkek, valamint azok tulajdonosai felett is a felügyelet gyakorlására, a köteles közszolgálatok irányítására és számonkérésére, a fegyelem, a hazafias érzés s az együvé tartozás ápolására megfelelő szerveket kell létesíteni”.³ Ezek a „megfelelő szervek” lettek a vármegyei vitézi székek, valamint az azok felett álló Országos Vitézi Szék.⁴ 1920. szeptember 25-én a kormányzó gróf Teleki Pál miniszterelnök ellenjegyzésével kinevezte az Országos Vitézi Szék tagjait, amely testület hivatva lett a kormányzó elé terjeszteni, kik kapjanak vitézi telket.⁵

Az államfő által kezdeményezett telek-felajánlási akciót a kormányzat az ország törvényhatóságain át népszerűsítette.⁶ Bár a felajánlások száma elmaradt a várttól – az olyan földbirtokosok önzetlen felajánlásának köszönhetően, mint a tállyai gróf Maillot Nándor⁷ – év végére már állt akkora földterület az Országos Vitézi Szék rendelkezésére, hogy december 26-án közzé lehetett tenni a vitézi telekre történő jelentkezésről szóló felhívást.⁸

A folyamodványok beérkezésével párhuzamosan országszerte folyt a Vitézi Rend kiépítésének munkája. 1921. május 22-én lezajlott az első zártkörű vitézavatás, amelyen esküt tettek az Országos Vitézi Szék tagjai és az első 24 megadományozott vitéz. Ezzel létrejött a Vitézi Rend, majd június 24-én Miskolcon első alkalommal adtak át vitézi telket – még az első nyilvános vitézavatás előtt.⁹ Június 25-én, július 14-én és augusztus 12-én kinevezték a vármegyei székkapitányokat, ezzel kialakult a Vitézi Rend országos szervezete.

A vármegyei vitézi székeket nyolc vitézi törzsszék fogta össze, élükön a törzskapitányokkal. Ők a kormány képviselőivel együtt alkották a legfőbb eljáró szervet, az Országos Vitézi Széket, amelynek feje, az Országos Vitézi Szék elnöke, egyszersmind a vitézek főkapitánya – választás útján – Horthy Miklós kormányzó lett.¹⁰

A törzskapitányok lettek hivatva a vitézi telekátadások alkalmából rendezett ünnepségeken a vitézi telkek formális átadására. Bár 1943-ig országszerte 5641 vitéz kapott telket,¹¹ csak néhányukat érhetette az a megtiszteltetés, hogy személyesen a kormányzótól, mint a vitézek főkapitányától vehették át új birtokukat. Zemplén vármegyében 1922–1923-ban két év alatt három ilyen alkalom is volt, amelyeket a kormányzói látogatás kiemelt eseménnyé tett Sátoraljaújhely, Tállya és Sárospatak életében. A következőkben ezeket az ünnepségeket mutatom be, felidézve Horthy Miklós kormányzó és a települések előljáróinak akkor elhangzott szavait.

Sátoraljaújhely

1922. szeptember 30-án, szombaton fél 10-kor érkezett Sátoraljaújhely feldíszített pályaudvarára Horthy Miklós kormányzó, ahol a városi tanács, a hatóságok és a társadalmi egyesületek küldöttségei élén Bernáth Aladár alispán üdvözölte, mint *„azt a férfit, akiben testet öltött a magyar nemzeti gondolat”*. Arra kérte a kormányzót, érezze magát otthonosan a városban és fogadja szeretettel a lakosság iránta megnyilvánuló hódoló tiszteletét. A kormányzó köszönetet mondott az üdvözlésért és kijelentette, hogy örömmel jött Zemplén vármegye székhelyére, amely az elmúlt ezer évben nagyon sokszor nézett szembe a néppusztulással, azonban az elpusztíthatatlan, ősi magyar erő mindig újjáélesztette.

Az állomásról az államfő kíséretével kocsira szállt és a katonai gyakorlótérre hajtatott, ahol szemlét tartott a helyőrség felett. Ezt követően a városházán részt vett a város díszközgyűlésén, amelynek keretében vitézi telkébe iktatták vitéz Homoky József csendőr tiszttheytettest.¹² Horthy Miklós 11 órakor a díszteremben fogadta a hatóságok, valamint az egyházi és társadalmi egyesületek küldöttségeinek üdvözlését, amelyekre a következő szavakkal válaszolt: *„Meleg, őszinte szavaikból örömmel látom, hogy a híres Zemplén vármegyében él még a nagy Rákóczi erős nemzeti szelleme. A világháború, a forradalmak viharai pusztították végig az országot és a béke nekünk nem hozott enyhülést. Am tornyosultak már sötétebb felhők is a magyar égen, tomboltak már erősebb viharok is ez ország felett, de győzött mindenkor a magyar akarat, mert az a nemzedék, melynek a pusztulás jutott osztályrészül, nem csüggedt és nem tört meg, hanem új erővel kezdte meg – ha kellett előlről – a munkát a jobb jövőért. Az építés munkájában különösen fontos szerep jut ma önöknek, mert ez a város a magyarságnak egyik végvára most. Ápolják tehát továbbra is a múlt dicső emlékét, őrizzék meg a nemzet jövőjébe vetett erős hitüket, a jelent pedig szenteljék egybeforrva a munkának. Ha megfogadják szavaimat, a magyarságnak megvívhatatlan vára lesz ez a város”*.

A szavait követő lelkes eljenzés után elbeszélgetett a küldöttségek vezetőivel, majd a város előjáróit kihallgatáson fogadta. Fél gyakor a tisztí étkezőben polgári és katonai előkelőségek részvételével díszbéd következett. Horthy Miklós délután fél háromkor indult vissza Budapestre.¹³

Tálya

Bő egy évvel később, 1923. október 8-án, vasárnap a kormányzó ismét Zemplén vármegyébe látogatott. Pontban 9 órakor érkezett meg Tályára, hogy részt vegyen a nagyköztségnek azon a díszközgyűlésén, amelyen vitéz Tályai Miklóst¹⁴ iktatják be a Maillot Nándor báró által felajánlott vitézi telekbe.

A feldíszített tállyai állomáson a község képviselőtestületének élén Thuránszky László, Zemplén vármegye főispánja és Bernáth Aladár alispán fogadták és üdvözölték a kormányzót: *„Meleg szeretettel üdvözölöm – szólt az alispán – a vármegye lakossága nevében Főméltóságodat abból az alkalomból, hogy körünkbe érkezett. Másodízben ér minket ez az öröm. Főméltóságod személyében látjuk megtestesíteni a feltámadás gondolatát és éppen ezért erőt és kitartást meritünk belőle. Kérem, érezze magát körünkben otthonosan és a lakosságnak Főméltóságod személye iránt megnyilvánuló szeretetét fogadja jóindulattal és kegyesen”*.

„Szívöböl köszönöm a meleg üdvözlést – válaszolt a kormányzó – hiszem és remélem, hogy Zemplén vármegye derék népe megérti a mai nehéz idők szavát és mindenki vállvetve igyekszik részét kivenni a becsületes munkából, amely legfőbb tényezője talpra állásunknak, gazdasági meg erősödésünknek. Meg vagyok győződve, hogy a vitéz, akit ma Maillot Nándor báró áldozatkészségéből birtokba iktatunk, ebben példaként fog elől járni. Örvendek, hogy Zemplén vármegyét újra láthatom és ismételten köszönöm meleg üdvözlésüket”.

A kormányzó e rövid köszönő szavak után kíséretével¹⁵ együtt kocsira szállt és magyar ruhás bandériummal az élen a községen keresztül Maillott Nándor kastélyába hajtatott. Az úton a lakosok sorfalat állva, lelkes ovációval köszöntötték a kormányzót.¹⁶

A díszközgyűlés délelőtt tíz órakor vette kezdetét a kastély parkjában népes közönség részvételével. A megnyitó előtt Borcsik Árpád jegyző vezetésével négytagú küldöttség járult a kormányzó elé, hogy formálisan felkérjék a díszközgyűlésen való részvételre. A kíséretével érkező államfő lelkes eljénzés közepette foglalta el a számára fenntartott díszhelyet. Jobboldalán Thuránszky László főispán, baloldalán Maillot Nándor foglalt helyet. A kormányzó mögött kísérete állt meg, balra a vármegye vitézei álltak sorfalat, jobbra a beiktatandó vitéz és családja helyezkedett el.

A díszközgyűlés a Himnusz eléneklése után Gosztonyi István, a szerencsi járás főszolgabírójának megnyitójával kezdődött: „Főméltóságod, mint jó atya mindent elkövet, hogy ennek az országnak békéjét, lakosságának boldogulását biztosítsa a mai nehéz viszonyok között is. Szomorúan kell látni és tapasztalni, hogy általánosságban nincsen meg az az egyetértés, hazafias felbuzdulás és áldozatkészség, amelyet gyermekeitől joggal elvárhatna. Mi a legnagyobb szeretettel és odaadással vesszük körül Főméltóságodat és követjük fáradtságos működésében”.

Borcsik Árpád jegyző a község nevében üdvözölte a beiktatandó vitézt, majd vitéz Hevessy Zoltán ezredes, Zemplén vármegye vitézi székkapitánya Tállyai Miklós érdemeit méltatta: „Háromszori sebesülés tanúskodik hősie magatartásáról és bátorságáról. Egyik legszebb cselekedete az volt, amikor az ojtózi szorosban nem sikerült ezredének támadása és ekkor kis csapatát ellentámadásba vitte, betört az ellenség vonalába. Amikor beiktatlak a telekbe, figyelmeztetlek mindarra, amit fogadtál. Légy becsületes magyar ember továbbra is. Isten és a haza legyen a jelszavad!”

Vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok a Vitézi Rendről szolt: „A Rendnek, mint az idegszálaknak, át kell szóni a nemzet testét, hogy átjárják a megrokkant testet és újból erőt adjanak az izomzatnak. A Rendnek olyan férfiak a tagjai, akik a legsúlyosabb körülmények között is megállták a próbatételt. Csak a minden protekció nélküli igaz érdem jogosít fel arra, hogy valakit méltónak tartsanak a Vitézi Rendbe való felvételre. A törvény tisztelete, a felsőség iránti meggyőződéses alárendelés oly erények, amelyek nemzetünkben példaadó módon kell, hogy tündököljenek. A mi vitézeinkből ezek az erények sugároznak ki. Elhiszem, ott, ahol a zabolátlanság tetszetős, nem népszerű a vitézség, de aki a nemzet jövőjén munkálkodik, követni fogja azt a példát, amit a mi vitézeink mutatnak”.

A vitézi telket jelképező rögöket és a vitéz családját Köhler Jakab római katolikus esperes megáldotta majd a kormányzó átnyújtotta Tállyai Miklósnak: „Vitéz bajtársam! Átadom neked ezt a megáldott, megszentelt földet, jelképét annak a birtoknak, amelyet egy magasztos eszmét megértő, lelkes hazafi ajánlott fel a Vitézi Rendnek. Átadom neked, mint a haza jutalmát. Jutalom ez a föld azokért az odaadó, önfeláldozó szolgálatokért, amelyeket a hazáért a világháborúban teljesítettél. Jutalom azért a tántoríthatatlan hűségért, amelynek az úgynevezett vörös uralom alatt tanújelét adtad. De nem csak jutalom, hanem zálog is ez a föld a te kezében s minden utódod kezében. Zálog ez, amely arra kötelezi minden tulajdonosát, hogy arról az útról, amelyen ehhez a földhöz jutott, a kötelességteljesítés, a hűség, az önfeláldozás útjáról soha le nem tér, hogy a hazának békében példát nyújtó polgára, veszedelemben pedig önfeláldozó vitéz katonája lesz. Légy utódaiddal együtt mintaképe a szorgalomnak. Gondozzátok és munkáljátok szeretettel ezt a földet. Legyetek lelkes apostolai és példaképei az önzetlen, igaz hazaszeretetnek, hogy méltó tagjai lehessetek a Vitézi Rendnek, amelynek hívatása a példaadás. Ha minden falunak, minden városnak meg lesznek az ő Tállyai Miklósaik ezek példája áthatja a lakosság lelkét, akkor hazánk régi dicsősége és boldogulása, minden igaz magyar vágya biztosan teljesül. Vitéz Tállyai Miklós, segítsen a Magyarok Istenére!”

A kormányzó szavait követő lelkes éljenzés után a Vitézi Rend Turán Regős Csoportja hazafias dalokat és verseket adott elő. A közgyűlés a Hiszekegy hangjaival ért véget.

Tizenkét óraker díszbéd következett, amelyen Maillot Nándor báró mondott köszöntőt: *„Mély hódolattal üdvözlöm Főméltóságodat II. Rákóczi Ferenc fejedelem szüreti lakában. Gondterhes időket láttak e falak, remények pusztulását, ideálok elveszését. Láttak szebb időket is, élveztek egy fejlődő kultúra áldásait. Ennek a népnek eszményképe Rákóczi, ideálja a vitéz katona. Ezt véli fel találni két évszázad múltán nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó Őfőméltóságában, a vitézi intézmény Rákóczi szellemében való megalapítójában. Népünk párhuzamot von történelmünk e két nagy alakja között, hisz és bízunk. Adjon az Isten Főméltóságodnak erőt ezeknek a reményeknek beváltásához. Isten éltesse sokáig Főméltóságodat”*.¹⁷

Tarcal

A kormányzó 2 óraker folytatta útját Tarcal felé, ahová 3 óra 10 perckor érkezett meg. Az állomáson a nagyszámú közönség és a képviselőtestület élén Izsépi Zoltán főszolgabíró és idősebb Hubay Kálmán főjegyző üdvözölték a kormányzót. *„Jóleső érzéssel tekintek végig – válaszolt a kormányzó – ezen az istenáldotta színmagyar vidéken. Szeressék ezt a földet, amelyből új élet fakadt és veritékes munkájuk közben gondoljanak arra, hogy minden munkában töltött nap közelebb visz bennünket mindannyiunk közös céljához, a virágzó, boldog Magyarországhoz. Köszönöm igaz szeretettől áthatott üdvözlő szavaikat!”*

A tarcali hölgyek nevében Hubay Lili bokkrétát nyújtott át az államfőnek, aki a községbe hajtattott, ahol megtekintette a korona-uradalom szőlőit.¹⁸

Sárospatak

Horthy Miklós másnap reggel 8 óra 35 perckor érkezett meg Sárospatak ünnepi díszbe öltöztetett pályaudvarára. A kormányzó fogadására érkezett számos előkelőség soraiban ott volt Thuránszky László főispán, Bernáth Aladár alispán, gróf Hoyos Viktor főszolgabíró, herceg Windischgrätz Lajos, báró Waldbott Kelemen, Görgey István és Bessenyei Zénó nemzeti gyűlési képviselők. A megjelentek nevében a főszolgabíró üdvözölte a kormányzót: *„Legyen meggyőződve Főméltóságod, hogy a csonka hazában az államfő iránti tisztelet és gyermeki szeretet jobban meg van bennünk, mint valaha. Főméltóságodat szívünk teljes melegével és hódolattal üdvözljük”*.

Hoyos főszolgabíró szavaira a kormányzó a következőkkel felelt: *„Rákóczi földjén meglepnek a nagy múlt emlékei. A magyarság küzdelmeinek jelentős szakasza folyt le e szentelt rögökön. Az egykori küzdelmeket most egy másik küzdelem váltotta fel: egy békés küzdelem az ország jövőjének és boldogságának megalapozására. Ma mindenkinek a termelőmunka szolgálatába kell állnia és ezért én azt akarom, hogy a Vitézi Rend, amelynek egy tagját ma fogjuk birtokába beiktatni, az eke szarvát megragadva tegyen bizonyosságot az egész magyar gazdaközönség előtt a nekünk életkérdéssé vált földművelő munkára való kiváló hívatottságról. Köszönöm a meleg üdvözlést, amelyben részesítettetek”*.

Az állomásról a kormányzó a tanítóképző intézetbe hajtattott, ahol Hodossy Béla igazgató fogadta és felvezette a számára berendezett lakosztályba. A vitéz Bárczy Miklós¹⁹ volt főhadnagy telekbe iktatása alkalmából rendezett díszközgyűlés az intézet feldíszített tornatermében pontban tíz óraker kezdődött.²⁰ A főszolgabíró ismételten üdvözölte a kormányzót, majd Szabó Lajos a lukai²¹ földbirtokosok nevében köszöntötte a megadományozott vitézt. Hevessy Zoltán ezredes, vármegyei vitézi székkapitány a négy harcteret megjárta, majd hadirokkantá vált Bárczy Miklós érdemeit méltatta. Gruska Lajos pápai kamarás megáldotta a vitézt, családját és az új földjüket jelképező rögöket, amelyeket vitéz Nagy Pál tábornok

beszéde után Horthy Miklós adott át Bárczy Miklósnak: *„Vitéz bajtársaim! Büszkeséggel és szeretettel néztem végig soraitokon,²² amikor reggel megérkeztünk. A vitézi intézmény alapeszméje az volt, hogy hazánk egy-egy darabját magukénak mondhassák azok a kiválasztottak, akik ezért a hazáért a legtöbbet szenvedtek, a legtöbbet küzdöttek, akik a haza iránti hűségben sohasem tántorodtak meg. A legjobbak közül valók vagytok ti is. A vitézi és honfiúi érényekben nálatok nagyobbak legfeljebb azok lehetnek, akik önzetlenül áldozták fel fiatal életüket s ma messze kinn porladoznak. A vitézi eszme megvalósulásához lelkes hazafiakra volt szükség, akik ezt az eszmét felfogták, s akik ezért az eszméért áldozni is tudtak. Vitéz Bárczy Miklós! Átadom Néked ezt a megáldott és megszentelt rögöt, amelyet három igaz hazafi adományozott,²³ felismerve a Vitézi Rend magasztos célját. Tekintsd ezt a haza hálájának azért, amelyet vele szemben a legválságosabb időben is tanúsítottál. Vedd szerető gondozásodba ezt a földet és nyújts példát utódaidnak, annak szeretetében Mutasd meg, hogy nem csak ott tudtál aratni, ahol a hadak istene irányította kardodat, de tanítsd meg gyermekeidet és unokáidat viszont arra is, hogy ez a föld az ő kezükben is csak zálog, amely arra kötelezi őket, hogy arról az útról, amely téged ehhez a földhöz vezetett: a kötelességteljesítés, a hűség, az önfeláldozás útjáról letérniök sohasem szabad. Tanítsd meg őket arra, hogy példádát követve ők is hasonló önfeláldozással küzdjenek akkor, ha a haza boldogulása, régi dicsősége azt kívánja. Ezt követeli tőlünk a Vitézi Rend, amelynek csak így lehetünk méltó tagjai. Vitéz Bárczy Miklós! Teljesítsd kötelességedet, segítsen ebben Hadúr, a Magyarok Istene!”*

A kormányzó szavait követő lelkes éljenzés után Bárczy Miklós meghatottan mondott köszönetet az őt ért kitüntetésért. Az ünnepség a Vitézi Rend Regös Csoportjának hazafias szavatai és éneke után a Hiszekeggyel ért véget.²⁴

A díszközgyűlés után Horthy Miklós rövid látogatást tett Windischgrätz hercegnél, majd megtekintette a Református Kollégiumot. A bejáratnál Janka Károly nemzetgyűlési képviselő, a kollégium lelkész-gondnoka fogadta és felvezette az imaterembe, ahol a kollégium tانتestülete és ifjúsága nevében Marton János akadémiai tanár mondott üdvözlő beszédet: *„Főméltóságú Kormányzó Úr! A négyszázados sárospataki református főiskola tanári kara és tanuló ifjúsága látogatásának ez ünnepi percében hódoló tisztelettel áll meg Főméltóságod, Magyarország kormányzója, a legelső magyar ember előtt. Mi ezen a helyen, a magyar nemzeti művelődés századok megszentelte ez egyik ősi tűzhelyén – az örökkévaló Isten kegyelmes vezetése alatt, azt a lelket ápoljuk, őrizzük és terjesztjük, amelyen – még világok összeomlása közepette is – a nemzet örök élete nyugszik, amelynek szolgálatára rá kell tenni az életet. Főméltóságodban ennek a léleknek, a törhetetlen magyar nemzeti akaratsnak, a hősöket teremtő, hazaszeretnek ércbe öntött szobrát csodáljuk, a Hunyadi Jánosok, a Kossuth Lajosok nemzetmegtartó őseréjét. Azért végtelenül nagy a mi örömünk, hogy falaink közé érkezett. Itt időzése alatt felejtse el országlása gondjait. Itt a hódoló tisztelet, a hűség és szeretet csöndes szünetén van. Legyenek kedves, drága és felejthetetlen érzései, amint kedves, drága és felejthetetlen lesz nekünk látogatása. Lelkét lengje körűi a magyar nemzeti történelem sok dicsőséges alakja, akiknek emlékezete e helyhez fűződik, a Lorántffyak, a Rákócziak szelleme. Főméltóságod lelke egy az ő leikökökkel, akikkel vér szerint is rokon, akiknek áldó tekintete e percben megnyugszik Főméltóságodon. [...] S amikor a nagy történelem súlya eltölti lelkét s szívére édes emlékek raja száll, a mi hódolatunkat hadd fejezze ki ez az imádságos óhajlás, amelyben olvadjon össze a dicsőséges múlt, keserű jelen és epedve várt jobb jövőendő sok ezer érzése: »Üdv nevére! Áldás életére!« Legyen uralkodása olyan, hogy Magyarországon a pokol kapui se vehessenek diadalt!”²⁵*

Ezután a kormányzó az intézmény könyvtárát tekintette meg, ahol Harsányi István teológiai tanár, főkönyvtárnok szolgált felvilágosítással. Megmutatta a legnevezetesebb ritkaságokat, a régi bibliákat, a Rákóczi-könyvtár könyveit, a Rákóczi bibliát, régi kódexeket és további érdekességeket. Bemutatta a kormányzónak a főiskola anyakönyvét, amelyben a kormányzó nagypapja, Horthy István 1811-ben és édesapja Horthy István 1840-ben subscribált,

vagyis ekkor sajátkezű aláírásukkal ismerték el az iskola törvényeit. Ugyancsak megmutatta a kormányzó édesapjának bizonyítványát, amely szerint 159 növendék közül tiszta kitűnő bizonyítvánnyal a nyolcadik helyet foglalta el.

Harsányi az általa készített származási táblán – amelyet különböző történeti forrásokból állított össze – magyarázta Horthy Miklós felmenőit: Lorántffy Zsuzsannának, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem feleségének nagyanyja Horthy Erzsébet volt, s ezek szerint a Rákócziak ereiben Horthy vér csörgedezett – mint mondta. A könyvtár megtekintése után Janka és Harsányi átnyújtották a kormányzónak a kollégium ajándékait: egy 1835-ből való Sárospatakon nyomtatott bibliát,²⁶ a főiskola történetét tartalmazó és a főiskola háromszázados emlékünnepéről szóló emlékkönyvet.²⁷ A kormányzó az ajándékokért meleg köszönetet mondott, majd megtekintette a főiskola szépészeti- és műrégészeti múzeumát, ahol Rácz Lajos múzeumőr, akadémiai tanár szolgált felvilágosításokkal. Ezt követően a Lorántffy és Rákóczi plaketteket és a háborúban elesett sárospataki diákok emléktábláját tekintette meg.

Horthy Miklós fél egykor részt vett a tiszteletére adott százötven terítékes díszében, ahol Thuránszky László főispán köszöntötte, majd fél háromkor visszaindult Budapestre.²⁸

Jegyzetek

- 1 Szécsy Imre – Oszlányi Kornél – Oszlányi József – Farkass Jenő: A tízéves Vitézi Rend 1921–1931. Országos Vitézi Szék Szerkesztőbizottsága, Budapest, 1931. 69. o. (a továbbiakban: Szécsy Imre et al.)
- 2 A m. kir. Minisztérium 1920. évi 6650. ME számú rendelete a vitézi telekről. = Budapesti Közlöny, 1920. 198. szám, 1–3. o.
- 3 Budapesti Közlöny, 1920. 288. szám, 9. o.
- 4 A vármegyei vitézi székek megalakulásáig Vitézi Széknek nevezték a későbbi Országos vitézi Széket.
- 5 Budapesti Közlöny, 1920. 288. szám, 9. o.; Megjegyzendő, hogy a vitézzé avatottak mindannyian jogosultak lettek vitézi telekre, azonban több avatandó volt, mint amennyi földbirtok az Országos Vitézi Szék rendelkezésére állt, ezért mérlegelni kellett, kik kapjanak hamarabb birtokot.
- 6 A telekfelajánlások vármegyei előmozdításáról bővebben lásd: Kurucz Ádám: A Vitézi Rend megalapításának előkészületei Borsod vármegyében = Diáktudomány, 2015–2016. Miskolc-Egyetemváros, 2016. 245–249. o.
- 7 Maillot Nándor gróf 1884-ben született Tállyán. Jogi tanulmányait Kolozsváron, Münchenben és Genfben végezte. A tanácsköztársaság bukása után Abaúj- és Zemplén vármegyék kormánybiztosa lett. A helyreállítható rend és a kormányzat iránti elkötelezettségét már Huszár Károly hivatalba lépése (1919. november 24.) után kifejezte, amikor táviratban üdvözölte az új miniszterelnököt. Vö.: Budapesti Hírlap, 1919. december 11. 4. o.
- 8 Hirdetmény. Jelentkezés a vitézi telekre = Belügyi Közlöny, 1920. 52. szám, 2053. o.
- 9 Az első országos nyilvánosságot kapott vitézavatás 1921. augusztus 21-én volt Budapesten, a királyi palota kertjében. Vö.: Kurucz Ádám: Magyarország első vitézi telkének átadása = Katonaiújság, 2013. 5. szám, 24–28. o.
- 10 A Vitézi Intézmény Kis Kátéja. Vitézi Szék, Budapest, 1921. 9. o.
- 11 Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig = Hadtörténelmi Közlemények, 2000. 1. szám, 74. o.
- 12 Vitéz Homoky József csendőr tiszthelyettes 1876. április 7-én született a Szatmár vármegyei Jánkon (ma Jánkmajtis, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). Az első világháborúban az I. Osztályú Ezüst Vitézségi Érem (kétszer adományozva); Bronz Vitézségi Érem és Károly Csapatkereszt kitüntetésekkel érdemelt ki. Vö.: Pekár Gyula (szerk.): Vitézek Évkönyve 1927. „Vitézek Évkönyve” kiadása, Budapest, 1927. 54. o. A háború alatt, 1916. október 28-án házasságot kötött Sárospatakon Halvathy Ilonával. = Csendőrségi Lapok, 1917. 2. szám, 35. o. A Vitézi Rend Széktartóságának a magyar királyi miniszterelnök által előterjesztett javaslatára a sátoraljaújhelyi 4085. számú telek-jegyzőkönyvben 5467/2. helyrajzi szám alatt feltüntetett 15 katasztrális holdat adományozta számára Horthy Miklós kormányzó, Bethlen István miniszterelnök ellenjegyzésével. = Budapesti Közlöny, 1923. 22. szám, 1. o.
- 13 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Polgári kori kormányhatósági levéltárak – Sajtó Levéltár – Magyar Távirati Iroda Rt. Napi tudósítások (K 428) (a továbbiakban: Napi tudósítások), 1922. szeptember 30. 8. kiadás
- 14 Vitéz Tállyai Miklós volt törzsőrmester, földműves a Zemplén vármegyei Tállyán született 1890. december 4-én, születési családneve Valikovics. Az első világháborúban II. Osztályú Ezüst Vitézségi Érem (kétszer adományozva); II. Osztályú Ezüst Vitézségi Érem, Bronz Vitézségi Érem, Károly Csapatkereszt, Sebesülési Érem; Porosz Harcos

Hadiérem kitüntetésekért érdemelt ki. Vö.: Pekár Gyula (szerk.), i. m. 119. o. Az Országos Vitézi Széknek a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátásával megbízott magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter által előterjesztett javaslatára a tállyai 2275. számú telekkönyvi betétben 745. helyrajzi szám alatt felvett 13 katasztrális holdat és 604 négyyszögölt adományozta számára Horthy Miklós kormányzó, Bethlen István miniszterelnök ellenjegyzésével. = Budapesti Közlöny 1926. 283. szám, 2. o.

15 Horthy Miklós kísérete: Magasházy László őrnagy, első szárnysegéd; Vetter Antal százados, szárnysegéd; Bartha Richárd, a kabinetiroda főnöke; Denk Gusztáv ezredes, a katonai iroda főnöke; dr. Szegedi-Maszák Aladár udvari tanácsos, a gazdasági iroda főnöke; Görgyey György alezredes, a testőrség parancsnoka; Brunswick György utazási felügyelő; vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok, a honvédség főparancsnoka; Shvoy Kálmán ezredes, a honvédség főparancsnokának szárnysegéde és Szim Lőrinc főhadnagy.

16 Napi tudósítások, 1923. október 8. 2. kiadás

17 Napi tudósítások, 1923. október 8. 5. kiadás

18 Budapesti Hírlap, 1923. október 9. 4. o.

19 Vitéz bárcziházi Bárczy Miklós István János volt főhadnagy, gazdasági felügyelő Budapesten született 1885. szeptember 17-én, az első világháborúban III. Osztályú Vaskoronarend; III. Osztályú Katonai Érdemkereszt; Bronz Katonai Érdemérem és Károly Csapatkereszt kitüntetésekért érdemelt ki. 1927-es lakcíme: Sátoraljaújhely, Kossuth Lajos u. 9. Vö.: Pekár Gyula (szerk.), i. m. 24. o. Az Országos Vitézi Szék a magyar királyi miniszterelnök által előterjesztett javaslatára a lukai 440. sz. telekkönyvi betétben 2091/2, 2040/2. és 2041. helyrajzi számok alatt felvett 30 katasztrális holdat adományozta számára Horthy Miklós kormányzó, Bethlen István miniszterelnök ellenjegyzésével. = Budapesti Közlöny 1926. 138. szám, 2. o.

20 Napi tudósítások, 1923. október 9. 3. kiadás.

21 Mai nevén Bodroghalom.

22 Az ünnepségen Borsod-, Gömör-, Abauj-Torna- és Zemplén vármegyék összes vitéze megjelent. Vö.: Egri Népjószág, 1923. október 7. 3. o.

23 Horthy Miklós a „három igaz hazafi” alatt a Lukán vitézi telkeket felajánló földbirtokosokra gondolt: báró Vécsey Bélára, dr. Virányi Sándorra és Szabó Endrére. Vö.: Szécsy Imre et al, i. m. 159. o.

24 Napi tudósítások, 1923. október 9. 4. kiadás

25 Sárospataki Református Lapok, 1923. október 23. 1. o.

26 1835-ben Somosi János adta ki a Szent Bibliát Sárospatakon.

27 Az átadott könyvek feltehetően: Szombathi János: A sárospataki főiskola története. (Ford.: Gulyás József) Sárospataki Irodalmi Kör, Sárospatak, 1919.; Erdélyi János (szerk.): Emlékkönyv a sárospataki ref. főiskola háromszázados ünnepére. Sárospatak, 1860.

28 Napi tudósítások, 1923. október 9. 5. kiadás

Jánosi Ferenc hitvallásai

Jánosi Ferenc, egykori pataki diák és tanár, református lelkész, hivatásos katona (utóbb tábornok), népművelési miniszterhelyettes, népfront-főtktár, múzeumigazgató, Nagy Imre mártír miniszterelnök veje és perben elítélt munkatársa, végül levéltáros, életének alig több mint ötven éve alatt (1916–1968) hitvallások sodrában élt. Pályaképét születésének centenáriuma, egyben az '56-os forradalom hatvanadik évfordulója alkalmából mutatjuk be, szemléltetve a 20. századi magyar történelem kíméletlen fordulatait is.

A Jánosi életútjára vonatkozó szakirodalom meglehetősen szegényes. A Nagy Imre per-ről kiadott átfogó dokumentumgyűjteményben közölt bibliográfia személyével kapcsolatban mindössze egyetlen publikációról tud.¹ Ennél több jelent meg, bár közülük csak kettő terjedelmesebb közlemény, a többi rövid nekrológ vagy szócikk.² A legtöbb információt érhetően az 1956-os szerepéről és a Nagy Imre-peréről publikálták. Bár életpályája alapján megérde-melte volna, sem az 1956-os forradalomban részt vett pataki diákokról szóló könyvben, sem a hazai múzeumi szakemberek lexikonjában nincs említve. A *Pataki tanáraink* c. kötetben sem kapott szócikket.³

Az alábbiakban az életút egyes állomásait vesszük sorra, hangsúlyozottan Jánosi személyére összpontosítva. Az érintett történelmi periódusok és politikai intézmények esemény-történetének bemutatása szétfeszítené közleményünk kereteit, ezekről egyébként is bőséges szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére.⁴

Első hit: református vallás

Jánosi Ferenc 1916. január 13-án született Sárospatakon, elszegényedett zempléni nemesi család hatodik gyermekeként. Tizenöt évesen vesztette el édesapját, aki a Református Kollégium asztalosa volt. Az édesanyja hihetetlen megpróbáltatásokon ment keresztül: hét gyermeke közül csak Ferenc maradt életben, aki viszont kitűnő egészségre örvendett, sokat sportolt és kiválóan tanult. A gimnáziumot szülővárosában végezte, Urbán Barnabás osztályában. Nyolcadikra évfolyamelső, 1933-ban kitüntetéssel érettségizett.⁵ Tanulmányait a teológián folytatta, ahol IV. évesként, 1936/37-ben, a Hittanhallgatók Egyesületének elnöke volt. 1937-ben letette az alapvizsgát.⁶ Ösztöndíjjal a németországi Halle-Wittenbergi Egyetem teológiai fakultásán töltött egy tanévet (1937–1938). Hazafelé megállt Németországban, Franciaországban, Svájcban és Olaszországban. 1938–41 között beszolgáló segédlelkész Sárospatakon, egy tanévig az Angol Internátusban teológus felügyelő. Közben – a kollégium ösztöndíjával – beiratkozott a debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol 1941-ben magyar–latin–görög szakos tanári oklevelet, valamint filozófiai doktorátust szerzett. Értekezésének címe: *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig.*⁷

1941. december 16-án már doktorként tette le a II. lelkészképesítő vizsgát, és jeles eredmény-nyel lelképásztori képesítést nyert.⁸

Pedagógusi működését a sárospataki gimnáziumban 1941. szeptember 1-jén, mint segélydíjas tanár kezdte meg. Ő prédikált a templomi évnnyitón, szeptember 14-én. Magyar, latint és vallást tanított, az I. c. osztály osztályfőnöke és a humán internátus nevelőtanára volt. Bekapcsolódott a tehetségmentő mozgalomba. 1942. január 1-jétől helyettes tanár, de április 19-én lemondott állásáról, mert a vajdácskai református egyházközség megválasztotta lelkészének. A tanév végéig óraadóként oktatott.⁹

1943 májusában, mint tartalékos tábori lelkész-főhadnagyot katonai szolgálatra hívták be a vasútbiztosító 44. gyalogezredhez, Dálnoki Miklós Béla hadtestéhez.¹⁰ Vajdácskán így évekig helyettes lelkészek pótolták őt, állásáról formálisan csak 1947-ben mondott le.¹¹ Közvetlenül a bevonulás előtt kötött házasságot Vitkay Erzsébettel, a bodroghalmi lelkész lányával, felesége azonban még azon a nyáron meghalt szívbetegeiben.

Második hit: honvédelem

1944 márciusában a Dnyeszter mellett szovjet hadifogságba került. A fogolytáborban csatlakozott az 1. Ukrán Fronthoz, rádiópropagandistaként dolgozott az első vonalakban. A szovjet csapatokkal érkezett haza. Debrecenben 1944 októberétől a Vörös Hadsereg magyar nyelvű újságja (*Magyar Újság*, majd *Új Szó*) szerkesztőségében dolgozott munkatársként, 1945. február 12-ig. Ez évben lépett be a Magyar Kommunista Pártba (MKP). Debrecenben találkozott Nagy Imrével, aki akkor az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere volt. A lapnál dolgozó Wagner Anna, Nagy Imre moszkvai rádiós ismerőse mutatta be őket egymásnak.

Nagy Imrét a legszorosabb férfibarátság Jánosihoz fűzte. „A barátság alapja alighanem az a hatás lehetett, amit Jánosi Nagy Imre nem sokkal előbb hazatért leányára, az akkor 18 éves Erzsébetre gyakorolt.”¹² Jánosit 1945. február 17-én a Honvédelmi Minisztériumban (HM) az akkor létrehozott nevelőtisztviselői intézmény felügyeletét ellátó Nevelési Osztály vezetőjének nevezték ki és előléptették ezredessé. 1946-ban már e minőségében vette feleségül Nagy Erzsébetet, aki a Külügyminisztériumban, majd a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott orosz fordítóként. A házasságból két gyermek, Ferenc (1947–2012) és Katalin (1951) született.

Az egyházi esküvőt a budapesti Kálvin téri templomban tartották, ahol Jánosi ezredesi egyenruhában volt jelen.¹³ A szertartáson Nagy Imre a legfelső pártvezetés tagjaként és belügyminiszterként vett részt. Ezt később, az 1955-ös pártfegyelmi eljárásban, Rákosi bizonyítékként használta fel ellene.¹⁴

Jánosi a HM állományába Vörös János minisztersége alatt került, végigszolgált Tombor Jenőt, Bartha Albertet, Dinnyés Lajost és Veres Pétert. 1948. szeptember 9-én a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezető politikusa, Farkas Mihály került a tárca élére. Első intézkedéseinek egyikével lehetővé tette a pártok működését a hadseregben – ám e lehetőséggel csak a kommunista párt élhetett. A javaslatot kidolgozó háromtagú bizottságban Jánosi is részt vett.¹⁵ Ezzel kezdetét vette a minisztérium és a Magyar Honvédség radikális, szovjet mintájú átszervezési folyamata, amelyben Jánosi aktívan közreműködött. Bírta Farkas Mihály bizalmát, hiszen 1948. április 22. óta tagja volt az MDP Katonai Bizottságának. Ezen időszakban pártoktatáson is részt vett, filozófiai és esztétikai kérdésekkel foglalkozott. 1949 tavaszán a honvéd nevelőtisztviselői intézményt felváltották a politikai tiszti beosztások, egyértelművé téve a hadsereg pártirányítását. Az új politikai tisztek az egységeknél társparancsnoki hatáskört kaptak. Irányításukra létrejött a HM Politikai Főcsoportfőnökség, amelynek Jánosi helyettes vezetője lett. A főcsoportfőnökség alá rendelték az alakulatok pártszervezeteit is.¹⁶

Jánosi hatalommal és felelősséggel bírt.¹⁷ A HM állományában 1951. február 1-jéig dolgozott, ekkor magasabb kormányzati feladatot kapott. Ezzel egyidejűleg, vezérőrnagyi rendfokozattal, tartalékos tábornokká nevezték ki.¹⁸

Harmadik hit: kultúrforradalom

Az 1949 és 1953 közötti időszak a személyi kultusz és a dogmatizmus fénykora. A művelődésügyben mennyiségi szempontból óriási változások történtek, a minőségelv háttérbe szorult.¹⁹ Révai József, a párt főtítkárhelyettese és főideológusa – 1949 júniusától népművelési miniszterként közvetlen államigazgatási hatáskörrel is rendelkezve – személyesen irányította a kultúra, a művészeti élet, az irodalom ügyeit. Az MDP 1951. február–márciusában tartott II. kongresszusán elhangzott beszédében kifejtette: „A szocializmus győzedelmes felépítése lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak megoldása nélkül. (...) Mit jelent a kultúrforradalom? (...) Jelenti azt, hogy népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.”²⁰ A beszédet – tanácskozási jogú kongresszusi küldöttként²¹ – Jánosi Ferenc is meghallgathatta, mert ekkor már Révai első miniszterhelyettese volt. 1951. január végén ugyanis Losonczy Géza népművelési minisztériumi államtitkárt az ún. selejtlista-ügy ürügyén megbuktatták és koncepciók eljárás alá vonták, sőt a tárca vezetését is átszervezték. Az államtitkár helyére – immár első miniszterhelyettesnek nevezett beosztásban – Jánosi került.²² E funkciójában 1953. július 4-ig Révait szolgálta, akit az MDP Központi Vezetősége (KV) „új szakaszt” meghirdető, 1953. június 27–28-ai ülését követően felmentettek tisztségeiből. Az új tárcavezető Darvas József lett. Jánosi miniszterhelyettesi posztja nem sérült. A kulturális témák előadójaként, meghívottként gyakorta részt vett az MDP vezető testületeinek ülésein. Nevéhez fűződik az Olcsó Könyvtár c. könyvsorozat elindítása. 1953. február 16. – június 15. között a Minisztertanács Titkárságán is dolgozott.²³

Jánosi helyzete Nagy Imre miniszterelnökké választásával megerősödött. Vezető értelmiségi körökben leendő népművelési miniszterként emlegették.²⁴ Korábban sosem kapott szót országos pártfórumokon, de miniszterhelyettesi minőségében felszólalhatott az MDP 1954. május 24–30. között, 850 küldött részvételével megtartott III. kongresszusán. Május 29-ei beszédében a tanácsok kulturális nevelőmunkájának kérdéseiről, a települések igényeinek bővüléséről, a népművelés feladatairól, a helyi pártszervek felelősségéről, a kulturális sajtóról, az üzemi kulturális tevékenységről, a szórakoztató műsorok minőségi és ideológiai problémáiról, a kulturális decentralizálás szükségességéről szólt.²⁵

A népművelést irányító 1953–54-es tevékenységét jóval később, 1958. július 25-én, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) művelődéspolitikai irányelveit elfogadó központi bizottsági (KB) ülésen az egyik felszólaló a „kulturális NEP” kifejezéssel illette.²⁶

Jánosi 1954. november 15-én leköszönt első miniszterhelyettesi posztjáról, mert megválasztották a Hazafias Népfront főtítkárának.

Negyedik hit: reformkommunizmus

Az MDP KV június 27–28-án tartott ülésén – szovjet nyomásra – megvonták a bizalmat Rákosi Máttyástól, akinek az 1952 óta betöltött kormányfői poszt feladása mellett a pártfőtítkári címről is le kellett mondania. Rákosi állami funkció nélkül, az MDP KV első titkáráként dolgozhatott tovább. Az országgyűlés 1953. július 4-ei ülésén Nagy Imrét miniszterelnökké választották.²⁷ A fordulatot megerősítette az MDP III. kongresszusa, amelyről a fentiekben már volt szó. A politikai intézményrendszer átalakításának további fontos lépése volt a népfrontmozgalom feltámasztása, amely a kommunista párt mindenhatóságát volt hivatva kor-

látozni. Nagy Imre és hívei nyomására, az MDP KV támogató határozata alapján a Hazafias Népfront (HNF) 1954. október 23–24-én alakuló kongresszust tartott, amelyen 2000 küldött vett részt. A kétnapos ülés nyílt demonstráció volt az „új szakasz” mellett, a megnyitót Dobi István államfő tartotta, majd felolvasták Rákosi Mátyás üdvözlő táviratát. A vezérszónok Darvas József népművelési miniszter, az első hozzászóló pedig Nagy Imre volt. Őt még tízen követték, köztük katolikus és református egyházfők, társadalmi szervezetek vezetői, továbbá tsz-tag és egyéni gazdálkodó, ipari munkás és kisipari szövetkezeti tag. A tökéletes koreográfiát a Népfront felhívásának, valamint működési szabályzatának elfogadása zárta. Ez utóbbi napirend előadója – még mint a népművelési miniszter első helyettese – Jánosi Ferenc volt. Végül sor került a 105 tagú Országos Tanács (OT) létrehozására.²⁸

A politikai egyensúlyra ügyelve az OT elnöke a pártönkívüli népi író, Szabó Pál, alelnökei Darvas József, Dobi István, Harrer Ferenc, Nagy Imre és Rákosi Mátyás lettek. Jánosi Ferencet az Országos Tanács főtítkárává választották, ám nem ő küzdött ezért a funkcióért. Szeptemberben még tizenegy név szerepelt a főtítkári funkcióra jelölhető személyek pártközpontban összeállított listáján, közte az övé is. A későbbi egyeztetések során „ha nem is illett, hogy Nagy Imre saját magát javasolja elnöknek, azt megtehetette, hogy vejét Jánosi Ferencet proponálja főtítkárnak”.²⁹ Nagy Imre nyilván azért erőltette a döntést, hogy ha kormányfőként nem lehet népfrontelnök, legalább az apparátust a legbizalmasabb embere irányítsa.

Jánosi a posztját 1954. november 17-én foglalta el, előbb meg kellett szüntetnie miniszterhelyettesi állását. Igyekezett megfelelni apósa elvárásainak. Jelentős szerepet játszott az 1954. novemberi tanácsi választások lebonyolításában. Később kulturális akcióbizottságot hívott életre, amelyben a szellemi élet kimagasló képviselőit nyerte meg a közös munkának (Illyés Gyula, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Nádasdy Kálmán, Ortutay Gyula, Szabó Ferenc, Szádeczky-Kardoss Elemér és mások). Komoly fegyverténynek számított, hogy a *Magyar Nemzet* hivatalosan a népfront napilapjává vált.³⁰

A visszarendeződés azonban hamar megindult. A Nagy Imre leváltásáért minden eszközt igénybe vevő Rákosi 1955. február 16-án az MDP Központi Vezetőségével újabb határozatot hozatott a népfrontmozgalomról, amelyben már a „negatív jelenségek” bírálata kapott kiemelt helyet.³¹ A Nagy Imrét valamennyi funkciójából történő leváltásról, illetve visszahívásról szóló politikai bizottsági határozat (1955. április 14.) után Jánosi átdolgozott tézistervezetet készített a Népfront további működésére, amelyet Rákosi elutasított. Jánosi értett a szóból. A HNF OT május 18-i elnökségi ülésen elfogadták Nagy Imre alelnök, Jánosi Ferenc főtítkár és Boldizsár Iván, a *Magyar Nemzet* főszerkesztője lemondását. Az ülésen Rákosi így fogalmazott: „a helyes célkitűzések között (...) elrejtőztek olyan szándékok, amelyeket a Hazafias Népfront igazi hívei egyáltalán nem akartak. És ezeket a hibákat ki kellett javítani. Ezek összefüggtek Nagy elvtárs terveivel és nemcsak bizonyos fokig, hanem teljes erővel Jánosi elvtárs is ilyen irányban működött.”³²

A főtítkári beosztása formálisan 1955. június 5-én szűnt meg. A hajsza azonban ezzel nem ért véget. Pártfegyelmet indítottak ellene, pártbüntetést kapott, megfosztották katonai rendfokozatától. A feleségét is elbocsátották, ő addig a *Vengrija* c. folyóiratnál dolgozott fordítóként. A főtítkárként Nagy Imrével fennálló viszonya az 1958-as Nagy Imre-pert előkészítő kihallgatásokon is téma volt.³³

Jánosit 1955. június 6-án az akkori legkisebb fővárosi közgyűjtemény, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatójává nevezték ki, ahol szolgálati viszonya 1957. január 19-ig állt fenn.

Ötödik hit: forradalom és szabadságharc

Az 1956-os forradalom és szabadságharc előzményei, története és utóélete minden tekintetben ismert, ezért csak a Jánosit érintő eseményekre fókuszálunk. Egyre fokozódó politikai feszültség közepette került sor 1956. június 7-én Nagy Imre 60. születésnapjára, amelynek fő szervezője és a meghívottak kiértesítője (személyesen vagy telefonon) Jánosi Ferenc volt. A családi programnak indult, végül hatvannál is több vendéget felvonultató esemény utóbb, mint „ellenséges jellegű politikai demonstráció” szerepelt a Nagy Imre-per vádiratában.³⁴

Az október–novemberi forradalmi események alatt Jánosi végig Nagy Imre mellett maradt. Október 23-án délelőtt ő jegyezte le az új pártvezetés és kormány lehetséges összetételére vonatkozó személyi javaslatokat a Nagy Imre és köre által Losonczy Géza lakásán tartott megbeszélésen. A listát végül összetépte, de a későbbi perben ezt a találkozót is bizonyítéknak tekintették az összeesküvéshez.³⁵ Aznap este jelen volt apósa országházi beszédénél. Október 24-től pár napig az MDP Akadémiai utcai központjában, később az országházban, a miniszterelnöki titkárságon tartózkodtak. Formális politikai tisztséget nem vállalt vagy kapott, nem lett sem a pártvezetés, sem a folyamatosan változó kormány tagja. Ennek oka nyilván az volt, hogy Nagy Imrének konzultánsként, egyfajta „személyi titkárként” tudott a legtöbbet segíteni (fogalmazott, gépelt, kézbesített). Részt vett az írószövetségi delegációval való tárgyalásokon, október 26-án.³⁶ Végül november 3-án ismét kinevezték vezérőrnaggyá és a – politikai tisztii intézmény megszüntetésével a HM Politikai Főcsoportfőnökség helyébe lépő – Nevelésügyi Főcsoportfőnökség vezetőjévé.

November 4-én reggel feleségével és gyermekeivel együtt a jugoszláv követségre menekült.

Hatodik hit: áldozathozatal

A Nagy Imre-csoport tagjainak meneküléséről, Romániába hurcolásáról, a snagovi időszakról, a hazahozatalukról, illetve a Nagy Imre mellett Losonczi Gézára, Donáth Ferencre, Gimes Miklósrá, Tildy Zoltánra, Maléter Pálra, Kopácsi Sándorra, Szilágyi Józsefre, Jánosi Ferencre és Vásárhelyi Miklósrá kiterjedő perről számos forrás és feldolgozás megjelent, ezeket megismételni e helyütt szükségtelen.³⁷ Lássuk a Jánosi személyét érintő eseményeket!

Kádár János már 1956. november 27-én elítélően nyilatkozott Jánosiról az MSZMP megyei és budapesti kerületi első titkárainak értekezletén: „(...) megtanultuk, hogy (...) Jánosi professzor, Losonczi, Tánczos, akik egyszer már támogatták a kormányt, s a kormány ebbe a támogatásba mintha egészen tönkrement volna.”³⁸ Kádár később is tanújelét adta a Jánosi iránti ellenszenvének. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága (IIB) január 25-ei ülésen feltette és meg is válaszolta a kérdést: „Volt köze Jánosinak a fegyveres felkeléshez, az írókhoz, újságírókhoz? Természetesen volt.”³⁹ A Nagy Imre-csoport tagjaival tárgyaló Kállai Gyula az IIB 1957. január 29-ei ülésén kimondta, hogy: „Nagy Imrével, Jánosival kapcsolatban, akik az egész ellenforradalom szervezésében, vezetésében és eszmei irányításában komoly szerepet játszottak, később esetleg meg kell nézni, nem kellene-e bírósághoz fordulni.”⁴⁰ Kádár a KB 1957. december 21-ei zárt ülésén a Nagy Imre-csoport tagjaival kapcsolatban kijelentette – és a testület határozatban is rögzítette –: „Szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak.”⁴¹

A Belügyminisztériumban 1957. március 8-án hoztak határozatot Jánosi elfogatásáról. Április 14-én Rajnai Sándor áv. ezredes Snagovban ellenforradalmi tevékenység vádjával le tartóztatta. Előbb a bukaresti államvédelmi börtönbe, majd Budapestre szállították, itt a BM politikai vizsgálati osztály Gyorskocsi utcai fogdájában helyezték el.⁴²

A Nagy Imre és társai ellen indított perben a legfőbb ügyész által jegyzett vádirat szerint Jánosit, VIII. rendű terheltként, „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetvével” vádolták meg. Indokolás: Vásárhelyi Miklós IX. rendű terhelttel együtt „az 1956. október 23-át megelőző időszakban szervező tevékenységet fejtettek ki az ellenséges csoportosulás létrehozása érdekében, majd tevékenyen részt vettek a népi demokratikus államhatalom elleni támadásban, az ellenforradalom élére állt csoport államellenes célkitűzéseinek megvalósításában”.⁴³ A per során két konkrét „bűncselekményt” róttak a terhére: az október 24-ei „vezetőségi lista” összeállítását, valamint az állítólag október 24-én Donáth Ferencsel és Losonczy Gézával együtt létrehozott ún. „katonai alközpontban” való részvételét, amelynek során „bomlasztották a hadsereget”.⁴⁴

Miután a KB 1958. június 6-án, zárt napirendi pont keretében, még egyszer „szabad folyást engedett” az eljárásnak,⁴⁵ folytatódhatott a Nagy Imre-per, amely a Legfelsőbb Bíróság Vida Ferenc által vezetett Népbírósi Tanácsa előtt, szigorúan titkos körülmények között, 1958. június 9-től 15-ig tartott. A halálos ítéletek ismertek. Jánosit nyolc év börtönre ítélték. Az ítéleteket és a kivégzéseket az Igazságügyi Minisztérium június 17-án hozta nyilvánosságra.

Jánosi büntetésének végrehajtását, tüdőbajára tekintettel, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1960. április 1-jén, három évre felfüggesztette. A szabadlábra helyezésétől szóló levelet édesanyja még elolvashatta, de mire Jánosi Sárospatakra utazhatott volna, meghalt. A temetésén az a Darányi Lajos református püspök búcsúztatta, aki annak idején Jánosit Vajdácán beiktatta és eskette.

A frissen szabadult politikust a Belügyminisztérium a XIII. kerületi Közért Vállalatnál helyezte el, ahol 1963-ig tervelőadóként dolgozott.

Hetedik hit: helyi cselekvés

Jánosi élete utolsó szakaszában levéltárosi pályára lépett. (Az '56-os elítélteket előszeretettel helyezték el levéltárosi, könyvtárosi, lektori, fordítói munkakörökben.) 1963. április 1-jétől a mai Pest Megyei Levéltárban kapott állást (akkori nevén Budapesti 2. számú Állami Levéltár). Itt dolgozott haláláig, s hamarosan az országsszerte kibontakozó helyörténeti krónikaíró-mozgalom egyik szellemi irányítója lett.

Lakatos Ernő – alábbi első mondatában nyilvánvalóan eltúlzott – nekrológja szerint „Jánosi Ferenc a Pest megyei Levéltárban érkezett el igazi hivatásához. A levéltárakban őrzött hatalmas dokumentumanyagot elsősorban a népművelés érdekében kívánta hasznosítani, és amikor országsszerte kibontakozott a krónikaíró mozgalom, erősen munkálkodott azon, hogy annak felügyelete és patronálása levéltáraink népművelő tevékenységének részévé váljék. Ennek érdekében a Hazafias Népfront különböző helyi szervezetei által szervezett honismereti összejöveteleken számtalan előadást tartott a krónikaírásról, annak társadalmi hasznáról, népművelő jelentőségéről.”⁴⁶

A hatvanas években a *Levéltári Szemle* és a *Levéltári Közlemények* c. folyóiratokban nyolc szakmai publikációja látott napvilágot.⁴⁷ Ezek közül legjelentősebb *A modern krónikaírás elvi módszertani kérdései* c. tanulmánya, amely később önálló kiadványként is megjelent.⁴⁸ Kinyomtatták a Pest megyei népművelők konferenciáján elhangzott előadását is.⁴⁹

Jánosi Ferenc és az utókor

Jánosi Ferenc 1968. szeptember 2-án infarktusban hunyt el, az 1968. augusztusi csehszlovákiai események hatására. Farkasréten kísérték utolsó útjára. Temetésén a Budapesten élő pataki öregdiákok alkalmi kórusa, Béres Ferenc dalénekes vezetésével, a *Válásra int immár az óra* sorával búcsúztatta.

Jogi rehabilitálását a rendszerváltozás hozta meg: 1989. június 9-én a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze törvényességi óvást emelt a Nagy Imre-perben elítéltek javára. Indítványozta egyrészt az ítéletek hatályon kívül helyezését, másrészt az ártatlanul elítéltek felmentését. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. július 6-án a Nagy Imre-per összes résztvevője, köztük Jánosi Ferenc ítéletét hatályon kívül helyezte és bűncselekmény hiányában mindannyiukat felmentette.⁵⁰ (A sors különös párhuzama: e napon hunyt el a régóta saját lelkiismeretének démonjaival viaskodó Kádár János.) Végül a Kúria a 2016. október 13-án hozott végzésével – a legfőbb ügyésznek az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló, a 2016. évi LVI. törvénnyel módosított 2000. évi CXXX. törvény alapján benyújtott indítványa alapján – kimondta az 1958-as ítéletek semmisségét.⁵¹

Jánosi Ferenc emléke sok helyen, sok formában fennmaradt. Egykori lakásán, az Orsó u. 43. alatti Nagy Imre-villa falán a Nagy Imre Alapítvány 2008-ban emléktáblát helyezett el, a következő szöveggel: „Itt lakott Dr. Jánosi Ferenc (1916–1968) református lelkész, altábornagy, művelődéspolitikus, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, a Nagy Imre per elítéltje, levéltáros, a Krónika helytörténeti mozgalom elindítója.”⁵² A Corvin közben 2009-ben felavatott márványtáblás bronz domborműve látható, alkotója Domonkos Béla. A tábla szövege: „Gloria victis. Dicsőség a legyőzötteknek. Dr. Jánosi Ferenc 1916–1968” Már korábban bevonult a szépirodalomba: Illés Béla róla mintázta *Honfoglalás* c. regényének egyik alakját, Tolnai Péter lelkészét.

Utolsó munkahelyének nekrológiában így emlékeztek róla: „Munkásságát magas kultúra és mély humánus jellemezte. Mint kolléga, szelíd és segítőkész volt. Levéltári munkáját rendkívüli szorgalommal és nagy felelősségtudattal, betegsége ellenére önfeláldozó módon végezte. Szelíd, tudós egyéniségének emlékét sokáig megőrizzük.”⁵³ Darányi Lajos ekképpen emlékezett rá a családnak írott részvétnyilvánító levelében: „Nemcsak esze volt, hanem szíve is. Eredeti gondolatait veretes mondatokba tudta önteni. A legtöbbet márványba lett volna érdemes vésní. Korán megásott sírja felett sokat tartózkodom gondolatban.”⁵⁴

Jánosi Ferenc sírhantja 2004 óta védett, a Nemzeti Sírkert része.⁵⁵

Jegyzetek

1 Nagy Erzsébet – Vészi János: Nagy Imre veje. Dr. Jánosi Ferenc halálának 21. évfordulójára = Kapu, II. évf. 9. szám, 1989. szeptember, 14–17. o. Lásd: Győri László: A per és a per vádlottjainak bibliográfiája. In: A per. Nagy Imre és társai 1958, 1989. Szerkesztette: Dornbach Alajos – Kende Péter – Rainer M. János – Somlai Katalin. 1956-os Intézet – Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2008. 399. o.

2 Cikkek: Telegdy Imre: Nagy Imre hű tanácsadója = Sárospatak, XXIX. évf. 6. szám, 1989. december, 4. o.; Kerecsényi Zoltán: Jánosi Ferenc ma is élő igazsága = Szép Szó. A Népszava kulturális és társadalomkritikai melléklete, 2016. október 22. 1. o. Nekrológ: Lakatos Ernő: Dr. Jánosi Ferenc 1916–1968 = Levéltári Szemle, 18. évf. 1968. 2. szám, 538–539. o. Fontosabb életrajzi szócikkek: Magyar életrajzi lexikon. III. kiegészítő kötet. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 340–341. o.; Az igazság a Nagy Imre-ügyben. Szerkesztette: Kenedi János. Századvég füzetek 2. Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989. 118. o.; Új magyar életrajzi lexikon. III. kötet. Főszerkesztő: Markó László. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 553–554. o.; A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában. Iratok. Összeállította: Baráth Magdolna – Sipos Levente. Napvilág Kiadó – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 443–444. o.; Benke György: Aki előttünk jártak 2. Magánkiadás. Mezőkövesd, 2007. 77. o. A felsorolt művekből átvett adatok esetében a forrásra a továbbiakban külön nem hivatkozom.

3 Pataki diákok az '56-os forradalomban. Szerkesztette és az interjúkat készítette: Szabó Csaba. For You Bt., Budapest, 2008.; Magyar múzeumi arcképcsarnok. Szerkesztette: Bodó Sándor – Viga Gyula. Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.; Pataki tanáraink. Szerkesztette: Benke György, Pólos László, Szabó Csaba. For You Bt., Sárospatak, 2005.

- 4 Köszönöm Koncz Gábornak a Jánosi-életút hangsúlyos pontjaira vonatkozó észrevételeit és javaslatait.
- 5 A Sárospataki Református Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1932–33-ik iskolai évről. LXXVII. évf. Összeállították: Mátyás Ernő – Elekes Imre. Sárospatak, 1933. 107, 109. o. A nyolcadikos osztálynévsorban és az érettségi tablóján Jánossy Ferenc néven szerepelt. Vö: uo., illetve Tablók könyve 1910–2008. Szerkesztette: Bódi Gézané, Szatmáriné Tóth-Pál Ildikó. Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma – M-M Bt., Sárospatak – Nagykánizsa, 2008. 15. o.
- 6 A Sárospataki Református Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1936–37-ik iskolai évről. LXXXI. évf. Összeállították: Mátyás Ernő – Novák Sándor. Sárospatak, 1937. 145. o.
- 7 Megjelent A Debreceni Református Kollégium Tanárképző-Intézetének dolgozatai 22. számában, illetve különnyomatban is: Debrecen, 1941. Nagy Károly.
- 8 A Sárospataki Református Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi évkönyve (értesítője) az 1941–42-ik iskolai évről. LXXXVI. évf. Szerkesztették: Zsiros József – Tártsy Árpád. Sárospatak, 1942. 79. o.
- 9 Uo. 134, 137, 151. o. Az I/c. osztályba járt édesapám, Takács Béla.
- 10 Kutatásra érdemesek lehetnek a frontról küldött tábori lelkesítői jelentései.
- 11 1943–47 között Vajdácskán sorrendben Szepessy Imre és Olajos László segédlelkészek, illetve Kocsis János, Szutor István és Király Zoltán helyettes lelkészek helyettesítették. Vö.: Benke György: Aki előttünk jártak 2, i. m. 171. o.
- 12 Rainer M. János: Nagy Imre. Politikai életrajz. Első kötet. 1896–1953. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 349. o.
- 13 Uo. 343. o. fénykép
- 14 Uo. 157. o.
- 15 Az MDP szervező bizottsági és egyéb állandó bizottsági üléseinek napirendi jegyzékei. 1948–1953. Összeállította: T. Varga György. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2008. 174. o.
- 16 Balogh Gyula – Mórincz Lajos: Honvédelmi miniszterek 1944–1990. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992. 56–57. o.; Hadtudományi lexikon M–ZS. Főszerkesztő: Szabó József. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 1097. o.
- 17 Kutatásra érdemes téma lehet annak vizsgálata, hogyan élte meg a tábornokok ellen indított koncepciók perket – miközben a kivégzettek többségével (Illy Gusztáv, Pálffy György, Révay Kálmán, Sólyom László) napi munkakapcsolatban állt, sőt baráti viszonyt ápol.
- 18 Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. 1948–1953. Összeállította: T. Varga György. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005. 125. o.
- 19 Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában 1948–1956. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.
- 20 A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 24. – március 2. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1951. 117–118. o.
- 21 Uo. 536. o.
- 22 Kövér György: Losonczy Géza 1917–1957. 1956-os Intézet, Budapest, 1998. 206. o.
- 23 Jánosi, mint volt pataki diák és tanár, 1945 után többször megfordult Sárospatakon, hivatalos minőségben is. Kutatásra érdemes téma, hogy játszott-e (akár informális) szerepet a Sárospataki Református Kollégium oktatási egységeinek (tanítóképző, gimnázium) 1950–1952. közötti államosításában.
- 24 Ortutay Gyula: Napló I. 1938–1954. Alexandra Kiadó, Pécs, 2009. 523. o.
- 25 A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra Könyvkiadó, 1954. 531–538. o.
- 26 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei. Szerkesztette: Némethné Vágyi Karola et al. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 488. o. A NEP eredetileg a Lenin által az 1920-as években bevezette új gazdaságpolitika volt, amely a kapitalizmus bizonyos elemeit visszahozva kivette a szovjet gazdaságot a hadikommunizmus béklyójából.
- 27 Erről részletesen lásd: Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában, 1953–1954. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- 28 A Hazafias Népfront I. Országos Kongresszusa, Szikra Könyvkiadó, 1954. Jánosi beszéde: uo. 87–95. o.
- 29 Sipos Levente: Nagy Imre és a Hazafias Népfront. In: Nagy Imre és kora. Tanulmányok és források IV. Szerkesztette: Sipos Levente. Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2006. 71. o.
- 30 Uo. 77–81. o.
- 31 A magyar népfront története. Dokumentumok. 1935–1976. Főszerkesztő: Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. Második kötet, 208–217. o.
- 32 Sipos Levente: Nagy Imre és a Hazafias Népfront, i. m. 93. o.
- 33 Uo. 71–72, 75–76. o.
- 34 Rainer M. János: Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1896–1953, i. m. 200–202. o.
- 35 Az igazság a Nagy Imre-ügyben, i. m. 54. o.
- 36 Kövér György: Losonczy Géza 1917–1957, i. m. 27. o.
- 37 A jegyzetekben külön is hivatkozott műveken kívül lásd még pl.: Ember Judit: Menedékgöy – 1956. A Nagy Imre-csoport elrablása. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989; Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála. Bibliotéka Kiadó, Budapest, 1989; Tóbiás Áron: In memoriam Nagy Imre. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

38 Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. Szerkesztette: Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Budapest, 1995. 300. o.

39 Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, II. kötet. Szerkesztette: Némethné Vágyi Karola – Urbán Károly. Intera Rt., Budapest. 1993. 41. o.

40 Uo. 79. o.

41 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei, i. m. 153, 168. o.

42 1956. A forradalom kronológiája és bibliográfiája. Szerkesztette: Varga László. Századvég Kiadó – Atlanti Kiadó – 1956-os Intézet. Budapest, 1990. 91. o.

43 Az igazság a Nagy Imre-ügyben, i. m. 27–28. o.

44 Uo. 99. o.

45 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei, i. m. 412–414. o.

46 Lakatos Ernő: Dr. Jánosi Ferenc 1916–1968, i. m. 539. o.

47 Vö.: Levéltári Közlemények. Mutató 1923–1993. Összeállította: Szabó Anikó. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995. 71. o.; A Levéltári Szemle repertórium (1961–2004). Összeállította: Nagy Gábor. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 94. o.

48 Jánosi Ferenc: A modern krónikaírás elvi-módszertani kérdései = Levéltári Szemle, 17. évf. 1967. 3. szám, 786–817. o., Önálló kiadványként: A modern helyi krónikaírás. Honismereti útmutató szakkörvezetők számára, 6. szám. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1967.

49 A modern krónikaírás Pest megyében. Szerkesztette: Lakatos Ernő. Pest megyei levéltári füzetek, 1. szám. Budapest, 1967.

50 Az El. Tan. B. törv. 660/1989/6. számú határozatot és az alapjául szolgáló törvényességi óvást lásd: A per. Nagy Imre és társai 1958, 1989, i. m. 238–298, 305–324. o.

51 A Kúria Bs.III.1344/2016/10. számú végzése = Magyar Közlöny, 2016. 161. szám, 71010–71017. o.

52 Az altábornagyi rendfokozat posztumusz előléptetés.

53 Lakatos Ernő: Dr. Jánosi Ferenc 1916–1968, i. m. 539. o.

54 Nagy Erzsébet – Vészi János: Nagy Imre veje, i. m. 17. o.

55 Farkasréti temető, 8/1/A. parcella, N/A. szakasz, 1. sor, 85/86. sír.

HARASZTI Gábor

A Tájak–Korok–Múzeumok mozgalom négy évtizede

Négy évtizede, 1977-ben indult útjára a Tájak–Korok–Múzeumok mozgalom. Az ún. *bélyegzős játék* új kereteket adott a honismerettel, természetjárással foglalkozó érdeklődők számára, s különösen a fiatalok számára jelentős ismeretterjesztő feladatokat vállalt. A mozgalom szervező bizottsága 1977-ben összeállította és kiadta a *Magyarország látogatható természetvédelmi területei, műemlékei, múzeumai* című katalógust, amelyhez térképmelléklet is készült. A füzet öt kiadásban 450 000 példányt ért meg. Első kiadása 1700 objektumot sorolt fel, megyénkénti, településenkénti csoportosításban. Az objektum bejárata mellett emblémás felhívó táblát helyeztek el, s a megtekintést az objektum fenntartója a katalógusbeli négyjegyű sorszámot tartalmazó emblémás bélyegzővel igazolta az odalátogató turistáknak, akik a pecséteket bronz, ezüst, majd arany fokozatért gyűjthették. Az országjáró játékban két éven belül ezernél többen szereztek arany fokozatot, már a kezdetekkor tízezrek vettek részt, ma is nagy a sikere.

A bélyegzőhelyek látogatását később különböző mozgalmi játékokkal kapcsolták össze, évente újabb teljesítendő feladatot kínálva az öntevékeny kirándulóknak. Ilyen volt a *Barokk kor*, a *Polgárosodás*, a *Magyar államiság*, az *Árpád-kor*, a *Budapest 125 éve*, az *Ifjak-bősök nyomában*, a *Középkori templomalapítók és templomépítők nyomában*, a *Kossuth*, a *Rákóczi*, a *Forradalom és szabadságharc*, de volt lakóhely ismertető, illetve szabadon választott évfordulóhoz kapcsolt pályázat is. A *vándorkönyves mozgalom* több éves sikeres kutatómunkát igényelt, tíz főcélbe szervezett inas, legény, mester fokozattal. Az általános mellett 2008-tól Széchenyi-, 2010-től Fekete István, 2014-től Erzsébet királyné (Sisi), 2017-től Arany János helyszínek felkeresésére él folyamatos lehetőség. A felsorolt játékokkal a kezdetek óta több mint egymillió, hazáját szerető résztvevőt sikerült megmozgatni.

A pecsétygyűjtő játékban arany fokozatot teljesítők kezdetben egyéves ingyenes múzeumlátogatásra jogosító emléklapot kaptak. Hét év elteltével, 1985-ben, a mozgalom egyesületté szerveződött: 1335 alapító taggal megalakult a *Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület*. Alapító elnöke a szervező bizottságban sokat tevékenykedő Székely Miklós (1921–2006), ügyvezető elnöke a szervező bizottságot a kezdetektől irányító Éri István (1929–2009) lett. A mai – sok helyre ingyenes, vagy kedvezményes belépésre jogosító – tagsági igazolványnak egyre nagyobb a becsülete. Az egyesületnek jelenleg 2200, zömében aktív tagja van szerte az országban, minden korosztályból.

A tagok igénye volt, hogy segítsünk a kirándulásokra való felkészülésben, amelyhez a katalógus önmagában nem elég, abból csak azt tudja meg, hogy mit érdemes felkeresnie. A látóknak zöméről az egykori útikönyvek egyáltalán nem, vagy alig pár sort írtak. Így – közkívánatra – indult útjára a *Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára*, amelynek ötletgazdája Zákonyi Ferenc (1909–1991) volt. Máig közel 850 magyar nyelvű, s száz idegen nyelvű kö-

tete, füzete látott napvilágot (angol, német, olasz, román, szlovák, török nyelven), közülük sok több kiadást, átdolgozást, bővítést is megélt. A Kiskönyvtár kötetei 1978 óta összesen tizenegymillió példányban jelentek meg! A mozgalom vezetői immár egy évtizede az új füzeteket és új bélyegzőhelyeket ünnepélyes bemutató sétával népszerűsítik. Ez történt pl. Szentendrén, Iglón, Márkusfalván, Szepesszombatban, Pécelen, Gödöllőn, Jászsalsószentgyörgyön, Kecskeméten, Kunszentmiklóson, Cegléden, Vecsésen, Esztergomban.

A tagság egy részének további igénye volt, hogy programokat is szervezzenek számukra. Sokan szívesen vettek volna részt tartalmas, akár fárasztó és költséges kirándulásokon, csak nem volt idejük azokra alaposan felkészülni. Nem mindenkinek elégíti ki az igényét az idegenforgalmi hivatalok, utazási irodák szervezte, viszonylag kis kötöttséggel járó társasutazás. Az egyesület tagjai nem szórakozásból, passzióból indulnak útra, kizárólag kényelmes szolgáltatást igényelve, hanem ismereteiket szeretnék tartalmasan bővíteni. Így alakultak meg a tagcsoportok egy-egy aktív klubvezető irányításával, a legnemesebb értelemben vett társadalmi munkában végzett közösségszervező és vezető tevékenységével. Van, amely múzeumhoz, másik művelődési házhoz, turista szakosztályhoz, nyugdíjas csoporthoz kapcsolódva vagy abba integrálódva működik. Az egy- és többnapos bel- és külföldi kirándulások, országjárások, túrák, városnéző séták, koncert-, színház-, opera- és múzeumlátogatások mellett klubélet folyik, ismeretterjesztő és irodalmi stb. előadásokkal, vetélkedőkkel, programokkal, az ünnepek közös, bensőséges megtartásával. Több tagcsoport szervez nyári tábort, foglalkozik helytörténeti kutatással, városvédelemmel, ismeretterjesztő kiadványok készítésével, kiállítások szervezésével. Jelenleg mintegy 1200 klubtag vesz részt 10 tagcsoportban, s van 1000 egyéni egyesületi tag. Az Egyesület vezetősége igyekszik támogatni a klubvezetőket, évente bejárótúrával kombinált továbbképző hétvégét is szervez számukra, az elmúlt években Békéscsaba, Pécs, Salgótarján, Bábolna, Veszprém, Hajdúhadház, Budapest, illetve Hajdúböszörmény voltak a bázishelyek, 2010-ben az ökoturizmusról szóló tanfolyamon vehettek részt. A klubtagok társadalmi munkában tárlatvezetéssel, teremörködéssel segítik a partner múzeumok munkáját pl. a Múzeumok Éjszakáján, a Múzeumok Őszi Fesztiválján. Az Egyesület jelen van a budapesti nemzetközi Utazás Kiállításon és a Múzeumok Majálisán. A határon túli magyarsággal is tartja a kapcsolatot, kezdeményezésére a hazai TKM Kiskönyvtárhoz hasonló sorozat indult Erdélyben és a Felvidéken.

A TKME számos együttműködő partnerrel áll munkakapcsolatban. Ilyen – többek között – az Örökség Kulturpolitikai Intézet, a Turista és Természetjáró Információs Egyesület, a Budapesti Honismereti Társaság, az Angyalföldi Láng Művelődési Központ Köz-művelődési Egyesület, a Magyar Térképbarátok Társulata, a Vasutas Természetjárók Szövetsége, a Magyar Vasútmodellezők és Vasútbarátok Országos Egyesülete, a Kisvasutak Baráti Köre Egyesület, a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány, a Magyar Közlekedési Klub, a Völgyiség Turista Egyesület, a Dobogó Természetjáró és Hegymászó Egyesület, a Vasutas Természetjárók Bükki Egyesülete, a Budapesti Történeti Múzeum Baráti Köre Egyesület, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum és a Magyar Turista folyóirat. Az egyesületi működés rendszeres pályázati támogatója volt a Nemzeti Civil Alapprogram, 2015 óta a Nemzeti Együttműködési Alap.

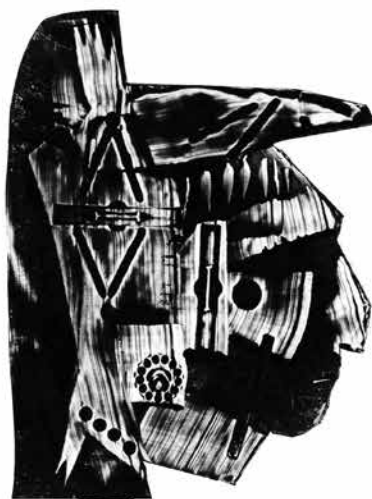
A mozgalom dokumentumaiból, relikviáiból az elmúlt években több nagyszerű időszak kiállítás nyílt. Elsőként Szentesen, a Koszta József Múzeumban, ez később a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban, s a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtárban volt látható, legutóbb pedig a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Az Egyesület számos szakmai elismerést kapott, így 1990-ben Kós Károly-díjat,

1991-ben Ifjúsági-díjat, 1992-ben Fehér Rózsa-díjat, 1994-ben pedig Műemlékvédelemért-díjat. 1998-ban kiemelten közhasznú minősítést nyert.

A Tajak–Korok–Múzeumok Egyesület a szó eredeti értelmében vett civil szervezetként önzetlen támogatókat, kiskönyvtár megrendelőket, szja 1%-ukat felajánlókat, önkénteseket, s a hazájuk értékeire büszke mecénásokat, szponzorokat keres nemes céljainak további megvalósításához.

(Olvasóink a mozgalommal kapcsolatban információkat olvashatnak a www.tkme.hu honlapon. Szerkesztőségünk felhívja a figyelmet legújabb kiadványukra: A Tajak–Korok–Múzeumok aranykönyve 1977–2015. Szerkesztette: Sipos Katalin. TKME, Budapest, 2015. 120 o. ISBN 978-963-554-578-0)

Durucsó Zsolt:
Ipiapacs I.

HAJDÚ Ildikó

Kiállítások láncolata: a miskolci Téli Tárlat

Miskolc városának képzőművészeti élete a második világháború után új lendületet vett. Művészek sora választotta az egyetemi, főiskolai képzés elvégzése után a várost, amely vonzotta és lehetőséget biztosított mindazoknak, akik itt születtek vagy épp az ország más pontjairól érkezve új helyet, új művészeti közösséget és lehetőségeket kerestek. Az Alkotóházban újjáéledő művésztelep és Grafikai Műhely erős közösségteremtő feladatot vállalt magára az 1950-es évektől, amelyet tovább erősített az 1960-as évek elején megalakuló Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége és annak erőteljes kulturális és művészeti szervező tevékenysége.

Az 1950-es évek a változás időszaka a helyi művészetben. Erre az évtizedre az országban a háború utáni, rövid ideig tartó fejlődés, rendeződés időszaka után 1948-tól, a szocialista politikai berendezkedés által irányított művészetpolitika mentén, átalakulás indul meg. Hátterbe szorul a nonfiguratív művészet, amellyel szemben a kritikai realizmusból, nagybányai festészetből és posztimpreszionizmusból táplálkozó művészeti törekvések válnak elfogadottá. A természetes formákból, naturalizmusból kiinduló művészet-szemléletet a közérthetőség vezérelte, amely elutasította az absztrakt és szürrealizmusban gyökerező képzőművészeti alkotásokat. E szemlélet egyaránt érvényesült a festészetben és a grafikában, amely csak az 1957-ben Budapesten rendezett Tavasz Tárlattal enyhült.

Miskolcon a képzőművészet a nagybányai alapokon nyugvó, második világháború előtti művészeti szemlélet folytatásából nőtte ki magát, amelyet mindinkább az ekkor pályájuk elején járó fiatal művészek törekvései váltottak fel. Megújult a művészi formanyelv, s vele párhuzamosan a kifejezési technikákban is átalakulás ment végbe. A korábban elsődleges szerepet játszó festészet helyét mindinkább a grafikában rejlő lehetőségek vették át. A város képzőművészetében meghatározó szerepre tett szert a sokszorosított grafika, amelynek megjelenésében, majd fejlődésében fontos része volt Feledy Gyulának, Miskolc egyik jelentős képzőművésze. Mindaz, amit a Krakkói Képzőművészeti Akadémián tanult, illetve külföldön látott sokszorosított grafikai és a grafikai biennálék megismerésével, olyan ismereteket, olyan újszerű látásmódot hozott magával és honosított meg, amely egy évtizeden belül az egyik legjelentősebb helyszínné tette Miskolcot és az Alkotóházat a képzőművészet ezen területén.

Az 1950-es évek közepére érett meg a helyzet a város művészetének átalakulására, amely egybeesett egy fiatal, lelkes és új utakat kereső művészgeneráció megjelenésével. Ennek első lépéseként indult útjára 1955-ben a Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállítás, amely egyedülálló és sikeres kezdeményezésként működött hosszú időn át. Jelentőségét az adta, hogy az egyik legelső országos vidéki kiállítás-sorozatként jött létre. 1960-ig évente rendezték meg, ezt követően kialakult kétévenkénti ritmusa.

A város jelentős képzőművészei mellett országosan ismert művészek sora is kiállított: a Szabadiskola révén a várossal szoros kapcsolatban álló Benkhardt Ágost és Burghardt Rezső, az Európai Iskola számos alapító tagja, így Barcsay Jenő, Bán Béla, Martyn Ferenc, Márfy Ödön, valamint Czöbel Béla, Csók István, Ék Sándor, Konecsni György, Szőnyi István. Helyüket a későbbiekben mindinkább a helyi, illetve a várossal mind szorosabb kapcsolatba kerülő művészek vették át.

Életképek, csendéletek, portrék sora vonult fel a kiállításokon. Mindvégig állandó jellemzője maradt a rendezvénynek, akárcsak a korszak politikai berendezkedése révén előtérbe kerülő, a szocializmus legfontosabb területeit feldolgozó életképek. Hasonlóképp eltolódás figyelhető meg a grafika irányába is, ahol azonban már feltűnnek az első szabadabb témaválasztással megfogalmazott alkotások is, az 1960-as években.

Hasonló jellegű országos kezdeményezés kevés volt még az országban az 1950-es években. Az első Tárlatot Hódmezővásárhelyen nyitották 1954-ben, ahova a városhoz kötődő művészeket hívtak meg, majd ezt követte a Nyíregyházi Őszi Tárlat 1955-ben, a Múcsarnokban a Tavaszi Tárlat 1957-től. Közös jellemzőjük már ekkor körvonalazódott, regionális és helyi kapcsolatokkal rendelkező, a településeken élő vagy onnan elszármazott művészek számára hirdették meg elsődlegesen, amelyet hol szabad, hol meghívásos alapon országosan kiterjesztettek. Az 1960-as években újabb városok, múzeumok követték, meghirdetve saját tárlataikat, szezonálisan, különböző évszakokban.¹ Ez az országos tendencia a korszak nemcsak átalakuló, hanem fejlődő, erősödő művészeti törekvéseit tükrözi. Az ekkorra megerősödő művészeti szervezetek, illetve múzeumok, galériák számára olyan lehetőségek nyíltak meg, amelyek nyomán megindulhatott a kortárs művészet számára rendszeresen teret biztosító kiállítási helyek alapítása. A helyi, kisebb-nagyobb kiállítások így egy országos láncolatba fűződve erősítették egymást.

A művészeti élet dinamikus erősödését Miskolcon ugyanakkor nemcsak ezen első országos kiállítás-sorozat mutatja. Ebben az évben az Alkotóház Grafikai Műhelye is tovább fejlődött: a grafikai sokszorosító gépek beszerzése új utakat nyitott meg a művészek előtt. Ez a folyamat találkozott Feledy Gyula külföldről hozott tapasztalataival s a hazai, főleg fiatalabb korosztályhoz tartozó művészek azon törekvésével, hogy az addig kevesebb figyelemben részesült, de nagyobb szabadságot biztosító technikában kifejezhessék gondolataikat, s olyan új irányokat is kipróbálhassanak, amelyet a sokkal kötöttebb és nagyobb ellenőrzés alatt tartott festészet, vagy szobrászat nem tehetett meg. A sokszorosító grafika révén képes volt a város művészete nemcsak a műfaji megújulásra, hanem országos elismertség megszerzésére is. Ebben az évtizedben a város művészete a sokszorosított grafika lehetőségein át olyan alapokat tudott letenni az ország képzőművészetében, amelynek révén a művészetnek ez a területe a következő két évtizedben „a legelőremutatóbb művészeti ágának számított.”²²

A technikának ugyanakkor nem voltak előzményei Miskolcon, s országosan is csak ekkor kezdett valójában helyet találni magának a műfajok sorában. Mondhatjuk azt, hogy ennek köszönhetően Feledy és fiatal kortársai a városban élő idősebb művészekkel együtt olyan közösséggé szerveződtek, amely hosszú évtizedekre irányt mutatott a művészeti élet fejlődésének. Olyan erőként hatott a sokszorosító prés megjelenése a város képzőművészeti életére, amely alól szinte egyetlen művész sem tudta kivonni magát, s gyakran még a festők is rézkarcok, litográfiák sorát készítették, ahogy az idősebbek közül Csabai Kálmán, a fiatalabbak közül Mazsaroff Miklós, Lukovszky László vagy Papp László. S nemcsak az itt élő festők, grafikusok kapcsolódtak be a munkába. A Képzőművészeti Főiskolán kívül egyedül Miskolcon lehetett sokszorosított grafikát készíteni. Művészek sorát vonzotta a városba még a fővárosból

is, amelyre így emlékezett vissza Feledy Gyula: *„részem volt [abban] hogy mindenekelőtt állandó vendége lett [a grafikai műhelynek] Kondor Béla, akivel a főiskolán, mint növendékemmel találkoztam és ismertem meg, mint 'nálam messze jelentősebb művészt'. De hát vonzaskörömbe került Csohány, Reich Károly, Kass János, akik szintén gyakori vendégekké váltak, és az ő utódaik is, mint például Pásztor Gábor, Rékassy Csaba generációja. Innen startolt Lenkey Zoltán, majd jött vissza, akárcsak Tóth Imre. Az itt levők közül hál Istennek még köztünk van Seres János is, akinek szintén nagyon jelentős szerepe volt mind a szervezésben, mind a helyi művészi élet vagy szellem megteremtésében. Aztán voltak ide került pályatársak, akik ide érkeztek, vagy innen származtak. Ilyen volt Cs. Nagy András vagy Vati József, aki aztán visszaszármazott. Mindannyian alakítói voltak ennek a mai miskolci művészeti légtérnek.”*³

Mindezek eredményeként országosan ismertté vált az itt szerveződő művésztelép és grafikai műhely, s lassan kiforrtta magát az igény is: európai szintű kiállítás-sorozaton mutatni be az ország elismert grafikusainak a sokszorosító grafika terén elért legújabb eredményeit. Olyan seregszemlét szervezni, amellyel Miskolc a grafika fővárosa lesz. Ekkorra, ahogy az idővel minden, évente megrendezett tárlatnál megfigyelhető, szemléletváltásra volt szükség az Országos Képzőművészeti Kiállítás szervezésében. A gazdag műfaji, technikai változatosságból adódóan jelentkezett az igény diverzifikáltabb kiállítás-sorozatok létrehozására, egyes speciális területek kiemelésére. A kiállításokon rendszeresen szereplő helyi művészekben az 1960-as évek elejére érett meg az a gondolat, hogy annak koncepcióját továbbgondolva új irányt jelöljenek ki: *„Elhatározásunknál abból a megfontolásból indultunk ki, hogy a magyar képzőművészetben a sokszorosító grafikai eljárások (fametszés, kőrajz, rézkarc) részint nem rendelkeznek olyan gazdag hagyományokkal, mint a festészet, másrészt, hogy e sokárnyalutú, gazdag kifejezési lehetőségű műfaj számára eddig nem volt nagyobb szabású, rendszeresen megrendezett országos kiállítás. Célunk tehát az, hogy a magyar grafika fejlődését a kiállítások rendszeres megrendezésével serkentsük, s annak eredményeit lemérhetővé tegyük.”* – írta Vati József 1960-ban.⁴ E terveket realizálták az 1961-ben induló Miskolci Országos Grafikai Biennáléban, amelylyel olyan alapokat raktak le helyi művészek és a művészet iránt elkötelezett szakemberek, amelyek Miskolcot és a magyar grafika történetében meghatározó szerepet vállaló Miskolci Galériát a mai napig hirdetik.

Ezzel párhuzamosan a Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállítást és a Miskolci Országos Grafikai Biennálét váltakozva, két évente rendezték meg. Ugyanez a folyamat játszódott le 1962-ben Szegeden is, ahol a nyári tárlat az ekkor induló Táblaképfestészeti Biennálé megalapításával szintén erre a rendszerre állt át.

Miskolc városa és kulturális élete az 1960-as években tovább erősödött, amellyel párhuzamosan a művészetben is újabb és újabb változások vették kezdetüket. Ez az évtized hozza meg a kor művészei számára az első állandó kiállítóhely megalapítását. Hosszú utat bejárva, végül 1967-ben Miskolcon megalapítja a városi tanács a budapesti Műcsarnok mintájára a Miskolci Kiállítási Csarnokot, a később Miskolci Galéria néven ismertté váló intézményt. A művészek számára ezáltal megteremtődött a rendszeres bemutatkozás lehetősége. De nemcsak az új kiállítási csarnok jelenti a fejlődést. A következő évek úgyszintén ösztönzői a város kulturális életének. A Galéria megalapítását követően 1969-ben alakult a Miskolci Képtár, amely a város által vásárolt képzőművészeti anyagot mutatta be a látogatók számára. Olyan gyűjteményt tekinthettek meg az érdeklődők, amely a második világháború óta rendezett kiállításokon bemutatkozó művészek munkáiból alakult.

S az intézményi fejlődések mellett a képzőművészet is tovább erősödött. Először 1969-ben az Észak-Magyarországon dolgozó művészek egyedi grafikáinak bemutatására megala-

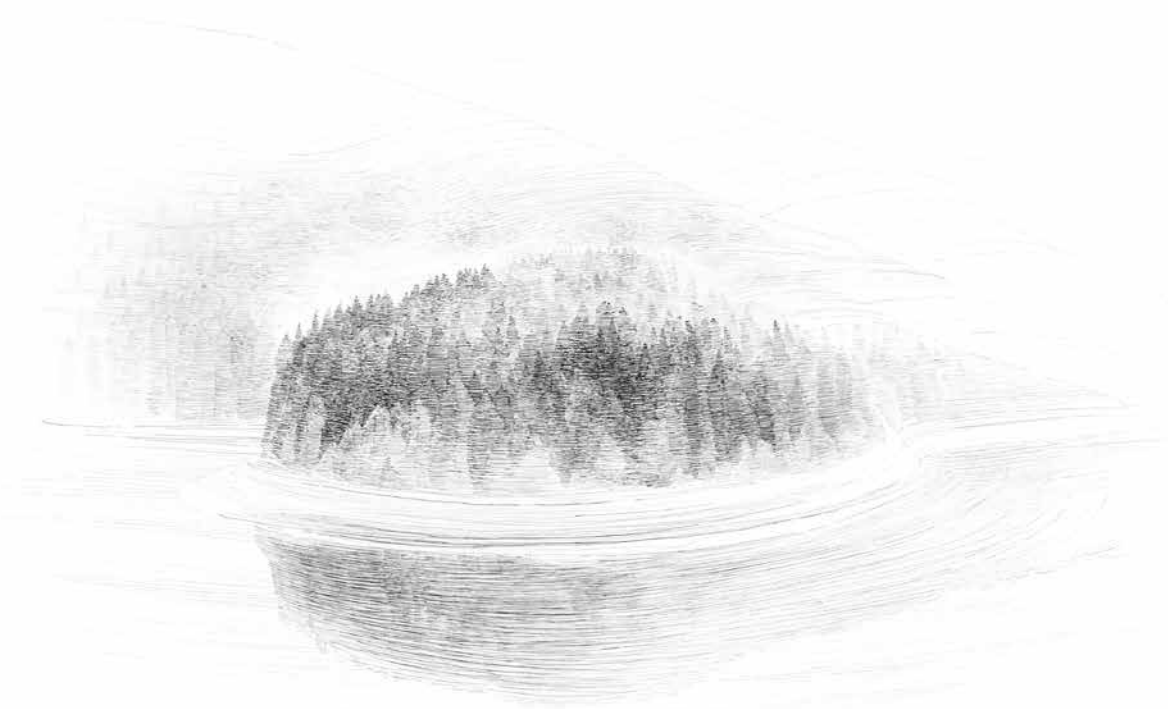

kult a Rajzok című kiállítás-sorozat, majd 1970-ben újtára indult az ekkor már országosan számos városban megrendezésre kerülő, szezonálisan szervezett regionális kiállítás-sorozat, a Téli Tárlat, a korábbi Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállítás folytatásaként. E két sorozat egymást váltogatta a nyári és téli hónapokban, a kétévenként megrendezett Biennáléval váltakozva.

A Téli Tárlat a korábbi Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállításhoz képest azonban átalakult. Ahogy a művészeti súlypont mindinkább a grafikára tevődött át, úgy csökkent a Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállításon megjelenő, országosan ismert művészek száma, illetve nyertek mind nagyobb teret a grafikusok. A tíz alkalommal megrendezett Országos Képzőművészeti Kiállítás-sorozat végére így átalakult a résztvevők köre és kialakult a művészeknek egy olyan csoportja, akik szorosabb kapcsolatban álltak a várossal.

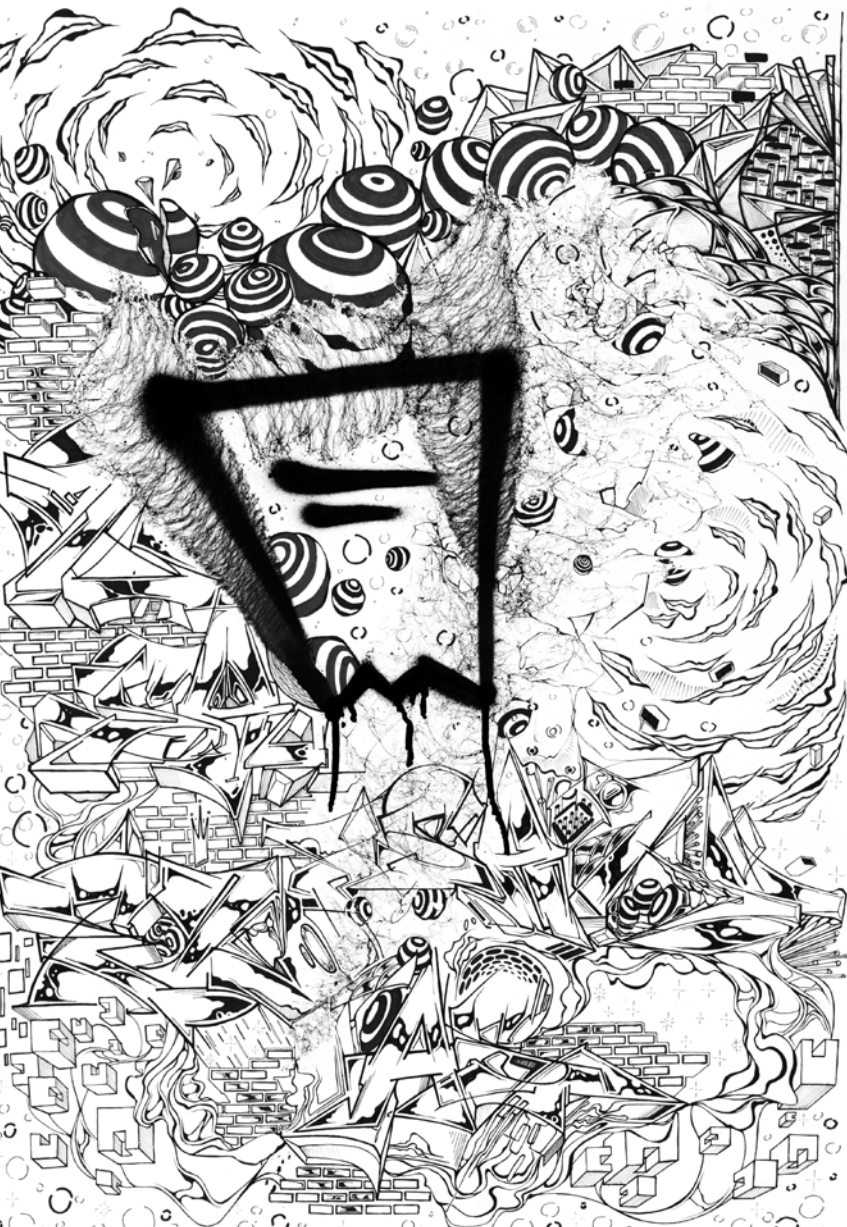
Talán ebből is adódott, hogy a szervezők változtatásra, újításra törekedtek, s ennek első lépéseként a résztvevők körét a terület tagjaira korlátozták, s országosan csak a kortárs magyar képzőművészet legjellegzetesebb és legjelentősebb törekvéseit képviselő meghívott művészek mutatták be munkáikat.⁵ Ezzel egy új kiállítási formát valósítottak meg.⁶ Bár az országos jelleg, amelynek értelmében addig bárki beadhatott és jelentkezhetett megszűnt, de a meghívott művészek sorában továbbra is helyet kaptak azok, akik állandó kapcsolatban álltak a helyi művészettel és a város képzőművészeti életével. A Téli Tárlat országos jellege leszűkült

Horváth Kinga: Létezés III.

a szervezők által meghívott körülbelül 30 képzőművészre, amely ízelítőt adott a magyar képzőművészeti élet aktuális törekvéseiből, művészeti irányzataiból.⁷ S bár az első kiállításon még ott volt a korábbi sorozatok során gyakran megjelenő Bálint Endre, Bernáth Aurél, Domanovszky Endre, Kokas Ignác, Kmetty János, Martyn Ferenc, de ez volt az utolsó alkalom, hogy az egyetemes művészi áramlathoz szorosabb szállal kötődő művészek is kiállítottak. Helyükre olyan alkotók léptek az 1970-es években, 1980-as évek elején, mint Almássy Aladár, Banga Ferenc, Bálványos Huba, Swierkiewitz Róbert, Szabados Árpád, Püspöky István, vagy az időről időre felbukkanó Bukta Imre. Elsősorban ezen grafikusként ismert művészek, ezekben az évtizedekben kerülnek kapcsolatba az Alkotóház Grafikai Műhelyével, illetve az Országos Grafikai Biennálékön át a Miskolci Galériával, s alakult ki szoros kapcsolatuk a város képzőművészeti életével.

Négyesi Ádám:
K_RV_ JÓ I.

Az évek előre haladásával azonban az országos művészetben is változások kezdődtek. Új sorozatok indultak, s lassú átalakulás zajlott le, s a pályájukban mindinkább elismert, sikeressé váló művészek egyre inkább távol maradtak. Mindezek következtében ismét változás elé nézett a kiállítást szervező intézmény. A miskolci Tárlat életében ezt a fordulatot az 1980-as évek első fele hozta meg. Leszűkült az országos művészek köre, s elsősorban az észak-magyarországi régióban dolgozó művészek bemutatására helyezte a hangsúlyt 1984-től. Ennél jelentősebb volt ugyanakkor az a szándék, hogy az amatőr művészek számára is teret engedjen, s megjelenési lehetőséget kínált a Borsodi Amatőr Képzőművész Stúdió nagyszámú tagja részére, akiknek korábban nem adatott hasonló bemutatkozási fórum. Ezzel a lépéssel a Miskolci Galéria olyan művészcsoportot tudott megszólítani, akik azóta is elkötelezettek a rendezvény iránt, s 16 alkotója azóta is szinte állandó résztvevője, kiállító művésze a Téli Tárlatoknak. Művészetüket elsősorban a valóság realisabb leképezése, a hagyományokhoz való erősebb ragaszkodás jellemzi. Az újítással teret nyitottak a regionális művészet bár változatosabb, de mélyebb megismerésére. Mellettük megjelent a kiállításokon az Alkotóházban dolgozó művészek egy új generációja is, így például Eszik Alajos, Kőnig Frigyes.⁸ Jelenlétük azonban folyamatosan csökkent, s a miskolci Téli Tárlatot is érintette az 1980-as évek végén meginduló társadalmi változás, valamint az 1989-ben bekövetkező politikai rendszerváltozás.

A következő két évben rendezett tárlatokon jelentősen visszaesett a kiállító művészek száma, s szinte csak a helyi és a régióban élő művészek lelkesedése tartotta életben a Téli Tárlatot. Ezt követően azonban ismét erősödni tudott a rendezvény. Felnőtt ugyanakkor egy fiatal művészgeneráció, akinek bár megmaradt a kötődése a városhoz, kilépett az országos és nemzetközi művészeti életbe.

Megváltozott folyamat figyelhető tehát meg a Téli Tárlaton kiállító művészek tekintetében. Míg a korábbi évtizedekben hol meghívásra, hol az Alkotóház révén a Miskolci Galériával szorosabb kapcsolatban álló, országosan ismert művészek alkotásai hozták a városba a nemzetközi és hazai aktuális művészeti trendeket, addig az elmúlt két évtizedben inkább a régióban élő, azonban országosan ismert művészek képviselik ezt a területet.

A további jelentős változást a korábbi bírálati rendszer, a lassan teljesen eltűnő országos zsűrizés megszűnése jelentette, amellyel kitértek a kiállítások kapui a professzionális képzőművészek mellett az amatőr művészek előtt is. A Téli Tárlatra meghívott művészettörténészekből és művészekből álló zsűri lett az egyedüli mérce, amely alapján a munkák szakmai tagságtól függetlenül részesei lehetnek a rendezvénynek. Az 1990-es évek óta, a korábbi művészeti struktúrák, intézmények megszűnésével, ma már az amatőr körök tagjai is sokkal szabadabban pályázhatnak.

Az 1990-es évekre körvonalazódik a kiállító művészek három különböző csoportja, amely a mai napig jellemzi a Téli Tárlat struktúráját. Nagy hangsúlyt kapnak a helyi, városban élő művészek, köztük professzionális és a művészetet második hivatásul választókkal, de jelen vannak a városhoz életük, munkásságuk által hol szorosabb, hol lazább szállal kötődő alkotók, s végül azok a fiatal, pályakezdő művészek, akik a Téli Tárlaton, vagy épp más városokban hasonló alapokon szerveződő kiállításokon mutatkoznak be első alkalmuk egyikén.

Mára sokat változott a művészek köre. Lassan a nagy mesterek, a kiállítás-sorozatokot életre hívó, s azokon rendszeresen kiállító ismert művészek (Barczy Pál, Csabai Kálmán, Feledy Gyula, Korkos Jenő, Kunt Ernő, Lenkey Zoltán, Lukovszky László, Mazsaroff Miklós, Pető János, Seres János, Tellingner István, Zsignár István) mellett felnőttek a fiatalabb korosztályok. Észrevétlenül végbement egy generációs váltás, s már szinte alig maradt néhány

képviselője e korszaknak. Pataki János és Máger Ágnes még azon művészek közé tartozik, akik aktív résztvevői a Téli Tárlatoknak, és részesei voltak az első kiállításoknak is. Az 1970-es években költözött a városba egy fiatalabb nemzedék, akik hamarosan szintén aktív kiállító művészei lettek a Téli Tárlatoknak. Ekkor jelentkezik többek között Szanyi Péter, Varga Éva, Józsay Zsolt, majd Drozsnik István.

Ezzel párhuzamosan az Alkotóházban dolgozó művészek körében is változás történt. A korábban a kiállításokon megjelenő, a kortárs művészek meghatározó irányait képviselő művészek helyét felváltották az Alkotóházban és a kiállításokra időről időre visszatérő az 1970–80-as évektől a Miskolci Galériában megforduló művészek (feLugossy László, Eszik Alajos, Lévy Jenő, Madácsy István, Pásztor Gábor, Pinczehelyi Sándor, Püspöky István, Rácmolnár Sándor, stb.) munkái, akik ismét újabb, friss szemléletet hoztak magukkal. E művészek köre ugyanakkor talán még szorosabban kapcsolódik az Országos Grafikai Triennálékhoz, ahol lassan a gerincét jelentik a sokszorosított grafika itt megjelenő színterének.

De ugyanígy állandó résztvevői a nagy mesterek szárnyai alatt felnövő, rajztanári, oktatói pályát választó művészek is. Itt kell megemlíteni Seres János és Papp László ma is aktívan alkotó tanítványai közül elsőként Rézművesné Nagy Ildikót, aki maga is rajztanárok sorát támogatta munkájában hosszú évtizedeken keresztül. Az 1970-es években kezdő, majd az 1980-as évek második felétől, 1990-es évektől a kiállításokon is rendszeresen részt vevő művésztanárok (F. Balogh Erzsébet, Homonna György, F. Pollner Erika, Fábíán Katalin, Törő Irén), s a következő generáció, Aranyosi Zsuzsanna, J. Szalay Edit, Orosz Csaba vagy Pál Pető János. Ezen művésztanárok tanítványai pedig az 1990-es, 2000-es évek elején már szintén megjelennek a Téli Tárlatokon, s többen szintén e kettős művésztanári életet választják (Dunai Beáta, Horváth Kinga, Lenkey-Tóth Péter, Lukács Róbert, Varsányi Emília).

Bár az idősebb, Miskolc képzőművészeti életének kialakításában meghatározó szerepet játszó művészgeneráció lassan csak a fiatalabb művészek emlékezetében él, örökségük a Téli Tárlatok során mégis nyomon követhető. Ezen mesterek, s velük együtt a művésztanárok indították útjukra a fiatal művészek azon generációját, akiknek a kétezres években indult nemzedékéből többen is az elmúlt évek, évtizedek alatt országosan ismertté nőttek ki magukat (Szabó Virág, Sütő Róbert, Lenkey-Tóth Péter, Horváth Kinga, Batykó Róbert, Bánki Ákos, Braun András).

Nemcsak emiatt izgalmasak azonban az itt megjelenő alkotások. A művészek műfaji, technikai változatossága mellett a művészetek iránt érdeklődők számos modern és kortárs irányzattal találkozhatnak, megtapasztalva a művészet azon változékonyságát, folyamatos átalakulását, új irányokat kereső törekvéseit, amelyek annyira gazdaggá képesek tenni e tárlatokat. Továbbra is gazdag a posztimpreszionista, expresszionista, illetve a realizmusra épülő művészeti irányzatokból merítő munkák száma. Ezt egészítik ki a 20. század végén megjelenő nonfiguratív, illetve konceptualista stílusáramlatokból kiinduló alkotások, amelyet elsősorban a fiatal, pályájuk elején járó művészek képviselnek. Anyagok, stílusok, kifejezési formák sokasága jelentkezik, amelyek minden évben képesek valami újat nyújtani a látogatóknak, a rendszeresen visszatérő érdeklődőknek. Hol elvont, absztrakt megfogalmazással, hol líraibb, vagy épp realista stílusban. Mind újabb témák bukkannak fel, s gyakran a korszakra, társadalmi eseményekre reflektáló alkotások sem hiányoznak a palettáról.

Mindezek szemléletváltást is tükröznek, amely mentén a művészeti kiállítás-sorozatok jelentős alakuláson mentek át az eltelt két évtized alatt. Hol az országos seregszemlék, hol azoknak leszűkített, tematikus területe került előtérbe, hol regionális, földrajzi alapok mentén kristályosodtak ki új irányvonalak.

Szinte minden jelentősebb város szervez évente vagy kétévente olyan seregszemlét, amely a város, szűkebb környezete, vagy a városhoz kötődő művészek legutolsó éveiben készült munkáiból nyújt áttekintést. Ezzel kettős feladatot képesek a kiállítások megvalósítani. Bemutatják az adott városban élő, dolgozó, jól ismert művészeket és munkáikat, miközben párhuzamba, vagy épp ellenkezőleg, szembeállítják azokat „távolabbi”, országosan ismert, a nemzetközi vagy épp hazai, meghatározó irányzatokat képviselő művészek munkáival. Olyan párbeszéd alakul ki így, „amely a jobb szó híján helyinek mondható vagy a közelben született művek és az ide máshonnan meghívott alkotások szembesítéséből következik.”⁹

Ezek, a különböző évszakokban megrendezésre kerülő kiállítás-sorozatok jó keresztmetszetét adják a kortárs művészetnek, mindenféle technikai, műfaji megkötés nélkül. Festmények, grafikák, szobrok, helyi és az ország más pontjairól érkező művészek munkái sorakoznak a falakon. Erősítik egymást, és elgondolkozásra készítetik mind a szemlélődőt, mind a művészt mindarról, amit a kortárs művészet e seregszemléje a néző elé tár.

Végigtekintve a Téli Tárlat elmúlt, lassan fél évszázados történetén, egyfajta korrajz is kibontakozik előttünk. A város meghatározó művészei, akik útjára indították a 20. század második felében a miskolci művészet új irányait, s mindazok, akik ismeretségeik, baráti kapcsolataik által ösztönözve voltak munkáik bemutatására, együttesen rajzolják meg Miskolc helyét és szerepét a művészet „térképén.” Olyan összehasonlítási alapot kínálnak, amelynek fényében elhelyezhetők a szűkebb környezetben alkotó művészek munkái egy országos művészeti tendenciában is.

Thomas Kuhn a tudományos paradigmák vizsgálata kapcsán fogalmazta meg azt a nézetét, amely szerint, az egy-egy tudományterületen kialakuló elméletek időről időre folyamatosan változnak, átalakulnak. A tudósok magukévá tesznek egy-egy elméletet, amely meghatározza, kijelöli a gondolkodás aktuális irányát. Azonban minél tovább haladnak az úton, annál több kérdés merül fel, amelyek megválaszolásával gyakran új irányok, új elméletek születnek. A művészet nyelvére is le lehet fordítani ezt a gondolatot. Ahogy a művészek megismernek különböző művészeti gondolatokat, legyen az technikán, témán, stílusbeli kérdéseken alapuló, egyúttal újra is teremtik önmagukban, amellyel megváltoztatják, személyiségük szerint átalakítják, s ezzel megteremtik saját művészeti felfogásukat. Munkásságuk nem a megelőző korok szolgái utánzására irányul ettől kezdve, hanem valami újat teremtenek, szintézisét saját személyiségüknek és a korábbi stílusirányzatoknak. S attól függően, mennyire bátran nyúlnak az újítás szelleméhez, megteremthetnek számos irányt, stílust, vagy épp feldolgozhatnak technikai, témabeli változatokat. Hol nagyobb hatású alkotásokat teremtve, hol saját identitásuk, képességeik mentén egyéni fogalmazásmódokat. E folyamat állandóan jelen van a kortárs művészetben és a művészeknek a művészetről, alkotásról való gondolkodásában.

Ezek a regionális, a kortárs művészet jelenlegi áramlatait is bemutató kiállítások épp ezért jelentenek izgalmas helyszínt, ahol egyszerre lehet e stílusbeli pluralizmust a maga teljességében megfigyelni a kevésbé bátraktól, a legmerészebbekig bezárólag.

Az 1970-es évektől kezdve a Téli Tárlatok és a Miskolci Országos Grafikai Biennálé két nagy sorozata határozta meg a Miskolci Galéria fő rendezvényeit, s évente váltakozva szervezte és várta a városba a művészek különböző csoportjait. A két sorozat mind a mai napig fontos kiállításai a városnak és a Galériának egyaránt, amelyek közül az elmúlt években Biennáléből Triennálévá váló grafikai kiállítás 2017-ben 27., míg a Téli Tárlat 2016 decemberében 23. alkalommal nyitja kapuit az érdeklődők előtt.

Jegyzetek

1 1962-ben indult útjára a Szegedi Nyári Tárlat és az 1980-as években megszűnt Balatoni Nyári Tárlat, majd az évtized végén a Debreceni Nyári Tárlat és a Salgótarjáni Tavasz Tárlat.

2 Magyarország a XX. században. Szerkesztette: Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2000. III. kötet, 39. o.

3 Üzenet a jövőnek. Interjú Feledy Gyulával. Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria Adattár

4 MG 1961. Vati József levele Rozványi Márta osztályvezetőnek, 1960. november 15.

5 Ceglédy meghívására: Martyn Ferenc; Lenkey Zoltán meghívásával: Kondor Béla, Lachner László, Pásztor Gábor, Gerzson Pál, Szabó Zoltán, Papachristos Andreas; Csabai Kálmán meghívásával: Bernáth Aurél, Domanovszky Endre, Barta László, Kerényi Jenő; Feledy Gyula meghívásával: Barcsay Jenő, Hincz Gyula, Bálint Endre, Vig Tamás, Varga Imre; Seres János meghívásával: Kmetty János, Szurcsik János, Somogyi József, Kiss Nagy András, Kiss István; Varga Miklós meghívásával: Vilt Tibor, Laborcz Ferenc, Várady Sándor, Mészáros Dezső; Baczi Pál meghívásával: Németh Mihály, valamint Asszonyi Tamás, Csohány Kálmán, Kokas Ignác, Kovács Ferenc. Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria Adattár

6 Seres János meghívó levele a művészeknek. 1970. augusztus. 13. In: Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének iratai. 131/1970. Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria Adattár

7 Magyar Képzőművészek Szövetsége Észak-Magyarországi Területi Szervezetének jelentése az 1970-es évről. 1971. Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria Adattár

8 Dusza Éva: Bevezető. In: VIII. Miskolci Téli Tárlat. Miskolc, 1984.

9 Szabó György: Bevezető. In: I. Téli Tárlat, Miskolc, 1970.

Rézművesné Nagy Ildikó: Vízpart

Lipkovics Péter: Szimuláció II.

Borgó: Amor

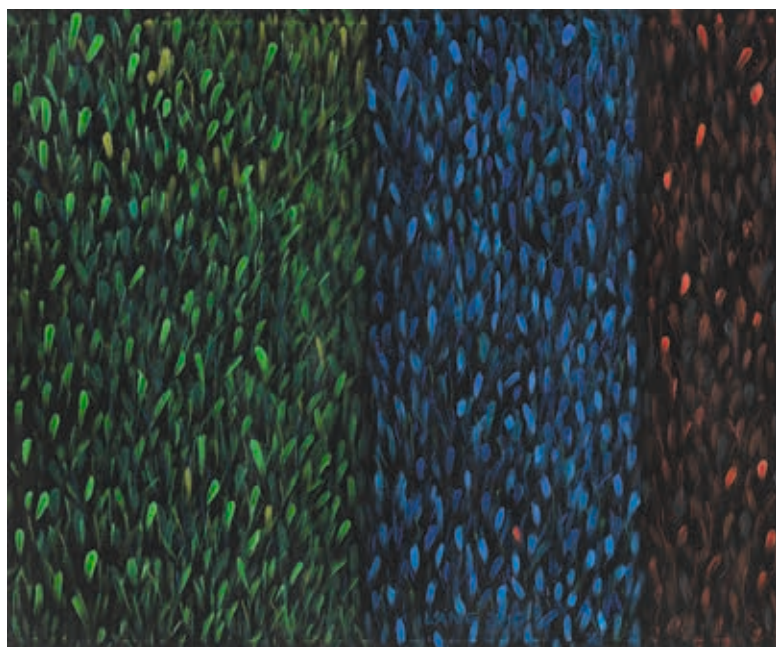

Sáfár Kitti:
Szublimál III.

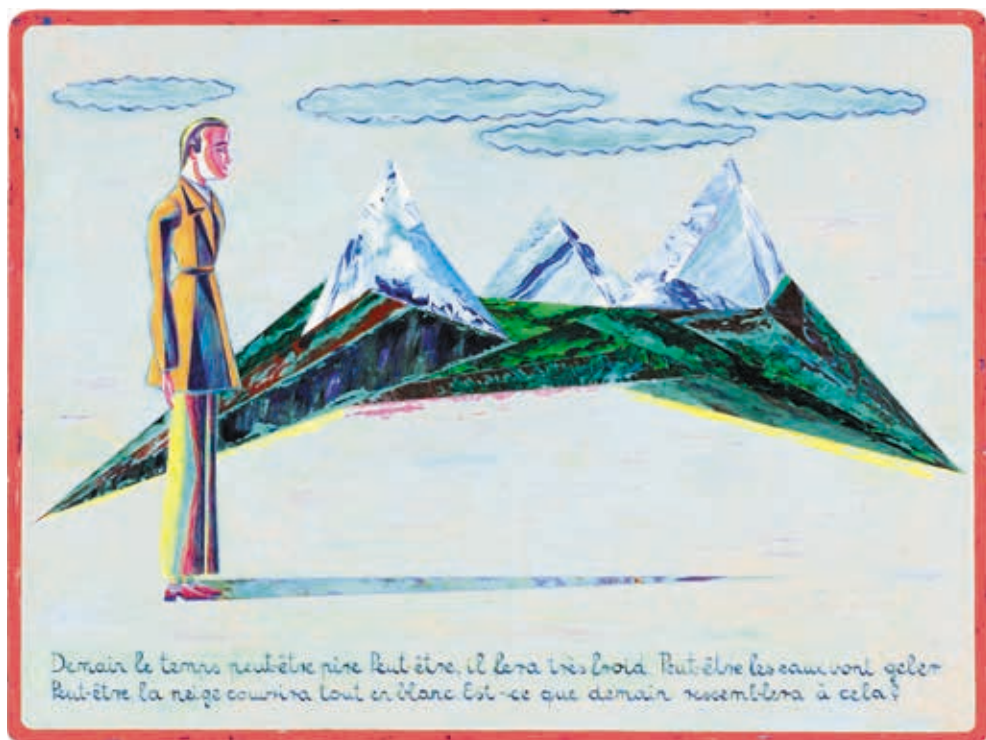

Lukács Róbert:
Művész
asztronauta
(A.L. fotója
alapján)

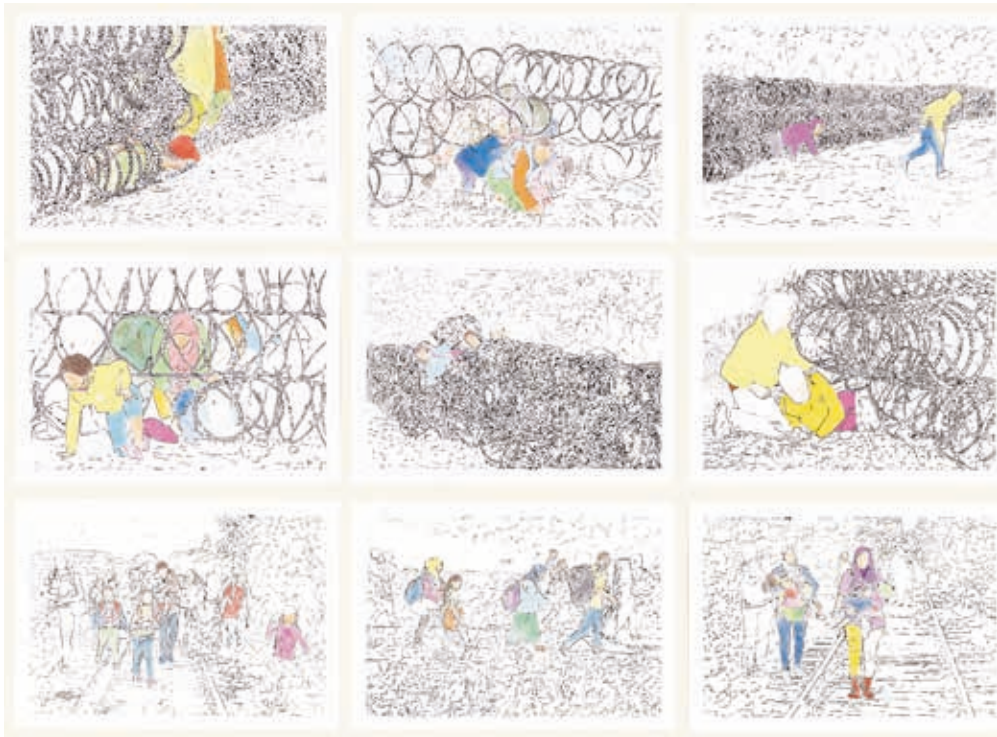

Láng Eszter:
Entrópia II.

Rácmolnár Sándor: Demain

Holnapra az időjárás lehet, hogy rosszabbra fordul. Talán nagyon hideg lesz. Lehet, hogy az összes víz jéggé változik. Talán a hó is leesik és mindent fehérré tesz. Olyan lesz a holnap, mint ez?

Birkás Babett: Vándorlás színező

Stark István: Instabil táj

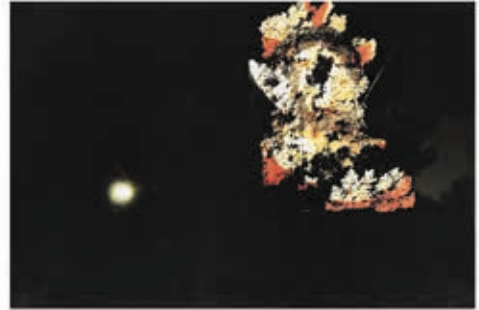

Kovács Nikolett:
Epidermolysis

Repászki Béla:
Egyre inkább odább

Bazsik Anna: Házi áldás

Zelena Veronika:
Színek és gesztusok I.

Dombovári Ágnes:
Cím nélkül 1-2-3.

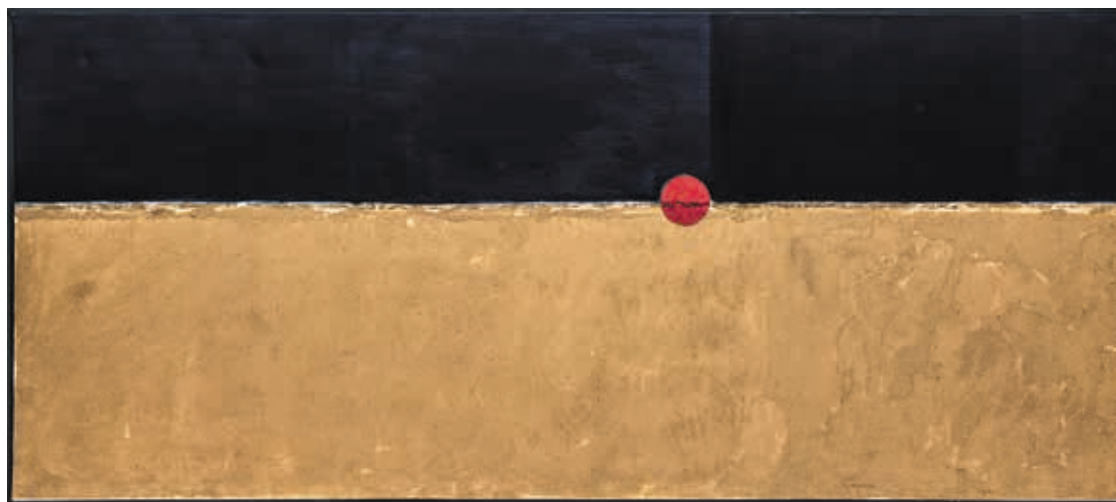
Sütő Róbert:
Dual A

Orosz Csaba:
2. Létállapotok II.

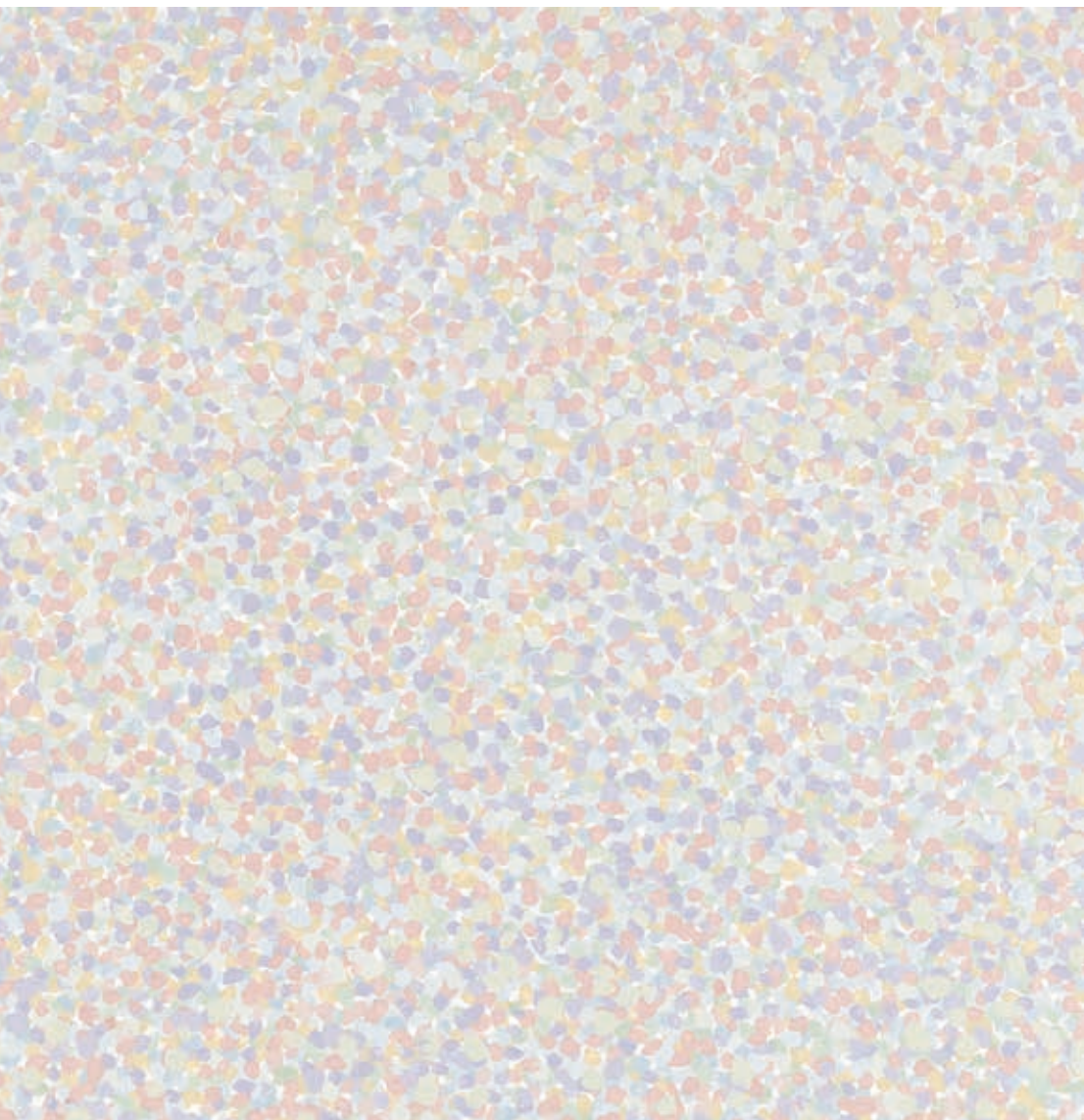
F. Balogh Erzsébet: Vihar II.

Homonna György: Górék tanyai naplemente

Seres László: Miami 21.

LAPIS József

Ártér

Mikor arra jártunk,
nem vettük észre, hogy
megsértettük a táj szövetét.
Olyan erősnek tűnt a nyári berek,
s mi vigyázva mértük ki benne lépteink.
Bokába óvatosan maró gyomok,
napszíttá fűszálak,
pikkelyes vájak a sárban.
Hátunk mögött a töltés hullóteste
tekeredett rá a holtágra.
Valami mozgott a levegőben,
épp a kanyar után,
a gémeskút maradványai és
a dróton lógó fehér kutyatetem között.
A bennem lévő üresség és
a belőled kipárolgó szomorúság miatt
akkor azt hittem, egyikünk érzései
oldódtak bele a felkészületlen világba.
A rét a folyó felől várta az árt,
mely hetekkel később érkezett,
felmosva rég kihűlt helyünket.

DERES Kornélia

Keserű szigetek

A trauma-központban fekszem. Valami zümmögés rohaszt. Csövek futnak a mennyezet alatt, aztán le rézsútosan, bele a karba, át a vénákon, egészen az emlékekig. Törlést kérek: neontól csíkos arccal.

Valaki más történeteit engedik belém. Nem ismerem a szereplőket, bár hasonlóan szólnak, mint a rokonok. Északon más az akcentus. A történetek kerekék és bizarrak: egy asztalt látok alulról, nyolc láb lóg alá, nyolc fogpálcika. Beletörnek a földbe. Én meg titokzatosan, mint barna nyúl a töltésen, meglapulok, hallgatózom.

Az asztal felett a felnőttek a Keserű szigetekről beszélnek. Halkan, tapintattal. Megoldás kell, mert valakit ott felejtettek. Egy gigászt. Valaki miatt most gyűlést rendez a kis tanács.

Aztán hirtelen: neonzümmögés szagatja szét a felnőttek pálcikalábait. A történetek megnyúlt képpel lesik az asztal alatti kölyköt, a gátlások előbújnak, az ösztönén pánikol.

És ahogy kontrollt vesztenek az idegpályák, vadállatok szaladnak végig a baleseti osztály sterilszínű, csíkos folyosóján.

SOMOSKŐI Beáta

Saját év

Ez a rozsdásodó
környék is elhagy.
Kinek köszönhetnék?
Amikor az utcán
átment kedves,
homályos arccal.
Valahogy utáltam.

Bűnös vagyok, mint
minden jobbulni vágyó.
Előttem.
Örökös
folytatásra várok.
Pusztának
látom,
ettől lennék
kész a megnyugvásra?

Hordozzak magamban
tüskét, koronát:
mind ugyanoda vezet.
Elteszem magamban
apró, törékeny ékszerként.

Teher.
Mondjak
róla mást is?

Egy soklámpás
szobában bújok el és elő.
Játszom.
Itt én vagyok
porladó
és az, aki
milliónyit
végignézett már.
Egy lépcsőházában bolyongva.
Ha rovar lennék,
kijutnék.

Gyöngyhalász fohásza

Úszóhártyás ujjaimon
szűröm a fényt.
Tengerszintről
Napra tekintek.

Emlékezetem átok.
Egyre mélyebb
merülök. Leszek.
Gyötrőbb minden által.

Csigák, csőférgék mészbe
foglalt holt alakja
tapogat. Pedig dülva
vagyok rablójuk.

Elfogódtam másban.
Testem széthasad:
felfelé vágyom;
mélybe úszva sietek.

Hajam hínártól tapad.
Felszint őrizve látok.
Levegő szüksége fojtogat.
Boldogabb lent.

Tintahalak színeznek
félelmükkel: őrzőjük
leszek. Nem hiszik:
én zsákmány, ők gyermekek.

Korallok ezerszínű
pollenje ejt rabul.
Halak, félreértett polipok
rejtekének testőrévé válok.

Gyönyört ad mélytenger
ezer kavicsa; ős-hegye:
mely egykor kevélyen
örködött érák felett.

Itt rák igyekszik - mit
sem sejtve múltjáról -
kagylóba bújva, mozaik-
létéhez. Egy és minden.

Zavaros, sötét víz fon
körül ígétlen
bársonyával. Néma
fehérséget kergetek.

Parazita-fényű hamis
lámpák, túl messze
vezettetek. Fogódva
pulzálok követője.

Csalfa, fojtó emlékek
kísértenek földről.
Egykor halász voltam.
Vissza nem térhetek.

LUKÁCS Flóra

Kilencszer tizenöt

Összegyűjtött, telefonnal felvett
csendekre akartam aludni,
idegenek csendjeire.
Akkoriban hiányokból alakultam.
Kerestem mi az, ami úgy nincs,
hogy attól lesz, ha látom.

Naplószerű képeslapokat
adtam fel félig
megcímezve, megíratlanul.
A képek rajtuk semmit se jelentettek.
Akvarellek voltak.
Úgy tartottak valahova,
ahogy a festék folyt rajtuk.

Egyetlen kép.
Amit négy és fél hónapja néztem,
amiről csak hallgatni lehetett,
elhallgatni a csendjét,
szétbeszélni, szétszívni, szétinni.
Megtelt vele a csend.

8 jüan

Novemberben a szívem tintahalnak képzeltem.
Egy ázsiai férfi vágja ketté az utcán,
irdalja be, dobja fel a forró rácsra,
süsse meg.
Vigye akinek kell, nyolc jüanért,
Nyársra húzva, papír dobozban.

NAGY Balázs Péter

Aztán felhívtalak

Dorottyának, mert muszáj.

Aztán felhívtalak - előtte még egy-két üzenet, valami arról, hogy az életet nem utálva néztek szembe a dolgokkal. Aztán felhívtalak. És, mint mindig, persze nem vetted föl, tudtam is, nem is. Ott még, az agyamban dobogtak a fragmentált mondatok, hogy téged én csak megdugni, meg hogy a nőket nem tisztелеm. Ez még egy jóval előbbi korszakomra igaz is lehet, ha fel nem oldjuk azt a végzetes ellentmondást, hogy kevés lányt szerettem, őket is, mint a kutya a gazdáját. Viszont, nem vagy állatbarát.

Most este van, sőt éjjel, talán hajnal. 8-9 órája, hogy hívtalak, friss a seb. Lent voltam az utcán, hogy egy cigit nyugodtan. Nem vetted fel. Tettem egy kört itt ezen a klasszikus környéken, arra gondoltam, hogy elmegyek hozzád, csöngetek vagy üvöltözök, már mindegy az amúgy is megtépázott hírnevemnek - de aztán, minden előzmény és szándék vagy beleegyezés nélkül besötétedett, a Napot mintha eloltották volna ijesztő hirtelen. Szerintem egy kicsit megijedtem, futottam haza. Külföldiek a New York kávéház ördögeivel pózoltak, belerohantam a képbe, mert rád gondoltam inkább. Valami shit vagy fuck hullámozott fel belőlük felém. Majd a kapu előtt egyet köptem, felhívtam egy lányt, ő felvette, hogy nem akar e velem megcsömörleni pár üveg után. Akart. Hát, most itt vagyok. Még szerencse, hogy a konyhában lehet bagózni - nem kell lemennem.

Rövid történet egy óráról és a mindig nagy melegről

Mindig, abban a kis szobakonyhában, a proli negyed közepén, ahol laktak a nagybátyám és neje, télen-nyáron meleg volt. Csak itt, ahol vagyok, van téli hűvös, a magamba zárt egész konyhában. De ott – szerettem ott lenni – meleg volt. Amikor az elfüggönyözött fürdőből, a konyhába, majd a szobába – soha nem fáztam. Megálltam sokat az ablak előtt, kinéztem irigykedve, mert a sok gyerek játszott, nekem csak olvastak. Magába, zord nagy maci, kinyitott egy könyvet a nagybátyám, és mert gyerekek nem lehetett (mert meddővé vált vagy ez vagy az a pia miatt), így meséket olvasott a hajdani nőkről, hogy persze a neje ne hallja, de úgyis tudta az összest. Volt egy ezüst zsebórája az öregnek. Szép darab volt. Még a régi időkben is vagy egy húszas volt, szóval drága. Aztán az időre idő örvényben bizonyosan még drágább lett... ezen sokat filóztam olykor, hogy egy tárgy csak azért értékesebb, mert... van (mint a szerelem).

Emlékszem arra az órára, láttam még kisebb gyerekként, irigykedtem is – aztán én is kaptam, de még a játszótéren hagytam el. Minek ilyen drága ajándék nekem? Abban a jó puha melegben tűnt el a zsebórája. Voltnincs. Egy ügyes kurva nyúlta le – de mindig közbe vágott a nagynénikém: inkább nyelte... Persze, nem tehetett mást a nagybátyám – nem volt nála elég pénz.

MISLAI Attila

Napszállta előtt

Az ég rőt
szemérve tárva
lányékának bársonyát
messzi templom
tornya döföli
mint árva
borjú rózsás
orra
gazdája oldalát.

Lopva
tompá ikrás
feketét kever
a nyár
méla színeihez a
szivárgó este.

Csitul a táj
nyújtózik
lassan
a megvénhedt
idő.

Elül a vágy s nincs
ki láthatná
a pillanat örökén
amint
elnyíló
öreg ajakán
megcsöppen a nyál.

Kámea

Kifacsart
méla
gyerekarc
múló
árkaiban
könnyfosszíliaik.

Vigasztalan
impotens
kásás
délidő.

VASS NORBERT

Birsillat

Holnap fácánra megyünk, mondta a Kocsis Béla, de csak úgy mellékesen, mintha nem is azt mondaná, amit mondott. Kedd délelőtt hallott dűrögni egyet, állítólag a krosszpálya melletti zánócásban, és meg volt róla győződve, hogy rejtőzhet több is arrafelé. A Forrai Lacika hiába erősködött, hogy szerinte nem fácán dűrgött ott, hanem a Simic bácsi gyümölcsösének a kapuját hallotta a Béla nyikorogni, ahogy a sánta Teca betette, miután elcsórt megint pár lehullott birset. A Lacikára nézett a Béla akkor, azokkal a szürke, hideg szemével és anynyit mondott halkán, hogy dagadt. Úgy mondta, hogy csönd lett. Fácán se dűrgött, kapu se nyikorgott abban a csöndben és a Forrai is némán nyalta a Family Frostos Kaktuszt tovább. A tizenhármassal rondított bele a csöndbe, amit a buszforduló felől a város irányába hajtott a Bajszos, és amikor odaintett nekünk az árokpartra, arra gondoltunk, hogy ott utazik biztos a csuklóban a Teca most is a lopott birssal, és hogy birsillatú akkor a csukló és ettől egyszerre mosolyodtunk el mind. Szerettük volna, hogy így legyen. És persze fácánt sem lett volna rossz lőni. Feltételezem, ezért hittünk a Bélának.

Nem számítottunk egyébként gyakorlatlan céllövőnek. A légpuskát ugyan nem bírtuk még el rendesen, úgyhogy kétágú létrát használtunk támasztékul, de lődöztünk technikaóráról maradt hurkapálcikára, mogyoróbokorra aggatott 7 Up-os dobozra, meg azokra a Kinder-figurákra is, amiket elcserélni képtelenség lett volna, mert mindenkinek volt már belőlük legalább kettő. És – nos – lődöztünk azokra a verebekre is, amik a kerítésünkön vagy a gyümölcsfáinkon gondoltak megpihenni. Nem volt ezekben a puskákban elég erő, ezért megszedültek csak a tölténytől ezek a verebek, ritka alkalomnak számított, ha valamelyik egyből lefordult. Ezért is volt dermesztő hallani, hogy a Bőzsöny Jani bácsi arról panaszkodik egyszer a Baki Laci bácsinak az utcán, hogy egyre gyakrabban fosik mostanában valami miatt a Mirci, és hiszi a Laci vagy nem, mintha eldeformálódott légpuskagolyók csillognának a fosataiban. Kifújta a füstöt a bajsza alól a Baki Laci bácsi, legyintett és azt mondta, hogy szerinte túl sokat kujtorog az a macska mostanában, de azt nem hiszi, hogy holmi kilapult ólomgolyóktól menne a hasa. Nekünk világosnak tetszett persze, hogy téved, a Mirci ugyanis rálehet valahol az általunk megsebzett verebekre, s miután elkapja és befalja őket, bizony a mi golyóinkat foshatja aztán ki.

Abban maradtunk a Bélával, hogy ha így van is, a Mirci azért kujtorog végsősoron mindenfelé a hegyen, mert baszik a Jani bácsi elegendő tápot tenni a táljába. Ha nem így lenne, nem kóvályogna éhesen, nem találná és támadná meg az általunk meglőtt verebeket, nem feküdné meg a gyomrát a deformált töltény, következésképp nem fosná tele ölmos fossal a Jani bácsiék udvarát. Innentől nem a mi dolgunk. Lődöztünk tehát tovább. Kinder-figurára, 7 Upos dobozra, hurkapálcára, verébre.

Egy alkalommal azonban nem volt elég figyelmes a Mirci. Egy átlótt szárnyú verébbel babrált épp a Bélák udvarán, a Frenki meg, a Bélák dobermannja szempillantás alatt mögötte termett. Talán, hogy ráijesszen. Úgy ijesztett rá a Mircire a Frenki, hogy a hátába harapott, a nyakánál fogva felemelte és megrázta kicsit. Olyat roppant ettől a Mirci gerince a Béla szerint

– aki a cseresznyefáról nézte végig a horrort –, mint amikor a befagyott Desedán a jég rian. Olyasmint érezhetett a Mirci akkor, mint azok, akik az UFO-körhintán ülnek, amit rükvercbe kapcsol vurslikor a ringlises. Csak hát nem volt ugye bekötte a Mirci, ami szabálytalan.

Sajnáltuk. Meg persze a Jani bácsit is, aki attól fogva azt mondogatta az utcán mindenkinek, hogy azért kóborolt el a Mirci, mert az olcsóbb tápot hozta neki egy ideje a lerakatból. Tudtuk, hogy az igazság ennél csúfabb, de érezhette a Béla is rögtön, hogy ha feldobja a Frenkit, azzal nekünk is kellemetlen perceket szerez. Fogta emiatt a szívlapátot az eset után egyből, és átdobta a Mircit a szomszéd üres telekre. Gondolta, ha már így járt, ott időzzön inkább, a gazban.

Megbeszéltük viszont, hogy a Mircire való tekintettel a verébvadászattal felhagyunk. Így is volt, de a fácán azért más. Arra ugyebár nem vonatkozott a tilalom. Eleget sebez-e vajon egy fácánon a 631-es Slavia, kukacoskodtam, mikor a verebek is csak helyel-közzel sérülnek tőle meg? Azt mondta erre a Béla, hogy az agyát kell neki eltalálni, mert akkor elfelejt egyből repülni. Tulajdonképpen meggyőzött. A Forrai Lacika hozzátette még, hogy ha tényleg biztosra akarunk menni, kereszt alakban vágjuk akkor be a töltények elejét. Egy Van Damme-filmben látott ilyet és bár nem értette, mit motyogott vagdosás közben a Van Damme, mert csehszlovák alámondással van meg nekik videón, az viszont hétszentség, hogy ezekkel a töltényekkel leszedett mindenkit, pedig hát nem is fácánra ment.

Azon tanakodtunk épp, a birsillatú ég alatt, hogy mibe csomagoljuk a légpuskát, hogy befér-e vajon a Lincbalázs teleszkópos botjának a fekete tokjába, mert az mégiscsak rémisztő lenne, ha a Slaviát pőrén a cangának támasztva tolnánk végig a bicajt holnap uzsonnaidőben a Kőrösön. Amikor a puskáról meg a tokról vett gondolomforma szemmértéket vetettük össze, elviharzott mellettünk valami. Porzott utána az egész Kecelhegy. Egy cingár fiú távolodó kontúrjait véltük felfedezni. A kiségitő felé tekert. Zörgött a cangája mint a veszedelem, de hát ekkora sebességnél csoda, hogy nem esett szét. Utánaeredtünk.

A kiségitő tisztességes neve Bárcki Gusztáv volt amúgy, de annak senki nem hívta, kiségitőnek vagy gyógyesznak annál inkább, és minket, kecelhegyieket folyvást azzal húztak, hogy ha már egyszer ott lakunk úgyis, meg hülyének is hülyék vagyunk, igazán átiratkozhatnánk. Jártunk amúgy oda, de nem tanulni, hanem cangázni. A Kiségitő körül volt ugyanis a környék legtechnikásabb pályája. Start a bejáratnál, kevéssel utána balra bukó lejtő. Eszement tekerés a Vak Bottyán felé, bal kéz felől kosárpalánkok – háló persze nincs –, jobbra a Simic bácsi gyümölcsöse. A száguldástól szemünkbe szökő könnyekbe rendszerint birsillat keveredett. De hát ki érezte ezt akkor, amikor újabb balost kellett venni, akkora sebességnél még hozzá, hogy az egyenesben egy ideig hiába tekertél, sehogyse érted utol a pedált. Mintha szalajtana a cangád. Mire az egyenes elfogyott, felrántották balra az utat és ugyanolyan hosszú emelkedő következett, mint a lejtmenet volt, a célegyenesben ezért meglehetősen elgyötörtén tapostad már a pedált, és alig vártad, hogy pittyenjen a stopper, és lógó nyelvvel megkérdezhesd, mennyi lett. Ha gyenge, akkor csak mutatta az, aki mérte, ha jobb, akkor mondta is. A rekordot a zanócásban talált féltéglával írtuk az aszfaltra. Név, vessző, perc, vessző, másodperc, vessző, tized. A legpontosabbnak a Forrai Lacika stopperét véltük, ami megszólalásig hasonlított a Ladovics Karcsi bácsi órájára. Arra, amivel a Coopert szokta mérni a suliban, csak erre nem az volt írva, hogy Casio, hanem valami kínai humbug. Egy rekord addig élt általában, amíg az első eső elmosta, tiszta időben ugyanis a csúcstartó különös figyelmet fordított arra, hogy lefekvés előtt kitekerjen még a kiségitőhöz és megerősítse az aszfalton az ákombákom számokat, meg a nevét. Ez állt most ott: Zubor Zoli, 1,31,7.

A cingár fiút a bejárat előtti résznél értük nagyjából utol, ahol a campingje kerekét próbálta kikapni, de hát azért nem volt az olyan könnyű, mert a dinamó mellett a fém sárvédőt

is meg kellett emelni. Sosem láttuk erre felé ezelőtt. Odagurultunk és megkérdeztük, hogy hallott-e már a versenyről, mert ha lenne kedve egyet menni, mi megmutatnánk a pályát, meg az idejét is lemérjük. Bólintott, persze. Megkerültük vele a téglalapot, ami lejtett is meg emelkedett, és ember nem került még meg 1,30 alatt. Figyelmébe ajánlottuk a halálkanyart, ahol jobban teszi, ha nemcsak a kontrával fékez, de behúzza elől a patkóféket is, máskülönben a szalagkorlátnak sodródhat. Egy szót se szólt, angyalian mosolygott csak a kapafogaival. Megköszönte a tesztkört és kérte, hogy jöjjön az éles. A Forrai startjelére nekiiramodott és eltűnt a szemünk elől. A hátunk mögül ismeretlen hang hallatszott a zánócsából, az is lehet, hogy egy fácán dürgött, de kit érdekelt ez akkor, amikor ez a fiú a Zubor Zoli csúcsa ellen ment. A Béla se nézett hátra, hanem a kukoricás irányába meredt, ahonnan felbukkanni vártuk az ismeretlen fiút. Kisvártatva be is fordult a zörgő canga a célegyenesbe, a Forrai mutatójára a stopper gombján, szájában a Kaktusz-pálca. Pittyentett, a srác kifarolt és mindenki a Forraira nézett. 1,27,9 – rebegte. Majdnem négy másodperccel jobb a Zubornál.

A fiú nem tűnt fáradtnak. Zavartan mosolygott, meg ez első kerekét próbálta kikapni megint. Nem sikerült. Megköszönte a kedvességünket és indult is volna, de a Kocsis Béla elszaladt a féltégláért, felírta a számokat az aszfaltra, aztán a fiú felé nyújtotta az íróeszközt. Az letámasztotta a campinget, szórakozottan elvette a téglát, az útra karcolta, hogy Sanyi, és elköszönt. Sosem láttuk azután arrafelé, pedig legyőzte aznap az időt. Több mint két másodperccel ment 1,30 alá. Mintha puskából lőtték volna ki. Álltunk némán egy ideig, aztán a Zuborék felé indultunk. Jégkockás indiáncseresznye mellett gondoltuk elmondani neki, amit magunk sem hittünk.

Miklós Gábor: Horror Vacui I.

TÓTH Attiláné

Egyén – csoport – társadalom

Megfontolások Rushkoff és Gladwell nyomán

Korunk modern társadalmának egyik legfontosabb jellemzője, hogy az egyének képesek kialakítani saját életüket, értékeiket, helyüket a társadalomban, mert erre más társadalmi meghatározottságok lehetőséget adnak. A klasszikus csoporttagozódás felbomlott, sem a családi, sem más társadalmi kötelek nem elég erősek ahhoz, hogy áthághatatlan korlátok közé szorítsák az egyént. Ez a tendencia azt jelenti, hogy bár most is működnek a csoportkötelek, nem végérvényesen kötik meg az egyént, ám hatásuk így is jelentős lehet. A születési helyet és csoportot az egyén akkor tudja meghaladni, ha tisztában van helyzetével, lehetőségeivel, és tudja, mi a célja.

Lehetőségünk van tehát új csoportot, új köteleket keresni és találni. Ebben az anyagi, jogi alapokon túl a társadalom olyan szabályozókat is biztosít, amelyek ezeknél néha sokkal erősebbnek mutatkoznak, mint a szokások, sztereotípiák, hagyományok, amelyek évszázados tapasztalatokat, gyakorlatot tudnak maguk mögött. Ezeket áttörni roppant nehéz, elszántság és akaraterő kell hozzá.

Egyre többen tanulnak rendszeresen, szervezett formában a klasszikus iskoláztatási időn túl, mert változtatni akarnak munkájukon, szélesíteni akarják lehetőségeiket. Egyre lazább lesz a helyhez kötöttség is. A munkahely megválasztására nagyobb területek állnak rendelkezésre, szinte az egész világ nyitva áll a munkavállaló előtt, csak el kell fogadnia, hogy eredeti kapcsolatait esetleges-

sé válhatnak, talán meg is szűnnek. A házasságot sem tartja mindenki megkerülhetetlennek. Az együttélés különböző formái alakulnak ki, amelyekben a felek különböző erősségű egymáshoz kötöttséget vállalnak. Mások ezt tartósan nem vállalják, sőt kialakult egy széles réteg, amely saját céljainak megvalósítása érdekében sokáig egyedül él. Sokasodnak viszont a rövidebb vagy hosszabb ideig tartó, egy vagy több tagot tartalmazó baráti közösségek. Ezzel világossá válik, hogy az egyének életét, társaságát, közösségét, véleményét befolyásolók a korosztályukból kerülnek ki. A meglazult kapcsolatok nem csak a távolságot igénylők életére hatnak, hanem minden generációra, vagyis a gyermekekre és az idősekre is, ők is leginkább a korosztályuk tagjait keresik, hozzájuk alkalmazkodnak.

Mindezekkel összefüggésben két következményt kell megemlítenünk. Elsőként azt, hogy ez a szemlélet nem marad meg a csoportok világában, hanem kiterjed a gazdasági életre is. A megváltozott kapcsolatrendszer új értékeket képvisel, ezzel új életforma jár együtt, ami az igényeket is megváltoztatja. A gazdaságnak ki kell elégítenie az új igényeket és ezt meg is teszi. A kereskedelem és a szolgáltatások alkalmazkodtak és alkalmazkodnak a most kikristályosodó életformákhoz.

A másik következmény, hogy a társadalmaknak meg kell tanulniuk az új embertípus irányítását, társadalommá szervezését. A jövőben, akár ötven évre előre is azt mond-

hatjuk, hogy a lakosság különböző eredetű, különböző gyökerekkel rendelkező egyenéből áll majd, olyanokból, akiknek származása nem köthető a jelenlegi tartózkodási helyükhöz. Más a kultúrájuk és vallásuk (ha ezek különbözősége még lehetséges), mások az erkölcsi értékeik, vagy legalább a fontosnak tartott viselkedési kódexük.

Douglas Rushkoff *Jelensokk* című könyvének alcíme mutat rá arra, hogy a fentieket mélyebb, a társadalmi kapcsolatok mögött zajló események, folyamatok támogatják. A kötet alcíme: *Amikor minden most történik*. A szerző így exponálja a problémát: „Társadalmunk a jelen pillanatra összpontosít. Minden valós időben, élőben történik, és folyton készenléti állapotban van. Nem egyszerűen felgyorsulásról van szó, még ha életstílusunk és technológiánk fel is gyorsította a tempót, ahogyan a dolgainkat végrehajtani próbáljuk. Inkább azt mondhatnánk, hogy mindaz, ami nem éppen most történik, egyre inkább veszít jelentőségéből, miközben mindaz, ami állítólag éppen most zajlik, elborít bennünket.”¹

A könyv tanulsága szerint a legfontosabb számunkra, amikor már egyedül vagyunk (klasszikus kötöttségek nélkül), hogy jelen legyünk az éppen most zajló folyamatokban, ott, ahol *most* történnek az események, hogy tudjunk arról, ami történik éppen *most bárhol* a világban. Nem elsősorban a *felgyorsult* világról van szó, bár az is okozhatna sokkot, erről írt annak idején Toffler a *Jövősokk* című könyvében.² A jelenlét vágya, sőt igénye persze csak ezen a technikai fejlettségen merülhet fel, de annál mégis több. Ez nem alkalmazkodás, hanem belső igény.

A különbség megértése érdekében álljon itt a könyvben található legrövidebb sztori: „A lány egy manhattani bárban mulatja az időt, az Upper East Side-on, de mintha észre sem venné a körülötte örvénylő zenét és a srácokat. Nem is törődik a forgataggal, telefonján a város más helyein levő barátaitól érkezett SMS-eket böngésszi. Tudni akarja, vajon ott van-e, ahol lennie kell, vagy eset-

leg adódik valami jobb esemény is, valahol máshol, éppen abban a pillanatban. A képernyő felvillanása felkelti az érdeklődését, másodpercekkel később pedig barátaival már az East Village felé hajtanak, taxival. Megérkezik egy szinte ugyanolyan buliba, és már nincs kétsége, „ez az a hely, ahol lennie kell”, mégsem adja át magát a hangulatnak, hanem a telefonján levő kamerával mást sem tesz a következő órában, csak képeket készít magáról és a barátairól – és azonnal fel is tölti a világhálóra, hogy mindenki láthassa őt az adott pillanatban”³

A fiatal lány történetéből figyeljünk fel arra, hogy a két hely közül egyikén sem érzi jól magát, mert elfoglalja a ’jelen lenni’ törekvése, ráadásul a jó helyen való jelenlét megszervezése, majd az, hogy azt a hírt, hogy ő a legjobb helyen van, mindenkivel tudassa. Hogy milyen alapon állapítja meg, jó helyen van-e, az bizonytalan, ugyanis egyiket sem „lakja be”, arra nem ér rá. Nem az a fontos tehát, hogy ő jól érezze magát, hanem az, hogy elismert helyen legyen, és ezt mindenki tudja, vagyis azok közé tartozzon, akiket a reklámok így neveznek „akik számítanak”. Tehát ott legyen ahol ők, az ismerőseiből, a korosztályából verbuválódott társaságban, éppen most, amikor a buli éppen van, történik. Erős a törekvése, hogy részese legyen az éppen zajló eseménynek, hogy elcsípje a tovatűnő pillanatot.

A könyvben számos hasonló történetet olvashatunk, mind a pillanat megfogásának igényéről szól. A fülünkre ragasztott telefonnal vásárolunk, utazunk, eszünk (sőt beszélgetünk is), mert mindent szeretnénk tudni mindenkiről, éppen most. Utazáskor előfordul, hogy a mellettem ülő telefonbeszélgetését kell hallgatnom, mindig megdöbben, hogy nincs szó semmi fontosról, csak arról, hogy a másik éppen most mit csinál, hol vásárol és mit vesz, vett, annak milyen a színe stb.

A ’most’ megélésére való törekvés rengeteg időt és szellemi munkát kíván. Másra nincs idő, nem jut energia. Nem érünk rá

gondolkozni az összefüggéseken, azon, amit a munkahelyünkön majd holnap tenni kell, arról, hogy hogyan segítsünk a gyerekek a matekban, vagy súlyosabb problémákat hogyan oldjunk meg. Már nemcsak az a baj, hogy teljes erőnkkel a mában élünk, hanem az is, hogy azt a lehető legfelszínebben, igénytelenül tesszük.

A fiatal lány a fenti történetben észre sem vette a körülötte kavargó eseményeket, amikor a másik helyre érkezett, ott sem a program érdekelte, vagy annak minősítése. Nem azért ment egy másik helyre, mert az elsón nem volt megelégedve a minőséggel. Nincs szükség véleményalkotásra, a megélés, a jelen levés ténye sokkal fontosabbá válik. Az események értékelése, a múltbeli történetekkel való összevetése, minősítése háttérbe szorul a jelenlévés fontossága miatt. Ebből következően igénytelenség árasztja el az élet minden területét. Ez a média számára nagy szerencse, mert a néző megelégszik egy őt, a menyasszonyi ruháját, a lakását stb. dicsérő műsorral, a mostani vetélkedők éppen mostani nyerteseinek bemutatásával, a valóságshow programokkal, a reklámok biztató hangulatával. Ezek senkitől sem kívánnak megerőltetést, a készítőtől és a nézőktől sem. (Sok ilyen műsort ismertet a könyv is.) Sajnos az igénytelenség kényelmes, ezért úgy viselkedik, mint a járvány, árad, terjed, gyarapszik, és általánosan jellemzővé válik. Az igénytelen társadalom nem sok jót várhat saját gazdasági életétől.

A *jelen* központba helyezése azért is kérdéses, mert jelen nincs. Amikor éppen megélni véljük, már el is múlt és az került előtérbe, amit az előbb még jövőnek tekintettünk. A tájékozódás miatt mi nevezünk ki a jelent (az „itt és most”-ot) létezőnek, pedig az csak a folyamat múlt pillanata. A jelenhez való ragaszkodás háttérbe szorítja a múlt és a jövő közötti kapcsolatot. Ha ragaszkodunk a jelen nagyszerűségéhez és megismételhetetlenségéhez (ami igaz, persze), és egyediségének megéléséhez, akkor a múltat nem tartjuk fontosnak. A jelen imádatnak

ez súlyos következménye. A jelent csak a múlttal együtt lehet megélni. Csak ebben az esetben derülne ki, hogy miért nem szereti a fiatal lány az első bulizó helyet (mert rossz emlékei vannak, mert hasonlít egy régen ismert lepukkant kocsmához stb.) vagy azért nem szereti, mert többre vágyik, valamire, amit majd ezután fog megvalósítani. A jelencentrikusság megakadályozza, hogy jövőcentrikusak legyünk, ami pedig nélkülözhetetlen az egész társadalom jövője szempontjából. Ahhoz, hogy a jövő megfelelően alakuljon, mindannyiunk jövőorientáltságára szükség van. El kell tehát szakadni a jelentől, azt átmenetként kell megélni. Mindenkinek észre kell vennie, hogy az „élj a jelennek” biztatás csalárd lehetőséggel kecsegtet.

Malcolm Gladwell *Fordulópont* című könyvében⁴ azzal foglalkozik, hogy bizonyos egyszerű folyamatok hogyan válnak nagy tömegeket vonzóvá, amelyben sokan érzik úgy, hogy ez az esemény az övék, s ők ebben részt akarnak venni. Az eredeti angol cím (*Tipping Point*) csak annyiban utal a fordulóra, hogy magában a létező eseményben történik valami változás, amelynek sodrása hirtelen megváltozik, és szinte kényszerít a csatlakozásra. Tagadhatatlan, hogy (elméletileg) magányosan élő (az egyéni életbe zárkozó) és jelenhez kötődő ember számára ilyen folyamatokra, sodrásokra szükség van, hogy részt tudjon venni a társadalom életében.

Gladwell könyve a menedzserek számára nélkülözhetetlen ismereteket tartalmaz. Az ő feladatuk, hogy eladják a terméket, a szolgáltatást, a rendezvényt, ehhez tudniuk kell, hogyan növelhetik az esélyeiket, hogyan válhatnak sikeressé, hogyan gyorsíthatják fel a csendes folyamatokat, hogyan mozgathatják meg az embereket, hogyan érhetik el az ő ajánlatuk, ötletük sikerét. A szerző e változásokat *járvánnyá válásnak* nevezi. Egy egyszerű eseményből hirtelen, rövid idő alatt születik a járvány. A könyv egyik esetét idézve: egy cipő átlagos ajánlatként szerepelt a piacon, a termelő már ki is akarta vonni a forgalomból, amikor hirtelen annyi megren-

delést kapott, ami miatt érdemes volt a termelést újból megindítani, sőt modernizálni. Mi történhetett? Az adott cipőtípus hordása járvánnyá vált. Milyen jó lenne egy-egy megmozdulásból (környezetvédelem, kulturális esemény stb.) járványt előidézni! A könyv ennek módját kutatja, és mert nem krimiről van szó, nyugodtan megmondhatjuk: nem találja meg az általános és biztos módszert, de a járvánnyá vált eseményeket elemezve ad néhány kapaszkodót.

Ahhoz, hogy valamely jelenség ne vesszen bele az érdektelenségbe, három tényező szükséges. Az első a *kis számok törvénye*. A szerző szerint minden társadalmi esemény népszerűsége, preferáltsága összefügg azzal, hogy részt vesznek-e benne ismert, elismert emberek, társadalmi szereplők, „arcok”. Egy jelentős ember maga is elérheti, hogy a szégyeneket támogató alapítványhoz több pénz érkezzon, mint a másikhoz. Egy jól kiválasztott népszerű színésznő, színész nagyobb jóvedelmet idézhet elő a kozmetikai cégnél. A feladat a megfelelő személyiség megtalálása, bár nem tudjuk, hogy mi tesz valakit azzá. Ezt nevezi a szerző a *kis számok törvényének*.

Az alkalmas személyek három területen mutathatják ki hatásukat. Mint *összekötők*, azzal hatnak pozitívan, hogy nagy társadalmi kapcsolatrendszerrel bírnak. Amerikai tapasztalatok szerint (de ehhez hasonló megállapítást itthon is tehetünk) a munkavállalók 66%-a a kapcsolati háló révén találja meg munkahelyét. A társadalom nagy rendszerében magára maradt egyén könnyebben elfogadja az ajánlást, ha az általa is ismert személytől származik.

A második szerep a *sokat tudó*, aki nem szakember, hanem valamilyen érzelmi szál vezette el a terület ismeretéhez. Például jól ismeri a gyógyszerek hatását, mert érdekli a szervezet működése és a befolyásolás lehetősége. Mindent tud az autóról, mert már gyermekkor óta „autóbolond” stb. Nem a termék eladását akarja segíteni, hanem a vásárlót akarja helyesen tájékoztatni. Ettől lesz

a véleménye fontos számunkra, ő a rábeszélő vagy lebeszélő ember. Hatására részt veszünk egy mozgalomban, segítünk egy alapítványt, támogatunk egy kezdeményezést stb.

Az *összekötő* és a *sokat tudó* mellett jelentős hatása lehet az *ügynöknek*, de csak akkor, ha őszintén, hitelesen képviseli a mi érdekeinket is. Ők „hárman” kiközökenthetik az embereket a jelen imádatból, a görcsös jelenhez kötődésből, ha megfelelő ajánlatokat tesznek, ha ezek az ajánlatok követőkre lelnek, akikhez csatlakozni lehet. A folyamat felgyorsulása egy adott pillanatban következik be és azután járvánnyá válik – ahogy a szerző minősíti. A járványok pedig társadalmi és gazdasági tevékenységek esetében is úgy működnek, mint az egészségügyben: kitérnek, rohannak, terjednek, növekednek, majd elülnek – rövidebb vagy sok esetben igen rövid idő alatt – és felejtés vár rájuk, mert helyüket új járványok foglalják el. Ez a magányos ember befolyásolásának legjobb, legeredményesebb módszere.

Malcolm Gladwell és Douglas Rushkoff könyvei a modern társadalomban egyedül „bolyongó” emberre gyakorolt hatásokról, a hatások közötti választásokról szólnak. Elősegítik annak megértését, hogy mi történik körülöttünk, hogy saját életünknek aktív szereplői lehessünk.

Jegyzetek

- 1 Douglas Rushkoff: *Jelensokk*. Amikor minden most történik. HVG Kiadó, Budapest, 2014. 12. o.
- 2 Alvin Toffler: *Future Shock*. Bantam Books, New York, 1971.
- 3 Douglas Rushkoff: *Jelensokk*, i. m. 11–12. o.
- 4 Malcolm Gladwell: *Fordulópont*. Ahol a kis különbségekből nagy változás lesz. HVG Kiadó, Budapest, 2007.

PAPP Dénes

Kultusztörténet és gyöngyhalászat

A Móricz-életmű prügyl vonatkozásai

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület könyvsorozatának nyolcadik kötete nem mindennapi expedícióra invitál. Az ország észak-keleti régiójába repít, egész pontosan a Zemplén-hegység déli lejtői, Tokaj-Hegyalja és a Tisza holtágakkal ékített folyója között megbúvó településre, amelynek neve Prügyl. Móricz Zsigmond gyermekora néhány évtöltötte itt a 19. század végén, ma emlékház őrzi és hirdeti az író életútjának ezt az állomását, és mindazt, amit e falu az írónak és az író e falunak jelentett, jelent és jelenthet. A könyv címe kagylót és gyöngyöt ígér, lássuk, mit tudunk mindebből felszínre hozni, ha alámerülünk kissé a szövegekben.

A könyv megálmodója és szerkesztője, valamint egyik szerzője Szilágyi Péter, aki 1996 és 2013 között tanított Prügylön, és a Móricz Zsigmond Emlékházat is vezette, és aki több mint 15 évnvi kutató- és múzeumpedagógiai munka eredményeként tekint e változatos összetételű cirka háromszáz oldalra. Bevezetőjében négy nagyobb egységet jelöl ki az itt összegyűjtött írások rendszerező elvével kapcsolatosan, amely a könyv tulajdonképpeni szerkezetének váza is egyben. Elsőként említi az irodalomtörténeti tanulmányokat, illetve azokat az előadásokat és visszaemlékezéseket, amelyek így együttesen alkotják a mintegy a könyv felét képező tartalmi egységet. Olyan emberek elképzelésével, gondolataival ismerkedhetünk meg itt Móricz Zsigmond prügyl éveivel kapcsos-

latosan, mint például öccse, Móricz Miklós, aki történetesen e faluban született. Miklós bátyjáról, Zsigmondról írt könyvei igencsak fontos dokumentumai az irodalomtörténetnek. A *Móricz Zsigmond indulása* című írásából beválogatott részletek körültekintő, mértéktartó, néhol egészen óvatos hangon szólnak az akkor még gyermek Zsigmond faluba érkezéséről, a családi körülményekről, valamint tudható élményeiről, vélhető érzéseiről, egy olyan életrajzi vidékről, egyben írói forrásvidékről, amelynek fókusza a Taktaköz tájegysége és benne egy falu, Prügyl (amelyet abban az időben úgy írtak, Pthrügyl, és úgy ejtettek, hogy Tügyl). Míg Zsigmond 1939-ben napvilágot látott *Életem regénye* c. önéletrajzi ihletettségű írása a „feledhetetlen szenvedések” földjeként említi e helyet, Miklós már igencsak temperálja ezt a képet.

A tanulmányok között találjuk Tassonyi András két írását, aki huszonnégy évig volt a prügyl Móricz Zsigmond Általános Iskola tanára. Mindemellett a Kazinczy Társaság alapító tagja, a prügyl Móricz-kultusz megteremtője. Az ötvenes években készített interjúi olyan helyi emberekkel készültek, akik még tanúi voltak a Móricz család prügyl életének. Ezek a jelentős helytörténeti kutatások máig nagyrészt kéziratban vannak. Tassonyit tudós kíváncsisága az *Életem regénye* prügyl vonatkozású életrajzi és helytörténeti adatainak kizáró, lelkes korrektorává tette. Ugyanis fölöttébb bosszantotta az a tapasztalat, hogy aki pusztán e könyv alapján

ismeri a falut, abban a leírtak gyűlöletet és megvetést hivatottak gerjeszteni. Elmondása szerint Móricz Zsigmond gyermekei, valamint írók és újságírók szó szerint vettek át hamis ítéleteket és terjesztettek valótlanokat Prügyről, a prügyeikről. Ezzel pedig az elsők között hívta föl a figyelmet Móricz kapcsán az életrajzi fikció, a biográfia és a szépirodalmi alkotás kapcsolatára, annak minden szépségével és veszélyével együtt.

Tovább árnyalja ezt a kérdéskört a könyv szerkesztőjének, Szilágyi Péternek öt különböző aspektusú tanulmánya. Van, amelyeknek témája az ún. *Fehér könyv*, amelyben Móricz diákkori jegyzetgyűjteménye az íróvá válás dokumentumaként tűnik föl; van, amelyik Móricz prügyi vonatkozású műveinek lehetséges forrásvidékéről szól, kiemelve a hasonló tárgyú írások fő problémáját, mégpedig azt, hogy bizonyos esetekben bármennyire is kézenfekvőnek tűnhet, mégsem tehetünk egyenlőségelet szépirodalmi műalkotás és önéletrajz közé. Különösen fontosnak gondolom azt a kötetbe beillesztett rövid előadást, amelynek címe *A Móricz-kultusz egy fejezete: Irodalmi muzeológia és múzeumpedagógia Prügyn*. Ugyanis itt találhatunk példát arra, hogy egy emlékhely ápolásának milyen fontos közösfőformáló, identitás erősítő hatása lehet. Továbbá kiderül az is, hogy az emlékház nem pókháló panoptikum, hanem egyre inkább élettel teli közösségi tér és szellemi gócpont kíván lenni, amely különböző, jellegének megfelelő programokkal, kiállításokkal és tárlatokkal szeretné szolgálni a hozzá leginkább illő szerepet. Mégpedig azt, hogy a múltat egy aktív jelenhez kösse, ily módon egy lehetséges jövőt adjon az emberek kezébe.

Találunk tanulmányt Móricz Zsigmond prózájának újraolvasási lehetőségeiről Baranyai Norbert tollából, aki a Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének tanársegéde. Olvashatunk még két emlékbeszédet, amelyek a Móricz Zsigmond Emlékháznál hangoztak el, 2004-ben és 2010-ben. János István szavai ezek, aki

a Nyíregyházi Főiskola (ma Nyíregyházi Egyetem) Irodalom Tanszékének vezetője volt, továbbá a nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület alapító elnöke. Ebben a tartalmi egységben kapott helyet Kiss Pál prügyi református lelkész visszaemlékezése is, mely a Móricz-famíliával való családi kapcsolatait tárja elénk helyi vonatkozásban.

Mindezek után érkezünk el a könyv második feléhez, ahol elsőként Móricz Zsigmond prügyi vonatkozású írásaiból szemezgethetünk, olyan elbeszélésekből, mint a *Karácsony estéje*, *Hét krajcár*, *Judith és Eszter*, *Rojtos Bandi*, vagy éppen a kis *Fillentő* megható, keserű története. Találunk még vigjátékot (*Sári bíró*), regényrészletet (*Légy jó mindhalálig*, *Életem regénye*, *Rokonok*), tanulmányt is (*Damaszkuszi élmény*, *Özönvíz után*). Az ezt követő részben Móricz Zsigmond prügyeikkel, prügyeikről folytatott levelezésébe pillanthatunk bele. A függelékben pedig fölfedezhetünk egy összefoglaló táblázatot a prügyi Móricz-kultusz több mint fél évszázados eseménytörténetéről, valamint egy Móricz Miklós által összeállított családfa prügyi vonatkozású ágát és további családi dokumentumokat. Mindemellett a szöveges részekhez fotógalleria is társul. Angol nyelvű tartalmi összefoglaló, névmutató és a kötet szerzőit bemutató oldal sem hiányzik a könyvből. Sőt, az olvasó feljegyzései számára is van hely.

A fülszöveg nem túloz, amikor arról számol be, hogy valóság és fikció, tény- és szépirodalom, folklór és magaskultúra keverednek e könyv lapjain. Nagyon remélem, hogy ez a kötet eléri Szilágyi Péter bevezetőjében kitűzött célját, miszerint az irodalmi kultusz, az irodalom kultusza nemcsak leképezni, hanem alakítani is hivatott a társadalmi és kulturális folyamatokat, mivel orientálhatja a helyi közösségek múlthoz kapcsolódó etikai viszonyát, jövőről való gondolkodását. A könyv tehát egyszerre tiszteletadás, olykor leleplezés, de minden esetben szolid felszólítás. Mert igaz, hogy Krúdy Gyula nagyra ér-

*Mint kagyló sebéből gyöngyszem:
Móricz Zsigmond nyomában Prügjön*

Modus
Hodiernus 8

tékelte a prügji torma ízét *Napraforgó* című regényében, ám ebből aligha születhet valódi helyi kultusz.

E kötet hivatkozásrendszere tudományos igénnyel készült, ezért kutatások forrásgyűjteményeként is nagyszerűen használható. Ugyanakkor változatos formavilágú, arányosan szerkesztett tartalma nem titkolja a népszerűsítő célzatot sem. Fölfoghatjuk irodalom- és helytörténeti nyomozás jegyzőkönyvének, olvasása fölkeltheti érdeklődésünket közvetlen környezetünk értékei iránt, esetleg olyan igényt is támaszthat bennünk,

hogy az élet dolgaival legyünk körültekintőek, próbáljuk azokat több oldalról szemlélni. És az sem kizárt, hogy egyszer csak kedvünk támad ellátogatni a prügji Móricz Zsigmond Emlékházba. Tiszta szívvel ajánlom ezt a könyvet minden gyöngyhalásznak.

(Mint kagyló sebéből gyöngyszem: Móricz Zsigmond nyomában Prügjön. Szerkesztette: Szilágyi Péter. Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza, 2016. 324 o. ISBN 978-963-87917-9-5. Modus Hodiernus 8.)

MÁRIÁS József

Nemzet a csillagokban

Bertha Zoltán könyvének margójára

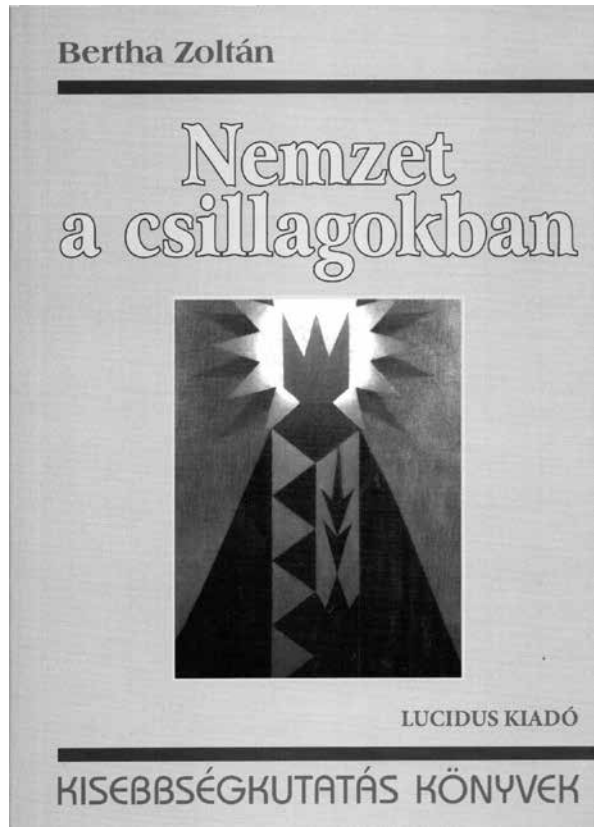
A nemzetéért aggódó, nemzetét féltőn óvó költő szavait méltán írjuk jellegként Bertha Zoltán újabb kötete elé. Méltán és joggal, hisz tartalmában odaillik a nemzeti sorskérdéseket taglaló kötetei sorába, folytatja azt a küzdelmet, amely a nemzeti tudatot és érzést kívánja mindennapos cselekedeteink mozgatórugójává tenni, küzdeni s olvasóit is cselekvésre buzdítani az azt romboló tendenciák ellen, sosem lankadva, töretlen hittel és akarattal.

A kötetbe foglalt írások tematikai/tartalmi anyaga mind az Ady Endre által élénk vetített úton halad: a nemzetet az egyetemességgel összekötő hídon. A két tartópillér a kötetnyitó és a kötetzáró esszé, amelyekben Bertha Zoltán a tőle megszokott elmélyültséggel él a negyedik műnem – az esszé – kínálta lehetőséggel, érvek és értékek sokasága felsorakoztatásával bontva ki, öntve formába gondolatait.

A *Szemponatok a magyar nemzeti irodalmi paradigmához* soraiban a nemzetfogalom literatúrai letükröződésébe nyújt betekintést. Költők, írók érvei, eszmei töltet hordozó idézetek sokaságának felsorakoztatásával igazolja, bizonyítja, hogy miként viszonyultak, mily hangsúllyal közelítettek e témához, sosem öncélúan, sosem a bezárkózás, hanem önnön értékeink felmutatásával az egyetemesség felé. Azon az úton, amely választott jeligenk kibontásával, irodalmi alkotások sokasága által szolgálja az elérendő célt. A kötet szerzője több ízben is hivatkozik Babits

Mihály gondolataira, aki ma is érvényes definícióval adott szellemi programot: „valamely irodalom éppen annál inkább lehet világirodalmi érték, mennél *nemzetibb*: mennél több új színt, új hangot visz belé a világirodalomba (...) irodalmunk úgyszólván kezdetétől fogva a nagy európai kultúrának egyik kifejezésformája, s már mint ilyen is helyet foglal az úgynevezett világirodalomban”. Ez a nyitottság, ez a törekvés – egyszerre lenni nemzeti és egyszerre egyetemes – szervesen vonul végig irodalmunk legjava terméseiben, érték- és mértéksugárzó alkotásaiban.

E folyamat el- és megkerülhetlenné teszi, hogy tudatosítsuk magunkban, hogy irodalmunk – Berzsenyi, Csokonai, Katona, Vörösmarty, Jókai, Petőfi, Arany, továbbá Veres Péter, Kodolányi János, Németh László, Szabó Dezső, Tamási Áron, Reményik Sándor, Dsida Jenő, valamint Páskándi Géza, Hervay Gizella, Kányádi Sándor, Sütő András gondolataira hivatkozva – hogyan viszonyul a nemzetfogalom sokat vitatott kérdéséhez. Bertha Zoltán rájuk alapozva fogalmazza meg, szűri le a maga definícióját, amely „nem származás- és eredetközösségi, nem etnocentrikus, nem vagy nem pusztán állampolitikai, földrajzi-területi, táji-természeti, gazdasági, társadalmi, de még a hagyományközösségi nyelvi-kulturális adottságokon, övezeteken, körülményeken is túlhaladó, azokat transzponáló, szinte vallási (mert önkéntesen és szabad akarattól sorsvállaló) attribútumokkal fel-

ruházott, vagyis szakralizáló morális nemzeteszme és konfirmált nemzeti aspiráció, amely elvileg a legmagasabb rendűnek értelmezhető, mert tisztán lelki-szellemi erzetű, spiritualizált vérvonalként vonul végig irodalmi gondolkodásunk évszázadain.” Mennyivel másabb – tartalmasabb, dúsabb esszenciájú – vonal ez a társadalomtudományok kínálta kánonnál! Benne ott zsong a sorsélmény, a megmaradásért folytatott létküzdelem – a kisebbségé a többségi nemzet, a nemzeté az európai kontinens keretében, abban a hármas egységben, amelyet Hervay Gizella szavai példáznak előttünk: „én ember vagyok, magyar és európai”. Az összetartó, a sajátosban és az egyetemesben is érvényre jutó alakító/formáló erők sorában ott van a kereszténység erkölcsi/eszmei kisugárzása, a két szegletkövet magába ötvöző jellegzetes-

sége, amint azt Szerb Antal olyan tömören megfogalmazta: „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett”. Ha erről lemondunk, önazonosságunk fontos összetevőit tagadjuk meg. A sajátosság és az egyetemesség közti relációban a folklór népi/nemzeti önazonosságformáló és hordozó, valamint a népi/nemzeti kultúrákat összekötő erőként van jelen. A motívumok nemzetközi áramlása, a bartóki modell érvényre jutása egyként hidat jelent, talál és épít a szomszéd népek között, sőt európai kisugárzásban is. A nemzeti jegyeket mellőző kultúra sehova sem vezet, védtelenné tesz bennünket, erőtlenné saját kultúránk őrzésében, ápolásában! A lemondáshoz épp arról, ami leginkább a mienk, ami legfőbb, legjellegzetesebb ismertető jegyünk. A jövőt vizionáló költői sugallat elénk vetíti a koc-

kázat óriási súlyát: a kisebbségek és népek felett is ott lebeg a szétszórátás, avagy bizonyos világerők kohójában történő nyomtalan megsemmisülés, a feloldódás, a beolvadás veszélye. A templomépítést nem csupán költői sugallat sürgeti. Amint a nemzet, a haza, a közös Európa-ház is csak összefogással, a független nemzetek önkéntes társulásával, a sajátos és az egyetemes dimenzióinak megőrzésével, összehangolásával, közös akarattal építhető fel.

A kötet, a jelképes híd másik támpillére – *Nemzet a csillagokban* – a tárgyi és szellemi erőink erőteljes mozgósítása révén épülhet fel. S ez nem csupán szorgalom, akarat kérdése, hanem folytonos küzdelem, külső és belső erőkkel egyaránt. Lennie, léteznie kell egy olyan nemzetstratégiának, amelynek horizontján ott sejlik a csillagokba magasodó nemzet, avagy a magasban egységesülő közösségi akarat: az együvé tartozók közös hazája, otthona: haza, a magasban illyési álma, amelyben „az ég, az ember és a föld” Dobos László által tételezett harmóniáját nem veszélyezteti semmi sem. Mi kerülhet veszélybe? A megmaradás, a múlt/jelen/jövő koordinátáira kivetülő, a megmaradást vagy megsemmisülést vizionáló léthelyzet. Beszédes példája ennek a marosszentimrei kálvinista templomnak a dél-erdélyi magyarság elsorvadását vizionáló, a lét és nemlét szimbólumává magasló költői példázata – Áprily Lajosnak, Jékely Zoltánnak, Kányádi Sándornak és Ferenczes Istvánnak a pusztulás folyamatát nyomon követő „transsylvania” versében –, az a tragikus, önszejtő folyamat, amely a valamikori históriás múlttól, az apadó gyülekezeten át az ajtóra kerülő mázsás lakatig, a bibliás sirámot idéző jajkiáltásig: „Hát kit szeretsz itt, s kit büntetsz, Uram?” Mire volna szükség ahhoz, hogy e vészes folyamatot megállítsuk? Az elapadás, az elvándorlás, a kihalás révén nem csupán egy falu, egy közösség templomának falai közt némul el az ima, a zsoltár, hanem – Dél-Erdély mellett – a Mezőség, Máramaros, a Bánát magyarságának elsorvadásához vezet,

közvetve pedig a magyar nemzet sorsát is befolyásolja. A vészes folyamat eredőit kutatva, messzibb, általánosabb jelenségekre is gondolnunk kell. A nemzeti sorskérdések felett virrasztó szerző az eredők, az okok sorozatára utal: „többszörös trianoni szétszaggatottság, kolonializáló önkényuralmi elnyomatás, forradalmi leveretés, külső és belső száműzetés, emigráció, szétszóródás, hontalanná idegenítés, vészes roncsársadalmi megkisebbségi és diaszpóra létbe taszítottság: ez szegélyezi és töredezi a magyarság kálváriás útját csak a legutóbbi időkben is.” És mégis vállalni kell a küzdelmet, vállalni a cselekvés parancsát! Bertha Zoltán a „tárgyi és szellemi értékek” mozgósításában, az erő és akarat összehangolásában, önmagunk megőrzésében, a lelki újjászületésben – „önmagunk revíziója”-ban –, a lelki közösség megteremtésében, spirituális nemzeti integritás megszületésében, a létgondok közös vállalásában, a szülőföldhöz való kötődés erősítésében, életigenlő optimizmusban jelöli meg azt az irányt, amelyen haladnunk kell, haladnunk érdemes, amely létgondjaink megoldásához, a megmaradáshoz vezet, amint azt Sütő András korparancs-érvényűen megfogalmazta: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. Itt maradni akkor is, ha sorsunk rosszra fordulásakor magunk is oly keserűen fakadunk ki, akár Páll Lajos: „valójában elaludt az Isten”. Itt maradni Erdélyben, itt maradni a Kárpát-medencében! E küzdelemben, évtizedek múltán is sötét felhőként magaslik fölöttünk a Makkai Sándor erdélyi püspök által felvetett „possumus – non possumus”, a lehet – nem lehet alternatívája: vállaljuk-e vagy feladjuk a küzdelmet? Az egyén, a személyes indíttatás vagy/vagy válaszüjtja – érvelése, mentegetőzése – emberileg érthető, elfogadható, azonban a közösség – a nemzet, a kisebbségbe sodort nemzet rész –, a társadalom viszonylatában semmiképp! Ott, abban a Kós Károly megfogalmazta cselekvés, munka lehet az egyetlen járható út, az „ahogy lehet”, a „muszáj” parancsa, a templomépítés: a szellemiekben és a konkrét

társadalomépítés területén egyaránt. Költők, írók vallomásainak citálásával hirdeti a megmaradás programját, a hitet, hogy a nemzet magára talál, nemcsak az Apáczai–drámában vizionált csillagokban, „ha máshol nem is – ott mindenképp”.

Bertha Zoltán a két tartópillér közti szellemi építkezéshez biztos kézzel, kiváló tájékozódási képességgel, meggyőző érveléssel keresi és találja meg „a munkásokat”. Mindenekelőtt Ady Endrében, akinek „kivételes hatása alól teljességgel szinte senki, korábban sem vonhatta ki magát”, amiként „az új utakat kereső romániai magyar írók, költők szinte egytől egyik ősziknek tekintik Adyt”. A verseit Ady-Bibliaként olvasó/forogató/ídező költők, akik, Gellért Sándor példájára maguk is felülnek „Táltos-paripájá”-ra, a magyarság sorskérdéseinek példaadó és követésre méltó megszólaltatóját látják benne. A lírai példákban levonható következtetés az élő örökség üzenetét hordozza az utókor számára. Hozzá hasonlóan, előttünk is ott lebeg a kérdés: mit ér az ember, ha magyar? A nemzetéért aggódó szellemi egyéniség sosem térhet ki e kérdés megválaszolása elől! Nem tért ki Áprily Lajos sem, kinek életműve „nemzeti literatúránk számos alapvető jellegminőségét” hordozta „a Golgota-fellegek tövében is”. Az „építők” lustrájából nem hiányozhat Tamási Áron sem, aki „szerves összefüggéseket keres test és lélek, egyén és közösség, nemzet és emberiség, társadalom, természet, Isten, éthosz és esztétikum között”, aki szerint „az egészséges és termékeny világnézetnek három örök tényezője van az emberi lélek számára: az Isten, a természet és a társadalom”. Ebből az illusztris sorból nem hiányozhat Németh László – „a magyar irodalom egyik legcsodálatosabb tüneménye” – sem, kinek társadalomformáló eszméi nemzedékek sorának adtak s adnak ma is életvezető, gondolkodásra és cselekvésre buzdító programot: „a kultúra úttörőinek a nemzet szívének kell tartaniuk”. Életműve a magyar nemzeti sorskérdésekhez való felelős viszonyulást példázta: „a minő-

ség forradalmáról, a minőségtársadalom, az organikus és hivatásrendi új nemesség, a harmadikutas nemzetstratégia mibenlétéről, a kertgazdaság és Kert-Magyarország esélyeiről, az önálló magyar szellem »példanépi« és összemberi missziójáról, a közép-európai »tejtestvériség« szükségképpeniségéről, az értelmiségi jellegűvé humanizálódó, osztály nélküli társadalomról” vallott nézeteivel kívánta elősegíteni, befolyásolni a magyar társadalom fejlődését. Illyés Gyula sürgető gondjának tekintette, hogy „hangot adjak azoknak a kétségbeesett jajoknak, amelyeket a magyarság iszonyatos romlása érzetén évtizedek óta hordozok magamban”, hogy megelőzze és meggátolja a társadalomban tapasztalt „lét- és identitásvesztés” nemzetrontó ártalmát. De nemcsak a belső, a tudatunkban dúló harcnak adott hangot, hanem a bennünket – a nemzetet és a kisebbségi sorsra kárhoztatott nemzeti kisebbségeket – sújtó negatív sorscsapásokat is szóvá tette: „a szellem nevében tiltakozni a mindenemű erőszak ellen, s vitathatatlan és fokozott hitelességgel szólni az egyetemes emberiség és emberség érdekében”. Az „ötágú síp” metaforájával az elszakított nemzettestek szellemi életére kívánta felhívni a figyelmet, a „hajszályökerek” szóképe pedig az egészséges nemzetszemlélet forrásaira, eredőire, jelentőségére emlékeztette kortársait. A „haza, a magasban” gondolköre a magyar nemzet határokon fölülíró egységét kívánta a közgondolkodás paradigmájává emelni. Weöres Sándor költészete „az érzékiség és szellemiség, immanencia és transzcendencia, relativum és abszolutum kettőssége”-nek az egybefűzésével, -ötvözésével keresi a választ a lét kérdéseire, az öröklét titkaira.

És a sor folytatódik. Bertha Zoltánnak azokkal a kor- és pályatársaival, akik már nincsenek az élők sorában, egy újabb nemzedékkel, amelynek tagjai ugyancsak a nemzetépítés napszámosaiként álltak a megmaradásunkért küzdők közé. A két rokonlelkű poeta – Nagy László és Szilágyi Domokos – embematikus költeményének (*Menyegző*, illetve

Tengerparti lakodalom) elemzésével mutat rá a közös jegyekre, „belső hasonlatosságai”-ra: a „szemléletes-érzékletes képek zuhatagában koncentrálnak a létösszegzés, emberi és kozmikus sorshelyzetek archaikus-időtlen távlatú mitologizációjá”-ra. A „csapatba” sorolja Lászlóffy Csabát is, aki „megszólító erővel ragadja el olvasóit a közösségi sorsirodalmisság és a szubjektivista élményíráiság, a tárgyias megjelenítés és az elvonatkoztató stilizálás, a vallomásos személyesség és a filozofikus önértelmezés megannyi értéktartományának irányába.” Az erdélyiek közül „segítségül hívja” Sigmond Istvánt is, aki a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek erdélyi irodalmi életében egyike volt azoknak, akik „a magyar prózaművészet folyamatos európai korszerűsítésével (...) tovább gazdagította a jellegzetes kelet- vagy közép-európai abszurd-groteszk irodalmat”. Kis kitérővel a felvidéki Dobos László – „az égtartó ember” – személyiségének megidézésével példázza a kisebbség sorsba jutott magyarság létküzdelmének irodalmi kivételését, aki életművével „teremtő és megtartó példát adott népünk, nemzetünk számbavételének, egybetartásának, öngazdagításának erőfeszítéseiből – és csodájából (...) az egyetemes magyarság állandó és eleven sorgondjait elemezve vált útmutató klasszikussá, életigenlő európai nagysággá”

Az elődök sorában különös hely illeti meg Bertha Zoltán példaképeit, irodalomtörténeti ideáljait, kiknek méltó folytatója, a tőlük nyert indíttatás kiváló minőségű kiegészítőjévé vált. Czine Mihály, kinek „szellem- és irodalomtörténeti credo-jának a középpontjában mindvégig azok örökségének a megtartása és tudatosítása állt, akik magyarság és minőség egysége szerint vállalták a küldetést e nép és nemzet megmentésére és felemelésére: a közösségi megmaradás ügyének szolgálatára”. Ma is időszerűek és irányadóak a *Kereszténység és magyarság* című írásából idézett gondolatok: „magyarság, vallás, kultúra – nemzet és szellem: összeforrottságában kölcsönösen feltételezi egy-

mást. Mindig megújuló lélek nélkül nincsen magyarság, de valódi, éltető szellemi – spirituális és intellektuális – értékrend és eleven hagyomány sem létező nemzeti közösség nélkül”. Ha a Czine Mihály személyiségét megidéző sorokból a nagy elődöt megillető tisztelet hangja szól, a Görömbei Andrásról szóló írásban a szeretet többletérzését érezzük, akit szellemekben, nagyságban, erkölcsi tartásban egyaránt a nagyság jelzővel illet. „Egyszemélyes intézmény”, iskolateremtő alkat és személyiség, „ő képviseli különleges erővel és viszi, műveli, gazdagítja tovább azt az elidegeníthetetlen nemzeti és egyetemes hagyományt, amely hazánkban évszázadok óta van kitéve fenyegető erők támadásának”. Az EU-ba történő belépésünk előtt adott hangot meggyőződésének: „az európai történelemnek nemzeti közösségként leszünk alakítói vagy áldozatai. Nemzeti felelősségünket nemzeti szétszórtságunk is sokszorozza, hiszen az elszakított és nemzeti létben veszélyeztetett kisebbségi magyarság és a nyugatra szóródott magyarság számára is csak erős karakterű, kemény tartással rendelkező, életakarattal áthatott nemzet adhat közösségi létbizalmat”. Hitte és vallotta: „csak a remekművek válhatnak tartósan az önismeret forrásává (...) irodalmunk egyik fő vonulata a nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető megnyilatkozása, a nemzeti lét rejtett, de létező tartományainak föltárása, fényre hozása”. Ezzel szemben a sorsirodalommal az ezredvégen szembeszegülő, a „szövegszerűség” egyedulalmát hirdető irodalmi kánon „megfosztotta az irodalmat az emberi létértelmezés teljességének lehetőségétől, amiből pedig semmilyen emberi gond ki nem zárható”.

Bertha Zoltán a debreceni irodalomtörténeti iskola nevelteként folytatja tovább kedves tanára, mentora örökségét: a nemzeti sorsirodalom anyaországi és az elszakított táj hazákban született alkotások ismertetését, értő, konok szorgalommal történő számbavételét. E kötetben a kárpátaljai Nagy Zoltán Mihály regénytrilógiájára hívja fel a figyel-

met. *A sátán fattyja*, a *Tölgyek alkonya*, *A teremtés legnehezebb napja* című regényekből összeálló trilógia „a kettős – mert egyszerre általános emberi-társadalmi és sajátosan nemzeti-kisebbségi – elnyomatás artisztikusan és plasztikusan kidolgozott, veretes irodalmi példázata, kiemelkedő nemzeti önismereti értéktanúsítással”.

A számbavétel részei a pályatársakat méltató alkalmi köszöntések is, azoké – Márkus Béláé, Alföldy Jenőé, Vasy Gézáé –, akik „az életérdekű élő irodalom patrónusai”. Bertha Zoltánnak nemcsak pályatársai, hanem elkötelezettségükben is „a templom-építők”, „a hídépítők” sorát gyarapítják, ott találjuk/tudjuk őket az irodalom „közszolgálati, örökérvényű értékeket tudatosító, népszerűsítő, érték- és nemzetközpontú irodalmat szolgáló/hirdető „vándorprédikátorok” között. Ugyane törekvés- és gondolatkörbe sorolható a Kődöbocz Gábor munkásságát és Elek Tibor új könyvét méltató írás. Közös bennük az elkötelezett odafigyelés a határon túli magyar szellemi termékekre, azokra az értékekre, amelyeknek az össznemzeti kultúrába való beépítésén munkálkodnak.

Bertha Zoltán jelen kötetével azon alkotásai sorát gyarapítja, amelyekkel élénk vetíti azt a szellemi horizontot, amelynek egén ott olvashatjuk a hatvanadik születésnapja tiszteletére kiadott vaskos kötet címében rögzített szavakat: nemzet – sors – identitás. E címszavak munkásságának élesen világító csillagai. Könyveit olvasva, indítékait keresve, szándékait fürkészve jutnak eszünkbe Németh Lászlónak a *Tanu* beköszöntő írásában olvasható sorok: „Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Bertha Zoltán hite is ebből a forrásból nyeri éltető nedveit, hitből és szeretetből fakadó könyveit. E mostani kötet és mind a többi írójának jellemzését olvashatjuk a köszöntésére kiadott *In honorem...* kötetből: „Bertha Zoltán a debreceni iskola legnemesebb hagyományait és legtávlatosabb vízióit kiteljesítő írástudói

minőségében a kortárs magyar irodalom egyik emblematikus személyisége. A patalki örökséget a civis szellemiségével ötvözve azért lehet szakmája etalonja, mert a kivételes felkészültségen és tudós erudíción túl a léleklángra figyelő elhivatottság- és elhivatottság-tudatból is táplálkozni tud. Ekként lehet ő az irodalomtudománynak szakszerűen lélekteljes és lélekteljesen szakszerű művelője.” (Kődöbocz Gábor)

(Bertha Zoltán: *Nemzet a csillagokban. Lucidus Kiadó, Budapest, 2016. 228 o. ISBN 978-963-9465-93-0*)

RÉMI Tünde

A néptánckutató Maác László emlékezete

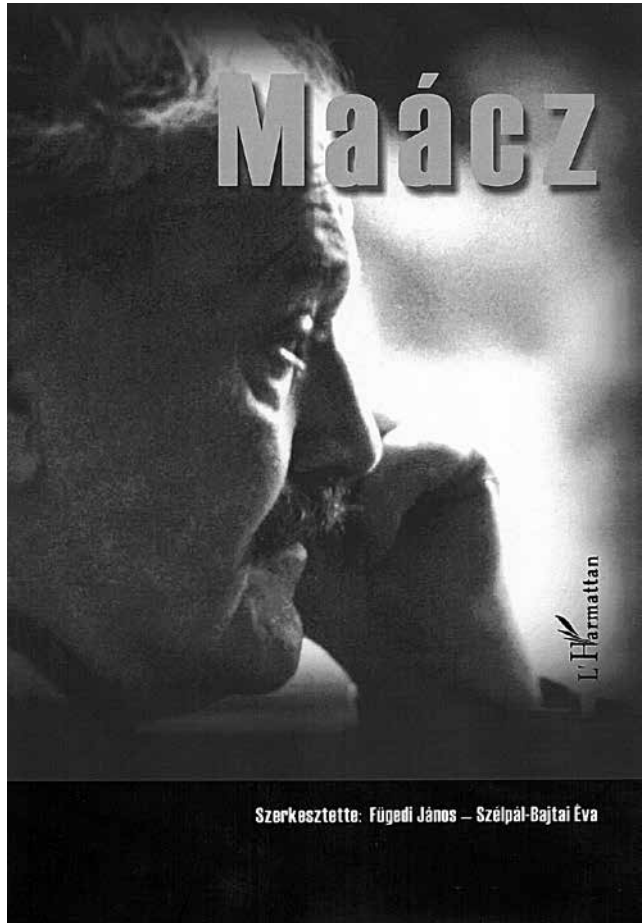

Maác Lászlót, a néprajzkutatót, kritikust, tánc történést a *Táncművészet* című lap újraindítóját és főszerkesztőjét a rendkívüli tudás, a humánus, a tánc iránti elkötelezettség, a tenni akarás egyaránt jellemezte. 1929-ben, a nagy gazdasági válság idején született Endrődön, ahol szülei a helyi római katolikus polgári iskolában tanítottak. Édesapja gimnáziumi tanár volt, bölcsészdoktor; édesanyja Trianon után kénytelen volt elhagyni Kassát, mert nem tudott szlovákul tanítani. A szülői ház, a családi körülmények Maác László életére, sorsának alakulására is nagy hatással voltak. Innen hozta magával a könyvek, az olvasás, a zene szeretetét, de azt is, hogy bármilyen nehezek legyenek is a körülmények, az ember nem futhat el, meg kell találnia a megoldást. Cserkészként került közel a népdalokhoz, amelyek elbűvölték, s megnyitották az utat egy újabb művészeti ág, a néptánc felé.

A szerkesztők a *Találkozások a tánc* c. visszaemlékezésének újraközlését a táncos tanulmányok kiegészítő irodalmának szánták. Maác László szakmai önéletrajznak, tapasztalatgyűjteménynek nevezte írását, amely nyolc részben jelent meg a *Táncművészeti Dokumentumokban*, 1981 és 1990 között. A szerkesztők megtartották a visszaemlékezés eredeti, római számokkal való tagolását és lábjegyzetekkel (utalásokkal) egészítették ki, gondolván az ifjabb nemzedékre is. A szakmai önéletrajz nem befejezett – csak az 1980-ig terjedő idő-

szakot öleli fel – az utána következő évekről már nem tudhatjuk meg Maác László tapasztalatait, érzéseit, meglátásait, világszemléletét. A *Találkozás a tánc* hamar megragadja az olvasót plasztikus elbeszélő stílusával, amely a humort sem nélkülözi. Hű képet kapunk az adott korról, az egyszerű emberek mindennapjairól, a gyűjtő utak nehézségeiről, a minisztériumok bürokratizmusáról, a néptánc és a balett sokszínűségéről.

Példaként vegyük szemügyre az első részt! Ez a szerző életének kezdeti szakaszát öleli fel 1950-ig, a következő fejezet-címekkel: *A szülőfalu; Szentesen; Bácskában; Táborok, találkozók; A MEFESZ együttesben; Hány-toborzó; Zenekíséretünk rejtelmői; A repertoár; Életünk apróságai; Budapesti VIT; Ludas Matyi; Sztálin-köszöntő; Ecséri lakodalmas; Külföldi turnék és Epilógus*. A nehéz gazdasági körülmények hatására kerültek Maác László szülei Endrődre, ahol a helyi római katolikus polgári iskolában tanítottak. A falu „basa-paraszt” plébánosa szinte elviselhetetlenné tette a pedagógusok életét. Az író rendkívül szemléletesen mutatja be a kiszolgáltatottságot, a felemásságot, a se ide, se oda tartozást. Ugyanakkor meleg, lírai képekben idézi fel a gondtalan gyermekkor élményeit, a szülőföld iránti végtelen szeretetet. A boldog gyermekkort az édesapa korai, tragikus halála törte ketté. Maác már felnőttként visszatért Endrődre, itt is szeretett volna gyűjteni táncokat, nép-

szokásokat, de szomorúan tapasztalta, hogy továbbra is a népszínművek magyarkodó táncai és dalai dívának. Az immár csonka család életében újabb változást hozott a politikai helyzet. Bácska 1941-es visszafoglalása után Óbecsén kapott igazgatói állást az édesanya az újonnan létesített polgári iskolában. Itt a gimnázium cserkészcsapatában ismerkedett meg a népballadákkal, népdalokkal. A tábortúznél történő közös éneklések, kirándulások, az olvasmányélmények meghatározóak voltak a fiatal gimnazista számára. Az idill sohasem lehet tökéletes,

megtöri a félelem, a rettegés, a háború kegyetlensége. A szerző döbbenetes képekkel festi le a sortüzeket, a zsidók elhurcolását, s menekülésüket a front elől. 1945 decemberében már új helyen, Szentesen él a család. Újabb változást hozott életébe, hogy tanárai ajánlására bekerült a frissen alakuló Táncsics Mihály Népi Kollégiumba. Ez már a „fényes szelek” korszaka, minden népi kollégiumnak kellett, hogy legyen sportköre, kórusa és táncegyüttese. Itt lép be a tánc Maác László életébe, s lesz annak elkötelezett híve élete végéig. Bár a háború utáni

helyzet nem volt könnyű: mindenütt romok, infláció, élelmiszerhiány, meggyötört, megkeseredett emberek; mégis megindult valami a fiatalok körében, néptáncsoportok alakultak, és megismerhették a népdalok, népballadák, népszokások világát. Maác kockás füzetbe jegyezte fel az általa ismert, megtanult táncokat. (*Marosszéki csüördögölő, Alföldi legényes, Karikástánc, Mikófalvi juhásztánc, Páros kanásztánc, Seprútánc, Katonatánc, Ábi-bábi stb.*)

Új szint hozott az életükbe az 1947-es vásárhelyi regőstábor, ahol az író szerint öszszegyűltek „az egész Alföld ifjú dal- és táncbolondjai”. A népdal, a néptánc, a balladajátzás volt a foglalkozások témája. Vásárhelyen ismerkedett meg Rábai Miklóssal is. Meg kell említeni a hárshegyi, a balatonudvari és a fonyódi tábort. Mindenütt lehetett valami újat tanulni, új barátokat, társakat találni, akik mindig fontosak voltak Maác László életében. Így például Martin György, akivel sokszor együtt járta a falvakat, apró településeket egy-egy gyűjtőút során. A politikai események hatása már a fonyódi tábor hangulatában is érződött. Az 1948-as események hatására megalakult a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége. A NÉKOSZ által szervezett iskolában megismerkedett az új eszmékkel, a szocializmussal, hitt a társadalmi fejlődésben, egy szebb és igazabb társadalom eszményében. Kezdetben még nem a Rákosi korszak személyi kultuszának torz, embertelen eszméi voltak a mérvadóak. 1948 szeptemberében megnyílt a budapesti József Attila Kollégium és megkezdhette tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarán. A különböző főiskolákról, egyetemekről kerültek ki az újonnan alakult MEFESZ együttes táncosai. Vezetőjük pedig a Vásárhelyen megismert Rábai Miklós lett. Lelkesedésüket nem zavarta a szegényes jellemztár, a politikai és szakmai csatározások, Rábai irányításával sikeresen szerepeltek. Maác összekacsint az olvasóval, amikor humorát megcsillantva leír egy próbát, hogyan mutatta meg nekik Rábai az általa elképzelt

lépéskombinációt. Az Operaház felkérte Rábai Miklóst, hogy készítsen koreográfiát Kodály *Háry János* című daljátékához, s így született meg a híres *Háry-toborzó*. A politika ismét közbeszólt, többeknek származásuk miatt távozni kellett az együttesből (Pesovár Ernő), mások „kegyvesztettek” lettek, nem kívánatos elemekké váltak annak ellenére, hogy jelentős eredményeik voltak a magyar néptánc feldolgozásában, színpadra állításában. Az együtteseknek szükségük volt megfelelő zenei kíséretre, zeneszerzőkre, kiváló muzsikusokra is. Szeretettel emlékezett meg Maác a kiváló szólistává váló Bige Józsefről, aki maga által készített furulyáján játszott, a „házi” zeneszerzőkről, Gulyás Lászlóról, Vujcsics Tihamerről, akiknek nagy szerepe volt az előadások sikerében. A zenészek és táncosok együttműködése jó lehetőséget adott koreográfusnak, táncosnak, muzsikusnak és zeneszerzőnek egyaránt. Az együttes repertoárjára a változatosság, a sokszínűség volt jellemző. Műsorukon szerepelt a battonyai ihletésű *Oláh verbunk*, egy-két Rábai által ismert erdélyi tánc alapján a *Makfalvi verbunk* és a *Makfalvi páros*, majd a két tánc összefűzésével és kiegészítésével született *Bihari táncok*. A felsorolásból nem lehet kihagyni a *Ványai verbunkot*, a *Ványai csárdást*, a *Békési lakodalmast*, a *Völgyégi leánykérőt*, a *48-as verbunkot* és a felejthető, a kor kívánalmára készült *Május 1.-jét*. Az együttesben jó volt a hangulat a kemény próbák, felkészülések dacára, gyakran tréfálkoztak, ugratták egymást.

Az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozó (VIT) nagy kihívást jelentett az együttes számára. Rábai Miklós koreográfiájával készült el a *Ludas Matyi*. Rábai megtartotta a fő csomópontokat, de érdekes figurák keltek életre a vásári jelenetben (üstfoltozók tánca), a fegyveres fogdmegek ellenszenves zenére táncoltak, s a lányok által megjelenített libák üde színfoltot vittek az előadásba. A táncosok jól érezték magukat, megcsodálhatták a VIT-en fellépő különböző nemzetek együtteseit. A *Sztálin-köszöntő*

és az *Ecseri lakodalmas* már az 1949-50-es évek szülötte. A *Sztálin-köszöntő* Sztálin 70. születésnapjára készült. A különböző mesteremberek ajándékot készítenek a „nagy vezérnek”, s ajándékaikat leteszik a színpad elejére. Az egész egy nagy ajándékozási koreográfia. A darabot az Operett Színházban mutatták be, és jellemző a korra, hogy a bemutatón a nézők egyszerre három *Sztálin-köszöntőt* is láthattak. Rábai az ecseri gyűjtések alapján megalkotta az *Ecseri lakodalmas* első változatát, amelyet később kiegészítve majd az Állami Népi Együttes indított el a világsiker útján. 1950 tavaszától a sors kegyeltjeként több külföldi turnéra is lehetősége volt az együttesnek. Így eljutottak Bulgáriába, Csehszlovákiába, az újonnan alakult NDK-ba, Albániába és a Szovjetunióba. Az utazások lehetőséget adtak a táncosoknak, hogy megismerjék más népek kultúráját, szokásait, viszonyait és felkeltsék az érdeklődést a magyar néptáncok, népdalok iránt.

Aki elolvassa Maác *Találkozás a tánccal* című szakmai önéletrajzát, egyben időutazásra is vállalkozik. Kaput nyit ki előttünk, betekinthezünk a 20. század magyar valóságába. Képet kaphatunk a magyar művelődés hat évtizedéről, annak minden buktatójáról, nehézségeiről, a tánc hazai világának gyakran elfelejtett kis és nagy művészeiről is. Miért lebilincselő olvasmány? Mert nem csupán száraz adathalmaz, hanem rendkívüli elbeszélő készséggel megírt, gazdagon árnyalt írás, amelyet hol lírai, hol szarkasztikus megállapításokkal fűszerezett az író, és nem szabad megfélekednünk a sajátos „maácsi” humorról sem.

A kötet végén a kortársak és a táncörténetész-kritikus kollégák visszaemlékezéseit olvashatjuk. Az előbbi csoportból megszólal Erdélyi Tibor, Mezey Béla, Mucsi János, Ripka Iona, Simay Zsuzsa, Szakály György, Zséli Mihály, az utóbbiból – Halász Tamás összeállításában – Fuchs Livia, Hézsó István, Kőniger Miklós, Kővágó Zsuzsa, Péter Márta, Szúdy Eszter. Maác László filmes gyűjtéseinek listáját Kukár Barnabás Manó,

publikációinak válogatott bibliográfiáját Tóvay Nagy Péter adja közre.

A könyvet nyugodtan nevezhetjük hiánypótlónak, s kívánatos lenne, ha minél több tánccal, táncörténettel foglalkozó fiatal megismerhetné, honnan indult és hova jutott el a magyar tánckultúra.

(Maác. Szerkesztette: Fügedi János – Szélpál-Bajtai Éva. *L'Harmattan Kiadó – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2015. 444 o. ISBN 978-963-968-917-4*)

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

Mindig meglepődünk, ha magyar történelmi témáról külföldi szerző munkáját olvassuk: mennyire nem számít a nemzetiség, ha a kutató kellő forrásismerettel és tudományos alapos-sággal közelít tárgya-hoz. Bottoni teljes mértékben megfelel e kritériumnak. Az alig negyven esztendő-s törté-nész 2009 óta az MTA kutatója. Monográ-fíja széles körű, főleg külföldi szakirodalm-ra támaszkodó, kiváló szintetizáló készségről tanúskodik, empatikus, de alapvetően külső szemlé-lői pozícióból. A témában Fejtő Ferenc nálunk 1991-ben megjelent *A népi demokráci-ák története* című kötete óta nem született ha-sonló átfogó mű, ráadásul az említett kötet a század utolsó évtizedét még nem tárgyalhatta. Bottoni öt periódust állít fel: 1944–48: szovjet pályán, 1949–55: terror és enyhülés, 1956–72: politikai válságok és társadalmi konszolidáció, 1973–91: a szovjet tömb hanyatlása és bukása, végül a visszatérés Európába, avagy a poszt-kommunista demokráciák sikerei és kudarcai. A szerző a történelmi folyamatokat nem or-szágonkénti bontásban, hanem időrendben, a kölcsönhatásokra is figyelemmel ábrázolja. Munkája az összehasonlító politika- és társa-dalomtörténet jelentős alkotása.

Stefano Bottoni: A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 364 o. ISBN 978-963-9627-79-6

„A végső és végze-tes beavatkozásról szóló szovjet dön-tésnek negyven százalékban maguk a magyarországi események voltak a kiváltó okai, to-vábbi negyven szá-zalékban az, hogy ezek a fejlemények milyen hatást gyakorolhatnak a Szovjetunió belpolitikai gondjaira, Kínára, illetve a csat-lós államokra, Suez pedig mindehhez csak húsz százalékban járult hozzá.” Alighanem ez a mondat tekinthető a kötet esszenciá-jának. Az eredetileg diplomata Unwin, aki 1958–63 között beosztottként, 1983–86-ban brit nagykövetségként működött Budapes-ten, arra vállalkozott, hogy egyetlen eszten-dő nemzetközi viszonyrendszerébe ágyazva helyezze el a magyar forradalmat. Nem volt unalmas év az 1956-os. A monacói her-ceg áprilisi házasságkötésétől Fidel Castro decemberi sikertelen kubai partraszállásáig terjedő időszakban megtörtént a Szezi-csatorna egyiptomi államosítása, kirobbant a második arab-izraeli háború, bekövetkezett a francia és a brit kormányválság s a lengyel felkelés, lezajlott az amerikai elnökválasztás. A magyar forradalom iránt érzett erős nem-zetközi szimpátia ellenére nyilvánvaló, hogy a nyugati beavatkozásnak – a világháború kockázata nélkül – nem volt reális esélye.

Peter Unwin: Nagyhatalmi játsszák 1956. A magyar forradalom a világpolitika erő-terében. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 288 o. ISBN 978-963-09-8632-8

A szerző kultúraelméleti, művelődéstörténeti kutatói affinitása régóta ismert. Az 1970–80-as években maga is megtapasztalta a kultúrpolitikus mi volt a járó felelősséget, mindez azonban nem gátolta, hogy nagy ívű és koncepciózus modellben ábrázolja másfél évszázad kultúra-értelmezéseit és művelődéspolitikai gyakorlatát. Elemzése nem lineáris, hanem értékközpontú: pályaképeit négy kultúrafelfogás köré csoportosítja. Ezek: a konzervatív, keresztény-nemzeti; a polgári liberális, modern, urbánus; a radikális népi-nemzeti vagy populista; s végül a baloldali, szocialista kultúrafelfogás. Az első csoportot Beöthy, Tisza István, Szekfű, Klebelsberg, Kornis, Hóman és Prohászka neve fémjelzi. A másodikba Jászi, Ady, a *Nyugat* és Ignó, Babits, Szerb Antal, Fülep Lajos, Imre Sándor, Bartók, Márai és Bibó tartoznak. A harmadik Szabó Dezsőt, Németh Lászlót, Főjt, Karácsony Sándort, Veres Pétert, a falukutató szociográfusokat és Illyést jelenti. Végül a negyedik csoportba Szabó Ervin, Kunfi, Mónus, Fejtő, József Artilla, Révai, Lukács, Vitányi és Aczél tartoznak. A kötet összehasonlító fejezeteket is tartalmaz, a modellek tartalmi jegyeinek és mai jelenlétének értelmezéséhez.

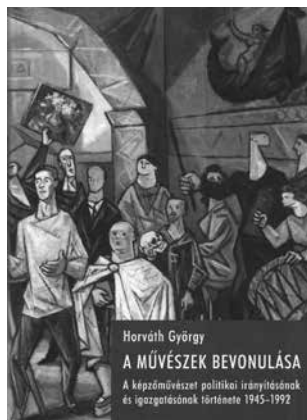
Agárdi Péter: Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 276 o. ISBN 978-963-338-386-5

Az 1989-es rendszerváltozás egyik előzmény-kriszispontja volt a Magyar Írók Szövetsége 1986. évi közgyűlése. Az irodalmi élet feszültségei, a nem sokkal korábbi *Tiszatáj*-ügy, az 1956-os forradalom baljóslatú harmincadik évfordulója a pártvezetést fokozott óvatosságra intették. A közgyűlésen az MSZMP vezérkarát a sokak szerint fenyegető hangnemben felszólaló Berecz János, valamint Pál Lénárd KB-titkárok képviselték, a művelődési tárcát Köpeczi Béla miniszter, és helyettese, Vajda György. A hozzászólók többsége markáns ellenzéki álláspontot fogalmazott meg, mint Albert Gábor, Csoóri Sándor, Csurka István, Eörsi István, Fekete Gyula, Konrád György, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc. A választmányból kiszavaztak számos kommunista irodalmárt, míg az ellenzékiek rendre bekerültek. Emiatt közel harminc író jelentette be kilépését, Köpeczi Béla pedig a *Népszabadság*-ban írta meg, hogy a minisztérium a továbbiakban nem tekinti a szövetséget az egész íróársadalom képviselőjének. A kötet közli a közgyűlés jegyzőkönyvét és az ehhez kapcsolódó dokumentumokat, valamint Kiss Gy. Csaba áttekintő-elemző tanulmányát.

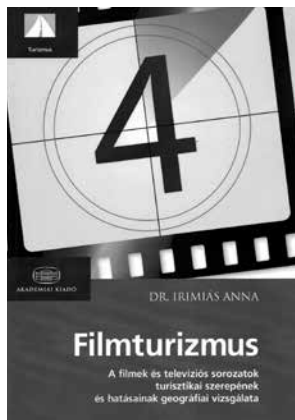
A másik Magyarország hangja. Dokumentumok az Írószövetség 1986-os közgyűléséről. Válogatta és összeállította: Kiss Gy. Csaba és Szilcz Eszter. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2016. 416 o. ISBN 978-615-5428-43-2

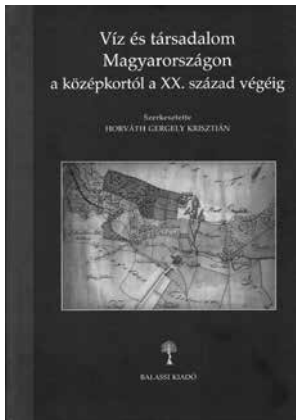
Pontos a kötet alcíme: az olvasó nem a 20. század második felének művészettörténetét vagy művészetpolitikáját találja benne, hanem a mindezek alakulását biztosító háttérintézmény, az 1952-ben létrehozott Képzőművészeti (1968-tól: Művészeti) Alap és elődintézményei történetét. Az Alap állam volt a (párt)államban: kezelte a képzőművészeti beruházási keretet, az állami szervek műtárgybeszerzéseit, fenntartotta az alkotóházakat, műtermeket, működtette a képző- és iparművészeti lektorátust, folyósította a művészek jogdíját, ösztöndíját és nyugdíját, szerzői jogvédőként működött. Vállalatokat birtokolt (pl. Képcsarnok-házlázat), övé volt a képeslap-kiadás monopóliuma. Támogatta a művészeti szövetségeket, a Múcsarnokot, a Fészek klubot. A szerző mintaserű alapossggal dolgozta fel a korszak teljes levéltári iratanyagát, amelynek legfontosabb darabjait a cd-mellékleten közzé is tette. Az intézménytörténet kronologikus ábrázolását az egyes korszakok művészetpolitikai jellemzőit áttekintő fejezetek szakítják meg. A kötet elsősorban gazdaságtörténeti értekezés, s mint ilyen, a témában hiánypótló alkotás.

Horváth György: A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992. Corvina Kiadó, Budapest, 2015. 384 o. + CD-melléklet. ISBN 978-963-13-6329-6

A filmművészet különleges helyet foglal el a művészeti ágak között, amennyiben fejlődése önálló iparágat teremtett. Ennek jövedelmezősége a hollywoodi stúdiórendszer kialakulása óta nyilvánvaló, gazdaságélénkítő hatását mind több ország ismeri fel. A kötet a turizmus szemszögéből veszi szemügyre a film lehetőségeit. A filmturizmus új diszciplína, az első kutatások az 1990-es évek elejére datálhatók. A szerző a fogalom tudományterületi definiálása mellett megvizsgálja a keresleti (tehát utazási motivációkat jelentő) és a kínálati (tehát turisztikai vonzerőt generáló) oldalt. Az első csoportba a helyszínek, a cselekmény és a sztárok, a másodikba a földrajzi adottságok és a vendéglátóipari létesítmények tartoznak. Önálló fejezetet kapott a filmes desztinációs marketing, valamint a filmipar és a turisztika együttműködése. A könyv hangsúlyozza a helyek és szimbólumok fontosságát. Példákkal illusztrálja az országok, városok és filmek kapcsolatát, valamint a gasztroturizmus filmművészeti vonatkozásait. Végül a filmstúdiók, tematikus parkok, filmmúzeumok és filmfesztiválok idegenforgalmat élénkítő hatását vizsgálja.

Irimiás Anna: Filmturizmus. A filmek és televíziós sorozatok turisztikai szerepének és hatásainak geográfiai vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. 236 o. ISBN 978-963-05-9621-3

Közel húsz szerző írásait gyűjtötte egybe a szerkesztő, esettanulmányokat és forrásközléseket, hogy a magyarországi vízhasználatról és vízszabályozással kapcsolatos kérdéseket mintegy interdiszciplináris keretek között bemutassa. A történettudomány kutatási eredményei mellett a kötetben régészeti, néprajzi, környezetgazdálkodási, sőt közegészségtani szempontok alkalmazása is megjelenik. Vegyük szemügyre például a Tisza vízgyűjtő területéhez kapcsolódó közleményeket! Deák András a Tisza-szabályozás történelmi hátterét mutatja be a 18. századtól Széchenyi és Vásárhelyi munkásságáig. Bodovics Éva Judit Miskolc 19. századi vízhasználatáról és ún. árvízi kultúrájáról értekezik. Pál Viktor az 1945 utáni extenzív gazdasági növekedés környezetvédelmi kérdéseiről ír, főleg borsodi nehézipari példák alapján. Szalontai Csaba Szeged környékének vízrajzi meghatározottságú hatalmi és stratégiai központváltásait elemzi, régészeti szempontból. A további tanulmányok részben országos jelentőségű hazai témákat, részben más, sajátos tájegységi viszonyokat tárgyalnak. Közös vonásuk a pontos forráskezelés, s a magas szakmai színvonal.

Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig. Szerkesztette: Horváth Gergely Krisztián. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 728 o. ISBN 978-963-506-937-8

Évkönyv-sorozata indulásának harmincadik évfordulóját rendhagyó formátumú és jellegű emlékkönyvvel köszöntötte a sátoraljaújhelyi Kazinczy Társaság. Az 1986 óta megjelenő *Széphalom* most eltérő külső tipográfiával, keménytáblás borítóval jelent meg, akárcsak az 1996-os szám. Az akkori *Újszászy Kálmán emlékkönyv* a neves sárospataki professzorról szolt, általa és róla írott közlemények összegyűjtésével. A mostani kiadvány párja a húsz évvel ezelőttinek: ezúttal Szabó Zoltán életéről és munkásságáról kapunk átfogó képet. Nem az azonos nevű népi íróról van szó: Szabó Zoltán sárospataki teológiai tanár szellemiségében és hatásában is Újszászyhoz hasonló személyiség. Kettőjük nevéhez fűződik egyebek mellett a sárospataki faluszeminarium és a népfőiskola. A kötetben olvasható hatvanhárom Szabó Zoltán-szöveg tanári katedrán, templomi szószéken, országgyűlésen és faluhelyen elhangzott-megjelent mű. Forrásuk túlnyomórészt a kéziratos hagyományok. (A kötetben közölt személyi bibliográfia 86 megjelent és 258 kéziratos munkáját sorolja fel.) A Szabó Zoltánról szóló fejezet a „példaadó” és az „örökhatyó” személyiségről 23 cikket tartalmaz.

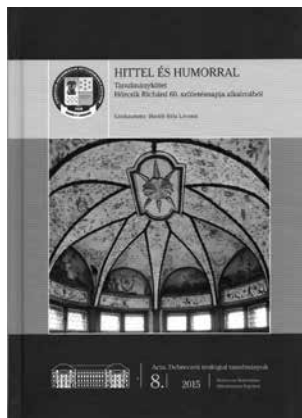
Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv. Szerkesztette: Kovács Dániel. Széphalom 26. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sárospatak, 2016. 560 o. ISBN 978-615-80035-4-4

A szerzők arra vállalkoztak, hogy társadalomtudományi és földrajzi módszerek segítségével vizsgálják történeti folyamatok jellegzetességeit az iparosodó Sátoraljaújhelyben. A kutatás a vallási, foglalkozási, lakhatási viszonyok, valamint a gazdasági és demográfiai jellemzők térbeli sajátosságainak bemutatására törekedett, a földrajztudományban használt GIS szoftver alkalmazásával. Ennek lényege, hogy az 1870-es népszámlálás eredeti kérdőíveinek portánkénti adatait Sátoraljaújhely telekszintű térképével kombinálták. (Ez utóbbi Tringli István állította össze és a *Magyar várostörténeti atlasz* 2. köteteként 2011-ben publikálta.) Az összevetés eredménye látványos: a népszámlálási adatok térbeliséggel is jellemezhető következtetései vizuálisan ábrázolhatóvá teszik a város vallási, foglalkozási, népesedési, szociális, migrációs stb. jellemzőit. Mindezt közel százötven ábra, grafikon, táblázat és fotó illusztrálja. Közülük is kiemelendő a több mint húsz színes, A/4 formátumú, egész oldalas térkép, amelyek plasztikusan mutatják a lakosság és a telkek különböző ismertetőjegyeit.

Demeter Gábor – Bagdi Róbert: A társadalom differenciáltságának és térbeli szerveződésének vizsgálata Sátoraljaújhelyen 1870-ben. OTKA K111766 sz. pályázat, Debrecen–Budapest, 2016. 112 o. ISBN 978-963-12-5029-9

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Acta* című könyvsorozata kifejezetten professzorok tiszteletére összeállított tanulmányköteteknek ad helyet. Az utóbbi fél évtizedben Bölskei Gusztávot, Gaál Botondot, Lenkeyné Semsey Klárát, Marjovszky Tibort, Peres Imrét köszöntötték ily módon. Hőrcsik Richárd 1995 óta vezeti az egyháztörténeti tanszékot, így a könyv nemcsak születésnapjára, hanem az egyháztörténeti tanszék 80. évfordulójára is emlékeztet. A címválasztás az ünnepelt sárospataki levéltár-igazgatói elődjére utal: Koncz Sándor jelmondata volt ez, ő igyekezett „hittel és humorral” túlélni a 20. század történelmi kihívásait, s hitvallását mások is követték. Például Hőrcsik Richárd, akinek köszöntésére széles tartalmi merítésű írások gyűltek össze. A tematikus fejezetek biblikus vázlatokról, Kálvin-tanulmányokról, levéltári forrásokról, debreceni teológus portrékról, történelmi és egyháztörténeti fordulópontokról és helyzetekről, kutatási feladatokról szólnak. A szerzői kör sokszínűségét jelzi, hogy a debreceni teológia nyolc tanára mellett ugyancsak nyolcan más felsőoktatási intézményeket, tudományos műhelyeket képviselnek.

Hittel és humorral. Tanulmánykötet a 60 éves Hőrcsik Richárd születésnapjára. Szerkesztette: Baráth Béla Levente. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2015. 270 o. ISBN 978-963-8429-86-5

Számunk szerzői

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, kulturális menedzser, jogász, a Magyar Táncművészeti Egyetem egyetemi tanára, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, lapunk alapító főszerkesztője.

Deres Kornélia PhD 1987-ben született Miskolcon. Költő, szerkesztő, színháztörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának adjunktusa.

Hajdú Ildikó PhD 1978-ban született Szentesen. A Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria művészettörténész muzeológusa.

Haraszti Gábor 1948-ban született Budapesten. Nyugdíjas, a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület elnöke.

Hoppál Mihály DSc 1942-ben született Kassán. Etnográfus, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet tudományos tanácsadója, volt igazgatója, emeritus professzor, lapunk tanácsadó testületének tagja.

Kiss László CSc 1950-ben született Ipolyságban (Szlovákia). Orvostörténész, ny. orvos, habilitált docens, a pozsonyi Szent Erzsébet Egészségügyi és Szociális Munka Főiskola óraadó tanára.

Kurucz Ádám 1987-ben született Budapesten. A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára levéltárosa (Miskolc).

Lapis József PhD 1981-ben született Sárospatakon. Irodalomtörténész, kritikus, költő, az *Alföld* és a *Prae* folyóiratok szerkesztője, lapunk tanácsadó testületének tagja (Debrecen).

Lukács Flóra 1994-ben született Budapesten. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatója.

Máriás József 1940-ben született Felsőbányán (Románia). Újságíró, a romániai *Szatmári Hírlap* volt főszerkesztője.

Mislai Attila 1966-ban született Miskolcon. Pedagógus, pszichológia-filozófia szakos bölcsész, klinikai szakpszichológus.

Nagy Balázs Péter 1994-ben született Budapesten. A Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója.

Pál Mónika 1977-ben született Miskolcon. Közösségszervező, a Miskolci Kulturális Központ Nonprofit Kft. Vasgyári Közösségi Ház munkatársa.

Papp Dénes 1980-ban született Miskolcon. Költő, dalszerző, a KISAVAS zenekar tagja.

Rémi Tünde 1969-ben született Győrben. Harangozó Gyula-díjas néptáncművész, táncpedagógus, a Magyar Táncművészeti Egyetem adjunktusa.

Somskői Beáta 1986-ban született Salgótarjánban. Költő, általános iskolai és gimnáziumi tanár.

Tóth Attiláné CSc 1942-ben született Egerben. Jövőkutató, a Wekerle Sándor Üzleti Főiskola főiskolai tanára.

Vass Norbert 1985-ben született Kaposváron. Művészeti író, kritikus, szerkesztő.

TÁJAK – KOROK – MÚZEUMOK EGYESÜLET

politikamentes honismereti
közhasznú civil szervezet

- Negyven éve indult népszerű
- országjáró pecsételő játék, eddig
- közel 850 kötetes kiskönyvtár
- sorozat, amelyhez tagjaink
- kedvezményes áron juthatnak hozzá.

Számítunk önzetlen támogatóink szja 1%-ára!

- Alapítva: 1989
- Székhely: 1119 Budapest, Etele út 59–61.
- www.tkme.hu; tkme@tkme.hu
- Adószám: 19000974-2-43
- Bankszámlaszám:
- K&H 10200823-22224695-00000000

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM ALAPÍTVÁNY

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

Az Alapítvány folyamatosan nyújt támogatást:

- tanulmányi és szociális ösztöndíjakkal a gimnázium diákjai számára,
- pályázati lehetőségek révén a kollégium tanárainak a kiemelkedő munka elismeréseként,
- kulturális, sportprogramokhoz és iskolai rendezvényekhez.

Az Öregdiák-mozgalom vezetőjeként az Alapítvány:

- rendszeresen szervez továbbtanulást segítő mentornapot a gimnáziumban és vezetőképző hétvégét Sárospatakon,
- újra összehozza az egykori diákokat, ezért rendszeres tanévkezdő, tavaszköszöntő és évzáró találkozót szervez Budapesten,
- az Alapítvány tulajdonában álló Öregdiák Vendégházban (Bertalan – ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40) találkozási és szálláslehetőséget biztosít,
- minden évben megrendezi a hagyományos Öregdiák Bált.

Kérjük, támogassa Ön is jövedelemadója 1%-ával és adományokkal a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt.

A kuratórium elnöke: Bogdán Dániel.
Levelezési cím: 1154 Budapest, Tompa u. 70/A.
E-mail: info@patakidiak.hu. Honlap: www.patakidiak.hu.
Adószám: 19070520-1-05
Számlaszám: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

undel v
Tech o
Schwar
ose In
tuhli
ames
s und
eakh
lerdin
ele Ku

DARWIN

Urbán Tibor - Flaskó Attila: Történet